

2015
03.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

PAJCSICSNÉ CSÖRÉ ERIKA: Az igazságügyi szakértői tevékenység feltételrendszeréről egy ombudsmani vizsgálat tükrében

TÓTH ENIKŐ: Lőmaradványok alternatív vizsgálatának tapasztalatai

BOZÓ CSABA – KÁRPÁTI ZSOLT: A szagmaradványok büntetőeljárásban történő felhasználásának jelenkori aspektusai és aktuális lehetőségei

DREXLER BERNADETT – SOMOGYVÁRI MIHÁLY: A szexuális bűnt elkövetők hazai vizsgálata büntetés-végrehajtási statisztikák alapján

PODOLETZ LÉNA: A prostitúció szabályozásának lehetséges megoldásai és főbb problémái

PONGÓ TAMÁS: Büntetőpolitika és társadalmi nyilvánosság

63.
évfolyam

TARTALOM 2015/3.

PAJCSICSNÉ CSÖRÉ ERIKA

Az igazságügyi szakértői tevékenység
feltételrendszeréről
egy ombudsmani vizsgálat tükrében
(7–24)

TÓTH ENIKŐ Lőmaradványok alternatív vizsgálatainak
tapasztalatai
(25–42)

BOZÓ CSABA – KÁRPÁTI ZSOLT

A szagmaradványok
büntetőeljárásban történő felhasználásának
jelenkori aspektusai és aktuális lehetőségei
(43–64)

DREXLER BERNADETT – SOMOGYVÁRI MIHÁLY

A szexuális bűnt elkövetők hazai vizsgálata
büntetés-végrehajtási statisztikák alapján
(65–96)

PODOLETZ LÉNA A prostitúció szabályozásának

lehetséges megoldásai és főbb problémái
(97–122)

PONGÓ TAMÁS Büntetőpolitika és társadalmi nyilvánosság
(123–130)

SZERZŐK 2015/3.

BOZÓ CSABA rendőr alezredes, kiemelt főszakértő,
Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet
fizikai és kémiai szakértői osztály

DREXLER BERNADETT Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága
stratégiai, elemzési és tervezési főosztály

KÁRPÁTI ZSOLT tudományos főmunkatárs,
Magyar Tudományos Akadémia
Agrártudományi Kutatóközpont
Növényvédelmi Intézet

DR. PAJCSICSNÉ DR. CSÓRÉ ERIKA
főosztályvezető,
Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

DR. PODOLETZ LÉNA egyetemi tanársegéd,
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
kriminológiai tanszék

DR. PONGÓ TAMÁS PhD-hallgató,
Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar alkotmányjogi tanszék

SOMOGYVÁRI MIHÁLY bv. főhadnagy,
Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága
stratégiai, elemzési és tervezési főosztály

TÓTH ENIKŐ fizikusszakértő-jelölt,
Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet
fizikai-kémiai szakértői osztály
fizikai és szervesen analitikai laboratórium

SUMMARY

Pajcsicsné Csóré, Erika

On forensic expert witnesses in the light of an ombuds-inquiry [7–24]

The author provides an overview of the report of the Commissioner for Fundamental Rights on forensic expert witnesses in Hungary.

Tóth, Enikő

Observations on analysing gunshot residue by alternative methods

[25–42]

The author provides an overview on the forensic identification of gunshot residue.

Bozó, Csaba – Kárpáti, Zsolt

The first successful Hungarian experiment of human scent

identification [43–64]

The authors provide an overview of the first successful identification of human scent molecules on fixed fabrics in Hungary.

Drexler, Bernadett – Somogyvári, Mihály

Sex-offenders in prison statistics [65–96]

The authors provide an overview of an empirical study on incarcerated sex offenders in Hungary.

Podoletz, Léna

Questions concerning the regulation of prostitution [97–122]

The author provides an overview of the political and theoretical debates concerning the legalisation and criminalisation of prostitution.

Pongó, Tamás

Criminal policy and social publicity [123–130]

The author provides an overview of the proceedings of a conference organized by the Hungarian Academy of Sciences and the Ministry of Interior.

Huszár András (1950–2015)

Prof. dr. habil. Huszár András PhD, nyugállományú rendőr orvos ezredes, címzetes egyetemi tanár, gyémántfokozatú igazságügyi szakértő, volt kormányzati főtitisz, a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztí keresztyével kitüntetett kambodzsai veterán, életének 65. évében elhunyt.

A rendőrség, a Belügyminisztérium, az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, a Pécsi Orvostudományi Egyetem, a volt Egészségügyi Minisztérium, a Főpolgármesteri Hivatal, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, az igazságügyi szakértők szakmai közössége és az ENSZ kambodzsai missziójának magyar rendőri kontingense gyászolja Huszár Andrást.

Gyermekkorában írt verseiben leginkább az élet keletkezésével, annak értelmével, az emberek közötti egyenlőséggel és a segítségnyújtással kapcsolatos gondolatokat boncolgatta. Valószínűsíthetően innen is eredeztethető életre szóló hivatásainak, tudományos munkásságának, mérhetetlen emberségességének és örökös segítségnyújtó képességének gyökere.

Orvostanhallgatóként a Belügyminisztérium ösztöndíjasa lett, majd a határőrség állományába került. Tizennyolc éven keresztül teljesített szolgálatot a Budapesti Rendőr-főkapitányság egészségügyi osztályán, amelynek tíz évig vezetője volt. A gyilkossági helyszínek meghatározó bűnügyi orvosaként ismerték.

1992–1993-ig az ENSZ kambodzsai misszió magyar rendőri kontingensének rangidős orvosa, és mint egész életében, egyszerre több munkakört is ellátott. Így lett továbbá a misszió fegyvertelen megfigyelője, tanácsadója és bűnügyi helyszínelője; küldetését a legveszélyesebb régióban látta el önkéntes alapon. Az igen szigorú biztonsági korlátozások ellenére, éjjel-nappal minden kiemelt helyszínen jelen volt, sokszor az életét kockáztatva mentett és látott el sebesült embereket. Minden támadást túlél, rövid ideig fogságba is esett.

1995-től több, különböző szintű vezetői beosztást is ellátott minisztériumokban és országos szintű intézményekben. Kambodzsa teljesen kiterjesztte humanitárius elkötelezettségét, mivel utána mindenhová el akart jutni, ahol emberek bajba kerültek. 2005-ben közreműködött például az indonéziai cunami mentési munkálataiban. Hitvallása volt a család, az orvosi és a rendőri hivatás, a hazá, a tanulás, a munkatársak és a barátok szeretete, továbbá a segíteni akarás. Élete utolsó hónapjaiban is ennek megfelelően élt.

Kedves Doki! Nyugodj békében, Kambodzsában találkozunk!

Uri László

PAJCSICSNÉ CSÓRÉ ERIKA

Az igazságügyi szakértői tevékenység feltételrendszeréről egy ombudsmani vizsgálat tükrében

A közelmúltban a média több olyan büntetőeljárásról is beszámolt, amelyekben az érdemi döntés meghozatalának akadálya, elhúzódása az eljárásba bevont szakértők véleményének késedelmes előterjesztése, illetve a szakvélemény hiánya volt. Például az „ároktoi banda” néven elhíresült ügyben a DNS-vizsgálat eredményére nagyjából másfél évet kellett várni, a szakvélemény azonban még ekkor sem volt kielégítő, a bíróságnak kiegészítő vizsgálatot kellett elrendelnie. De említésre méltó a nagy közfelháborodást kiváltó *Rezesová-ügy*ben eljáró két igazságügyi szakértő kizárása is.

Az említetteken kívül az elmúlt években több panaszos sérelmezte az alapvető jogok biztosánál a rendőrségi, a bírósági eljárások elhúzódását szakértői vélemények elkészítésének késedelme miatt. Az eljárások elhúzódását sok esetben a nem megfelelő szakértő kiválasztása, esetleg a kompetens szakértő hiánya, a szakértői intézetek leterheltsége, valamint a szakvélemény késedelmes előterjesztése okozza/okozhatja.

E dilemmákat észlelve, az alapvető jogok biztosa – hivatalból elrendelt vizsgálat keretében, amelynek megállapításait az AJB-7766/2013. számú jelentésében foglalta össze – feltérképezte, hogy napjainkban a magyar igazságszolgáltatás hatékony, gyors, eredményes működését gátolja-e, s ha igen, milyen mértékben a szakértői intézetek kapacitása. Annak megállapítására is törekedett, hogy a szakértői tevékenység személyi, tárgyi, anyagi feltételei megfelelők-e Magyarországon, mi az oka az igazságügyi szakértői eljárások elhúzódásának, a szakvélemények késedelmes előterjesztésének. Gyermekjogi teendőket is ellátó ombudsmanként külön súlyt fektetett a gyermekeket, fiatalokat érintő eljárásokban végzett szakértői tevékenység monitorozására. Vizsgálata során konzultált az Országos Kriminológiai Intézet vezetőjével, bírákkal, igazságügyi elmeorvos szakértővel. Tájékozódott továbbá az igazságügyért felelős miniszternél, az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézet, a Bünyügyi Szakértői és Kutatóintézet, a Budapesti Orvosszakértői Intézet vezetőjénél, az Országos Bírósági Hivatal elnökénél, az országos rendőrfőkapitánynál, valamint az ESZTER Alapítványnál a problémakört érintő állás-

pontjukról, de figyelemmel volt a Kúria közigazgatásijoggyakorlat-elemző csoportjának a szakértői bizonyításra vonatkozó eljárásjogi felvetéseire is.

Az ombudsmani vizsgálat előzményeként utalni kell az *AJB-512/2013.* számú ombudsmani jelentésre, amely az igazságügyi szakértői kamarák által lefolytatott etikai eljárások elhúzódásával, valamint a szakértők által alkalmazott pszichológiai módszertani levelek hatályosságával foglalkozott. A jelentésben a biztos rámutatott arra, hogy a 20. számú módszertani levél alkalmazhatóságának elvi hiánya, valamint a 10. és a 20. számú módszertani levél párhuzamos használhatósága a jogállamiság elvéből fakadó jogbiztonság követelményével és a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggésben vizszásságot okoz. Ugyancsak meg kell említeni az *AJB-7888/2012.* számú biztosi jelentést, amely az ingatlan-értékbecslő igazságügyi szakértők képzési követelményrendszerével, illetve a szakértői névjegyzékbe való felvételükhöz előírt feltételekkel kapcsolatos szabályozás anomáliáit tartalmazza. A szerint e szakterületen az ország egyes részein nincs elegendő szakértői kapacitás. Az ingatlanforgalom, az ingatlan-értékbecslés és a kisajátítás területén fennálló szabályozási és kapacitásbeli problémák kihatással vannak/lehetnek az állampolgári jogérvényesítésre, a bírósági-hatósági működésre, az eljárások időszerűségére. Mindez közvetlenül veszélyeztetheti a jogállamiság elvéből fakadó jogbiztonság követelményét. Az igazságügyért felelős tárca minisztere a jelentésben foglaltak kapcsán arról tájékoztatta a biztost, hogy az érintett szaktárcák, valamint szakmai szervezetek bevonásával a minisztérium egyeztetést kezdeményezett a témakörben.

Az ombudsman által megkeresett szervek álláspontjai

Az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézet az ország egyik intézményi szakértői szervezete. Az igazságügyi szakértői véleményeket a szervezeti egységeiként működő tizenkét intézetben és öt csoportban készítik. Ezek: humánbiológiai (orvos, biológia, pszichológia, toxikológia, vegyész), műszaki (közlekedés, építés, ingatlanforgalom, informatika), közgazdasági (könyv, adó, járulék) és írásszakértői szakterület.

Az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézetben a tárgyi, technikai feltételek megfelelőek, azok lehetővé teszik a folyamatos, magas színvonalú munkavégzést. A szakvélemények elkészítését hátráltatja azonban, hogy az elmúlt években folyamatosan csökkent az intézet létszáma. Ennek oka egyrészt a központilag elrendelt létszámleépítés, másrészt a dolgozók nyugdíjba vonu-

lása. A megüresedett helyeket pedig nem tölthetik fel olyan mértékben, mint amennyi munkatársra szükségük lenne.

Probléma az is, hogy a kirendelő hatóságok/jogszabályok sokszor rövid határidőt állapítanak meg a szakvélemények elkészítésére, a kirendelések hiányosak, pontatlanok, azok tisztázására a kirendelő hatóságokkal folytatott kapcsolatfelvétel lassú, nehézkes. A határidő pontos betartását nehezíti továbbá, hogy a vizsgálatra megidézett személyek a vizsgálatokon gyakran nem jelennek meg, többszöri idézésük szükséges.

A tevékenységi centrumok hiánya miatt az intézet munkatársai sok időt töltenek a rendkívüli halálesetek miatt induló eljárásokban a boncolások helyszínére utazással. A boncolások kiegészítő vizsgálatai (szövetani vizsgálatok) sokszor elhúzódnak.

Az igazságügyi szakértők leterheltsége szakterületfüggő, egyes szakterületeken maximálisan leterheltek a szakértők, míg más területeken – például véralkohol-vizsgálatok – van szabad kapacitás.

Az intézet vezetője szerint jogszabály-módosításra lenne szükség a következő okok miatt:

- A módszertani levelek már nem hatályosak, hiányoznak az egyes szakterületekre vonatkozó szakmai protokollok.
- A büntető- és polgári ügyek nincsenek „elválasztva”, a túlterhelt szakterületeken előnyben kellene részesíteni a rövidebb határidőket igénylő büntetőügyeket, és ezeket kizárólag intézményi keretek között kellene feldolgozni.
- Az egyes szakterületekre nincs területi illetékesség meghatározva. Ezt pótolni kellene.

Az *országos rendőrfőkapitány* válasza szerint legtöbbször az írás- és a DNS-szakértői vélemények előterjesztése késedelmes. A szakértők jelzik, ha nem tudják idejében elkészíteni a szakvéleményt, és kéri a határidő módosítását a nyomozó szervtől.

Előzetes díjkalkuláció nem növeli meg a szakvélemény elkészítésének időtartamát. Ennek oka, hogy az előzetes díjkalkuláció megelőzi a szakértő kirendelését, a nyomozó szerv csak akkor készítheti el a kirendelő határozatot, ha a rendőrség gazdálkodási részlege igazolja a szakértő által előzetesen kiszámított szakértői díj fedezetének meglétét. A rendőrségnél 2014. január 1-jétől bevezetett zárt informatikai rendszer használatával optimalizálható a díjmegállapítással kapcsolatos valamennyi rendőrszakmai és gazdasági feladat. Az új rendszer használatával huszonnégy órán belül megtörténik a szakértői díj fedezetét igazoló pénzügyi ellenjegyzés.

Az országos főkapitány hangsúlyozta azt is, hogy az igazságügyért felelős minisztériumnál vezetett igazságügyi szakértői névjegyzék tartalmazza, hogy adott szakterületeken mely természetes személyek, igazságügyi szakértői tevékenységet végző gazdasági társaságok, igazságügyi szakértői intézmények jogosultak igazságügyi szakértői tevékenység végzésére. A szakterületek ágazati követelményeiért felelős szervek kijelöléséről, valamint a meghatározott szakkérdésekben kizárólagosan eljáró és egyes szakterületeken szakvéleményt adó szervekről szóló 282/2007. (X. 26.) kormányrendelet pedig meghatározza, hogy a felsorolt szakkérdésekben mely szerv jogosult szakvélemény adására, továbbá mely szerv adhat kizárólagosan, illetve első sorban szakvéleményt.

A rendőrség szervezetében működő Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben az elmúlt években jelentősen megnőtt a szakértői kirendelések száma. Ennek negatív hatása mellett a szakértői állományt érintő fluktuáció is rontotta az intézet feladatellátásának hatékonyságát. E körülmények kiemelten jelentkeztek a leginkább leterhelt genetikai, valamint írásszakértői szakterületen.

A genetikai szakértői osztály általános leterheltsége miatt felhalmozódott hátralékos ügyek, valamint az új kirendelések folyamatos feldolgozása, a nyomozó hatóságok munkájának elősegítése, illetve a határidők be nem tartása miatti hátrányos jogkövetkezmények elkerülése érdekében az elmúlt években a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet és a rendőrség külső kapacitásokat is igénybe vett.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet igazgatója – egyebek között – intézkedett a jogszabályoknak megfelelő fontossági sorrend felállítására. Ez egy-egy országos jelentőségű ügy miatt 2012 decemberétől – központi intézkedés alapján – több alkalommal is módosult, így csak részleges eredményeket hozott. A helyzet kezelése érdekében az ORFK Bűnügyi Főigazgatósága kvótarendszert határozott meg, és a „hátralékos”, kiemelt jelentőségű ügyekben a nyomozó hatóságok bevonásával kialakított új fontossági sorrendet állított fel. Az előzetes letartóztatásban lévő személyek ügyei előbbre kerültek, figyelemmel az előzetes letartóztatás elrendelésének időpontjára is. A 2013. július 1-jén fennálló minősített kétszáz hátralékos ügyből százharmincnyolc esetben előzetes letartóztatásban volt a gyanúsított. Ezen ügyek feldolgozását 2013. október 31-ig a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet befеjezte. Ezzel párhuzamosan dolgozták fel az új kirendeléseket, amelyek sorrendiségét a jogszabályok rendelkezéseinek (Be. 64/A §; 136. § (1) bek.; 554/B §; és 554/C §) figyelembevételével határozták meg a kirendelő határozat Bűnügyi

Szakértői és Kutatóintézetbe történő beérkezése után, illetve az eljáró szakértő kijelölésével egyidejűleg.

Sürgős esetekben a szakértői vizsgálatokat az intézetnek hatvan vagy kilencven nap alatt kell elvégeznie. Előfordul az is, hogy – országosan is kiemelt figyelmet érdemlő bűncselekmények esetén – hetvenkét óra alatt kell szóbeli tájékoztatást, illetve igazságügyi szakértői véleményt adni.

A genetikai szakértői osztály szigorú rendszer és ütemezés alapján, minden rendelkezésre álló személyi és technikai kapacitást felhasználva teljesíti a kirendeléseket. A soron kívüli intézkedések nyomán az osztály a 2011 végére felhalmozódott jelentős ügyhátralék ledolgozását 2013-ban is folytatta, így a több mint egy évtized alatt felgyülemlett ügymennyiség megközelítőleg 40,8 százalékkal csökkent.

A szerves kémiai analitikai szakértői osztályon a folyamatban lévő ügyek száma 2014. február 25-ig 76,4 százalékkal mérséklődött.

A kriminalisztikai szakértői osztály írásszakértői szakterületén kialakult gyakorlat szerint a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet a kirendelés befogadásával tájékoztatja a kirendelő szervet az eljáró szakértő (név szerinti) kijelöléséről, valamint a szakvélemény elkészítésének várható időpontjáról. Tekintettel arra, hogy ezen a szakterületen a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetnek nincs kizárólagos hatásköre, a kirendelő szerv dönthet úgy, hogy más írásszakértőt rendel ki. A rendelkezésre álló adatok szerint a rendőri szervek ezzel a lehetőséggel mind ez idáig nem éltek.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet az igazságügyi szakértői vizsgálatok, valamint az igazságügyi szakértői vélemények elkészítése során kiemelt figyelmet fordít a szakmai, valamint az eljárási szabályok maradéktalan betartására. Az említett körülmények, valamint az adminisztrációs terhek azonban azt is előidézték, hogy egyes ügyekben – elsősorban a genetikai szakértői szakterületen – határidő-mulasztás történt, a határidő meghosszabbításának kezdeményezése nélkül. Ezért a büntetőügyekben eljáró igazságszolgáltató szervek 2013-ban tizenhat esetben, különböző összegben szabtak ki rendbírságot a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet ellen, ez a 2012-es év adatait (harminc ügy) tekintve – a különböző vezetői intézkedések következtében – már 46,7 százalékos csökkenést mutat.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet az elmúlt években rendkívül alulffinanszírozott volt, személyi állománya folyamatosan csökkent, műszerkapacitása amortizálódott, a megújuló igényeket nem tudta megfelelően kiszolgálni. A közelmúltban azonban döntöttek az intézet kapacitásfejlesztéséről, ez mind a humán erőforrás, mind a műszerpark, illetve a laboratóriumi infrast-

ruktúra megújítását célozza. A fejlesztések befejezéséig a beérkező ügyek folyamatos és naprakész feldolgozásában még lehetnek fennakadások. Ezen kívül a szakvélemények határidőre történő elkészítését egyéb objektív – az intézetten kívül álló – ok (például más szakterület véleménye elkészültének bevárása) is akadályozza. A genetikai szakterületen a szakértői nyilvántartó szerv, valamint a büntetőeljárás alá vont és az elítélt személy DNS-profiljának meghatározásában közreműködő szerv kijelöléséről szóló 401/2012. (XII. 28.) kormányrendelet alapján a terhelti minták feldolgozását az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézet végzi, ahol mára jelentős (többhavi) hátralék halmozódott fel. Ha a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetbe beérkező ügy tárgya az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézetben feldolgozásra váró terhelti minta, akkor a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet kénytelen megvárni a gyanúsított profil nyilvántartásba történő beérkezését. A több szakterületet érintő, úgynevezett „több szakértős” ügyekben szinte lehetetlen a határidők betartása, hiszen a mintavételeknek és a vizsgálatoknak a szakmai szabályok maradéktalan betartásával kell követniük egymást.

A jelenlegi ügyszám és a jogszabályi feltételeknek való megfelelés mellett a genetikai szakterületen dolgozók száma nem elegendő, bár 2014-ben jelentős létszámfejlesztés történt e területen. Az új belépők képzésére, törvényben rögzített gyakorlati idejük letöltésére – az igazságügyi szakértői névjegyzékbe történő felvételükre – azonban minimum három évet várni kell. A kialakult nehézségek kezelését, a terhek egyenlő elosztását a kvótarendszer igyekszik enyhíteni, lényege, hogy a kirendelő hatóságok a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet kapacitásához igazítják az igényeiket.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet szakértői állománya – így a genetikai szakterület munkatársai is – hivatali munkarendben dolgozik. A főbb szakterületeken (fegyver, kábítószer, daktiloszkópia, genetika) azonban lehetőség van a készenlétre és az ügyeletre is, hiszen gondoskodni kell a munkaidőn túl – soron kívül – érkező kirendelések átvételéről, vizsgálatáról, valamint adott esetben szakvélemény kiadásáról. Az ügyhátralék ledolgozása érdekében túlszolgálatot, illetve rendkívüli munkavégzést is elrendelnek.

A szakvélemények tartalmi megfelelése szavatolására a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet működésében több, egymástól független garanciális elem is található. A szakértői vizsgálatoknál követelmény a több szakértő által történő visszaellenőrzés és a szakvélemény vezető általi kiadmányozása. Az elvégzett szakértői tevékenység többsége az ISO 17025 nemzetközi szabvány szerint akkreditált.

A központi és regionális kábítószer-vizsgáló laboratóriumok mellett 2013-ban akkreditált státust ért el a gázkromatográfiás és a véralkohol-vizsgáló laboratórium. A fizikai-kémiai szakértői osztály tizenkét tevékenységre kapott akkreditálást, és az országban egyedül a genetikai szakértői osztály tett eleget az Európai Unió Tanácsának a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálásáról szóló 2009/905/IB kerethatározat 7. cikk (1) bekezdésében meghatározott, a tagállamok részéről történt kötelezettségvállalásnak, és kapott bűnügyi célú DNS-vizsgálatok terén akkreditált státust. A minőségirányítási rendszer bevezetésével a vizsgálati módszerek a minőségirányítási kézikönyvben rögzített módon ellenőrizhetők. A módszerek alkalmazásának gyakorlatát és a minőségirányítási rendszert a Nemzeti Akkreditációs Testület évente felülvizsgálja.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet tagja az Európai Bűnügyi Szakértői Intézetek Hálózatának (*European Network of Forensic Science Institutes; ENFSI*), amelynek alapvető célkitűzése az európai bűnügyi tudományos szakértői vizsgálati módszerek modern kori feladatok szerinti fejlesztése. A cél elérése érdekében az ENFSI – szakértő munkacsoportokban – évente közös képzéseket, munkacsoportüléseket tart. A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet szakterületei számára a részvétel kötelező. Emellett a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet érintett állománya folyamatosan részt vesz az intézet belső szervezésű képzésein is.

Jelenleg – mint már említettem – folyamatban van a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet tárgyi feltételeinek az új jogszabályi környezethez igazítása. A korábbi alulfinanszírozottság miatt a szakértői osztályokon gyakori a műszerek meghibásodása. Ezek érzékenysége és a régi, elavult eszközök karbantartásának nehézségei jelentősen lassítják és megnehezítik a szakértői munkát. 2014-ben – a szakértői és bűnügyi technikai tevékenység színvonalának fenntartása és az ügyintézési idő csökkentése érdekében – a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet nemcsak az elavult eszközök cseréjét, de nagy volumenű műszerparkbővítést is végzett. Emellett 2013. április 5-én szolgáltatási szerződést kötött a *Bűnügyi minták genetikai vizsgálata alapján történő adat-szolgáltatás és szakvéleményadás* tárgyában, ennek hatálya 2014. július 31-ig állt fenn. Ez azonban csak egyszeri lehetőség volt, új szerződést nem kötöttek.

A törvényes – így a Be. 2014. január 1-jétől hatályos 100. § (3) bekezdésében rögzített – határidők Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet általi maradéktalan betartása érdekében 2014. évben egymilliárd-hatvanhárommillió forint fejlesztési és beruházási keret állt az intézet rendelkezésére. Ebből

különböző eszközbeszerzést és laborkialakítást finanszíroztak. E pénzeszköz azonban lehetőséget adott a szakértői állomány bővítésére is. A szakértői fluktuáció visszaszorítása érdekében jelentős eredménynek tekinthető, hogy az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény hatálya 2014. március 1-jei hatállyal kiterjed a Büntügyi Szakértői és Kutatóintézet szakértői tevékenységet végző munkatársaira is.

Az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézet Budapesti Orvosszakértői Intézetében, illetve annak szekszárdi csoportjánál – az igazgatóval együtt – négy orvos szakértő (igazságügyi orvostan szakvizsgás), és két patológus szakértő dolgozik. Közülük az egyik igazságügyi orvostanból szakértőjelölt. Ezen kívül két elmeorvos szakértőt (közülük az egyik belgyógyász és neurológus szakértő is), két pszichológus szakértőt, egy pszichológusszakértő-jelöltet, egy antropológus szakértőt, illetve a DNS-laborban három genetikus szakértőt és egy jelöltet foglalkoztatnak.

Az intézetben dolgozó szakértők leterheltsége változó, azt jelentős mértékben befolyásolja az ügyek jellege, illetve a szakértők egyéni munkabíró képessége. Nem ritka a munkaidőn túli szakértői tevékenység sem annak érdekében, hogy eleget tehesse a kirendelésnek. A leterheltség, illetve egyéb adminisztratív teendők ellátása következtében a kirendelő hatóság által meghatározott határidőket a szakértők nem mindig tudják tartani. Az új büntetőjogi szabályozásra tekintettel a büntetőügyekben a jogszabály által meghatározott határidő (hatvan plusz harminc nap) csak új munkaszervezéssel tartható, ennek következtében – a jelenlegi szakértői létszámot alapul véve – a polgári ügyeknél nőhet meg a szakvélemények elkészítésének időtartama.

Az intézet vezetője szerint igazságügyi elmeorvosi szakterületen megalapozott szakértői vélemények készülhetnek abban az esetben is, ha az igazságügyi elmeorvos szakértő mellett második szakértőként igazságügyi orvostan képzésű szakértő működik közre. Az igazságügyi orvostan szakvizsga része ugyanis az igazságügyi elmeorvostan, így a képzés keretében az igazságügyi orvostan szakorvosjelöltek megtanulják az igazságügyi elmeorvostan és – mivel a szakvizsgához megfelelő számú véleményt kell készíteniük – a szakvélemény-készítés alapjait.

Több esetben az igazságügyi orvos szakértő speciális szakértelmére is szükség van az elmeorvos szakértői vizsgálathoz (például az emberölések vagy testi sértések esetében az orvos szakértő jelentős segítséget nyújthat az elmeorvos szakértőnek a cselekmény feltárásában, ez fontos a cselekmény elemzéséhez, a motiváció kóros vagy nem kóros voltának megállapításához).

A mentális működés és személyiségvonások feltárására irányuló vizsgálat csak klinikai szakpszichológusi végzettséggel végezhető. A csak pszichológus képesítésű szakemberek ilyen kérdésekben nem kompetensek.

A tizenkét és tizennégy év közötti gyermekek büntetőjogi felelősségre vonásának feltétele a belátási képesség. Az Országos Bírósági Hivatal elnöke a tizenkét és tizennégy év közötti gyermekek belátási képességének vizsgálata kapcsán azt emelte ki, hogy – a központi régió kivételével – a belátási képesség vizsgálata, pszichiáter igazságügyi szakértő igénybevétele, ilyen szakterületen tevékenykedő szakértők rendelkezésre állása eddig nem vetett fel nehézséget. A központi régió ügyforgalmi adatai alapján azonban arra lehet számítani, hogy a megfelelő szakértői kompetenciával felvértezett szakértő megtalálása, illetve rendelkezésre állása okoz, illetve okozhat gondot. A gyermekpszichiáterek alacsony száma sem jelentett eddig problémát a bíróságoknak.

A bírák a szakértői névjegyzéket elérhetik a szakertok.kim.gov.hu honlapon. A rendszer eléréséhez a bíróságoknak, illetve a bírácoknak külön jogosultságot nyújtó regisztráció lehetősége azonban nem lehetséges, a bírák a mindenki által elérhető közérdekű adatokhoz férnek hozzá. Az igazságügyi szakértői névjegyzéket tartalmazó honlap technikai átalakítása folytán, az automatikus támadások kivédése érdekében, az emberi és a gépi felhasználót megkülönböztető automatikus tizenegy karakteres számú tesztet kell minden lépésnél kitölteni. Ez nagymértékben rontotta a rendszer kezelhetőségét, a körülményes felhasználói felület szinte használhatatlanná tette a nyilvántartást.

Az igazságügyi szakértői névjegyzéket használó bírák – ha a biztonsági ellenőrzésen túljutnak – nem tudhatják meg, hogy az adott szakértőnek van-e szabad kapacitása, illetve konkrétan milyen tárgyu szakkérdésekben adott korábban szakvéleményt.

A nyilvántartás szakterületi definíciói nem egyértelműek, és nem részletezi az adott szakterületen belüli kompetenciákat (például számítástechnikai-hardver-, illetve szoftverszakértő; a takarmányozási szakterület további specifikációi nem láthatók stb.). Az sem derül ki a névjegyzékből, hogy a szakértő korábban milyen típusú ügyekben járt el, milyen publikációi, illetve előadásai voltak, ezekre az információkra a kompetencia pontos meghatározásánál lenne szükség. A szakértőt kirendelő bírónak előzetesen fel kell vennie a kapcsolatot a szakértővel annak érdekében, hogy a szakértő ne küldje vissza a kirendelést kompetencia vagy kapacitás hiányára hivatkozással, mert az jelentős idővesztéssel és költségvonzattal járna.

A Fővárosi Törvényszéken korábban lefolytatott átfogó vizsgálat¹ kimutatta, hogy a büntetőeljárások elhúzódása nagyon sok esetben a szakértői intézetek túlzott munkaterhére, a vélemények késedelmes előterjesztésére vezethető vissza (a vizsgált ügyek tíz-tizenöt százaléka).

Az Országos Bírósági Hivatal elnöke az igazságügyi szakértői tevékenység és az igazságszolgáltatás viszonyrendszerének vizsgálatára 2013 májusában felkérte a Pécsi Törvényszék elnökét. A vizsgálat eredménye szerint az igazságügyi szakértői véleményadás jogszabályi környezete és működésének gyakorlata nem segíti az igazságszolgáltatás időszerű működését. A késedelmet, illetve a nehézséget általában az okozza, hogy a vizsgálatlall érintett adatok nagy mennyiségűek, az ítélet alapjául szolgáló speciális szakértelmet igénylő tényállítás megállapítása összetett, bonyolult, esetleg társszakértőt igénylő kérdések tisztázása is szükséges. Erre tekintettel a kifejezetten nagy munkaigényű, bonyolult, összetett szakértői vizsgálatot, elemzést igénylő ügyekben jellemző a késedelem, ezek leginkább azok az ügyek, amelyeket a társdalom kiemelt érdeklődése kísér. Különösen érzékeny a büntetőeljárás területén az orvos szakértői, a nagy mennyiségű nyomszakértői (daktiloszkópia, genetikai, DNS-minta stb.) és egyéb speciális (informatikai, pénzügyi stb.) tárgyú vizsgálatot igénylő szakértői tevékenység (érdekességként: a polgári orvos szakértői vizsgálatok; a közigazgatási ügyekben ugyancsak a könyvszakértői; kisajátítási ügyekben az ingatlanforgalmi szakértői vizsgálatok az érzékeny pontok).

A szakértői intézetek az illetékességi területükön kívüli megkeresések esetén – leterheltségre hivatkozással – esetenként visszautasítják a kirendelést. Illetékességi területükön – a leterheltség tényének jelzése mellett, a kirendelések mennyiségétől függően a szakvélemény elkészítését meghatározott, esetenként három-hat hónapos határidőre vállalják. Ez elsősorban a fővárosban, illetve a központi régióban egyre gyakoribb. Tendenciaszerűen emelkedik a szakértői intézetek véleményadásának időtartama is. Ez azért kifejezetten nehezen kezelhető probléma, mert a szakértői intézetek bizonyos kérdésekben megkerülhetetlenek, vagy egyedüli speciális szakismeretük van, illetve olyan társszakértői vélemények elkészítésére alkalmasak, amelyek intézményi háttér nélküli szakértőtől nem szerezhetők be. Emellett a szakértői intézetek kiemelkedő szakmai tapasztalata, tudásanyaga kifejezetten indokolt

¹ Fazekas Sándor: A bírósági eljárás tehermentesítése és gyorsítása. Bírák Lapja, 2004/1–2. Megjegyzés: a vizsgálatot 2000 elején végezték.

és szükséges egyes perbeli jogviták rendezéséhez. Fontos tényező az is, hogy a szakértői intézetek díjszabása – ellentétben a szabadpiaci szakértői díjszabással – kedvezőbb és kiszámíthatóbb, az garantálja a költséghatékony eljárás elvének érvényesülését a kiemelkedő szakmai színvonal mellett.

A szakértői vélemény értékelése és felhasználása a bíraktól a szakvélemények analitikus értékelését követeli meg a szabad, nem kötött bizonyítási rendszerekben.² A jogvita eldöntése szempontjából irányadó tényállást a bíróság valamennyi bizonyíték egybevetésével történő mérlegeléssel, szabad meggyőződése alapján állapítja meg³. A szakértők által megállapított tények mérlegelésekor azonban a bíróságnak nincs olyan speciális szakismerete, amely a ténymegállapításhoz szükséges. A szakvélemény értékelése, illetve a bizonyítékként rendelkezésre álló több, eltérő módszertanú és végkövetkeztetésű szakvélemény ellentmondásainak feloldása kiemelt nehézségbe ütközik.⁴ Erre is tekintettel, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az igazságszolgáltatás igénybevételét megkönnyítő eszközökről szóló R(81) 7. számú ajánlása az „egy szakértő elvét” fogalmazza meg.

A felsőbb bírósági gyakorlat megköveteli – egyfelől a büntető- és közigazgatási eljárás céljából adódóan, másfelől a polgári eljárásban a bizonyítás elrendelése folytán – a szakértői vélemények fogyatékoságainak teljes körű feloldását, az egzakt szakértői válaszok rendelkezésre állását.⁵ Minden eljárásban lényeges (abszolút) eljárási szabálysértésnek minősül és megalapozatlansághoz vezet, ha a döntés hiányos, ellentmondásos vagy bizonytalan szakvéleményen alapul.⁶ A Kúria elvi döntésben (EBH 2005/1359.) – módosítva a korábbi álláspontot (EBH 2002/717.) és ezzel visszatérve a korábbi gyakorlathoz (BH 1993/683.) – mondta ki, hogy az ügynevezett szabad mérlegelési jog nem alkalmazható azokban a jogvitákban, amelyeknek az eldöntése különös szakértelmet igényel. Ebből adódóan az igazságügyi szakmai szakkérdés, illetve a szakvélemények közötti ellentmondás nem oldható fel bírói mérlegeléssel. Ilyen esetben újabb szakértőt kell kirendelni az adott eljárási rezsimek normái szerint, ami hátráltatja az eljárások ésszerű időn belül történő befejezését.

² Grósz Tamás: A szakvélemény analitikus értékelése a büntetőeljárásban. Magyar Jog, 2011/12.; Hámos Edit: A bizonyítás egyik törvényes eszköze: szakvélemény. Rendészeti Szemle, 2007/1.; Kubinyi Sándor: A szakértőkre vonatkozó büntető eljárások és szabályozás alakulása Magyarországon; a szakértői bizonyítás problémái a jogalkalmazásban. Kriminológiai Közlemények 52. Budapest, 1995

³ BDT, 2010/2209.; EBH, 2005/1359.

⁴ BH, 1999/405.; BH, 1999/365.; BDT, 2003/759.; BDT, 2005/1119.

⁵ BH, 2010/134.; BH, 1979/225.

⁶ Grósz Tamás: A szakértői bizonyítás az egyes eljárásokban. Themis, 2011/12., 41–43. o.

A büntetőeljárásban általánosan érvényesülő elv, hogy kétséget kizáróan nem bizonyított tények nem értékelhetők az eljárás terheltjének terhére. (Megjegyzendő, hogy a közigazgatási bíráskodás során a kétséges tényeket minden esetben az ügyfél javára, illetve az ügyfélre nézve kedvezőbb elbírálás szerint kell megítélni. A polgári eljárásjog a bírói meggyőződés bizonyossági fokára vonatkozóan általánosságban – a német és osztrák szabályozás mintájára⁷ – a valószínűség magasabb fokát kívánja meg valamely tény bizonyításához).

Mindezekből adódóan a ténymegállapítás bírói mérlegelése körében szükségszerűen előtérbe kerülnek azok a szakvélemények, amelyek világos módszertan mellett, egzakt és kategorikus véleményt adnak.

Szakterületenként a szakértői kamaráknak egységes módszertant és szakmai követelményeket kell megfogalmazniuk. Ez kizárhatná az úgynevezett magánszakértői és a perbeli szakértői vélemények módszertani különbségeit, de fontos lenne a szakértői tudományos valószínűség és érvényességi szint meghatározása szempontjából is. Egységes szakértői metodológia mellett (és annak alapján) indokolt lenne annak áttekintése is, hogy a szakértői díjazás egységes, de legalább előre kalkulálható legyen. Külön szabályozást igényelne – az Országos Bírósági Hivatal elnöke szerint továbbá – a szakértői intézmények és az orvostani intézetek létszámadatainak és felszereltségének, az ott dolgozók díjazásának az újragondolása is.

Az országban egyedülálló, a szexuális bántalmazást elszenvedett gyermekeknek jogi és terápiás segítséget nyújtó ESZTER Alapítvány vezetőjének több évtizedes tapasztalata szerint a szexuális bántalmazás áldozatává váló gyermekek ügyében a pszichológus szakértő rendelkezésére álló időkeret nem elegendő annak megválaszolására, hogy az abúzus valóban megtörtént-e, illetve a gyermek áldozata volt-e ilyen cselekménynek. Sok esetben csak hosszabb idő, többszöri találkozás után lehet kellően megalapozott – és akkor is többnyire csak valószínűségi – véleményt adni ilyen ügyekben. A kirendelő hatóság feltételezése szerint a pszichológus szakértők objektív és egyértelmű választ tudnak adni a kérdésre. Ezzel ellentétben az alapítvány munkatársainak az a véleményük, hogy a pszichológus szakértő rendelkezésére álló eszközök sok szubjektív elemet tartalmaznak, nem tudnak olyan objektív választ adni, mint egy tudományos módszereket alkalmazó szakértő.

⁷ Walter H. Rechberger (Hrsg.): Zivilprozessordnung. Kommentar. Springer Verlag, Wien–New York, 2000

Az alapítvány vezetője szükségesnek tartaná, hogy kizárólag szakpszichológus végzettségű szakértő folytasson igazságügyi szakértői tevékenységet. A kirendelő hatóság gondoskodjon a megalapozott véleményadáshoz szükséges időről, és olyan kérdésekben kérje ki a szakértő véleményét, amelyhez kellő kompetenciája és megfelelő eszköze van.

Az igazságügyért felelős miniszter válaszában rögzítette, hogy a szakértők szakterületeiről van közhiteles nyilvántartás, amelyet az igazságügyi tárcaánál vezetnek. A szakértői névjegyzékkel kapcsolatban arra mutatott rá, hogy az tartalmazza a bejegyzett szakterületet és a bejegyzés időpontját, az elutasított szakterületet és az elutasítás időpontját, az elbírálás alatt lévő szakterületet és az iskolai végzettséget, valamint a szakmai képzést a megszerzés időpontjától. E tények, adatok teszik a névjegyzéket közhiteles nyilvántartássá.

A névjegyzékben nyilvántartott igazságügyi szakértő bejegyzett szakterülete és a bejegyzés időpontja nyilvános, azt az igazságügyi szakértői névjegyzéket vezető hatóság a világhálón is közzéteszi. Az igazságügyi szakértői névjegyzéket vezető hatóság – egyes adatok kivételével – a nyilvántartás adatait a szakértői kamarának átadja, amelyik azt a törvény rendelkezései szerint nyilvántartja és kezeli. A névjegyzék közhitelességének fenntartása érdekében az ügyben eljáró hatóság és az igazságügyi szakértői kamara nyolc napon belül köteles bejelenteni az igazságügyi szakértői névjegyzéket vezető hatóságnak a névjegyzékben nyilvántartott adatokban bekövetkezett változást.

A kirendelésre jogosult egyes szakértők jogosultságait a minisztérium – az interneten is megtalálható, naprakész – névjegyzékből ellenőrzi.

A szakértői kompetenciával összefüggésben a miniszter arra utalt, hogy a szakértő köteles közölni a kirendelő hatósággal, ha a feltett kérdések megválaszolása egészben vagy részben nem tartozik azon szakismeretei körébe, amelyekben a rá irányadó szabályok szerint jogosult eljárni.

A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara etikai kódexe szerint a szakértő köteles minden, a szakértői kijelölésében meghatározott (a névjegyzékbe és a szakértői igazolványba bejegyzett) szakterületén kívüli területre (kompetencián kívülre) tartozó kirendelést, megbízást visszautasítani, illetve a szakértői tevékenysége során, a szakterületén kívül eső kérdésekre a kirendelő, illetve megbízó figyelmét felhívni, és ezzel egy időben – kérdésre – a szakértői vélemény adását megtagadni.

Pszichológus szakértő csak az lehet, akinek van a szakterületnek megfelelő klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- vagy gyermek-szakpszichológusi szakvizsgálója. (Ez alól kivétel a 2006. január 1. előtt névjegyzékbe vett szak-

értő. Ez négy személy, közülük ketten teljesítették a kötelezettségüket.) A képesítési követelmény alól csak időlegesen lehet mentesülni.

Az alaptörvény N) cikkének (3) bekezdésére tekintettel a nyomozó hatóságok a szakértői díjak tekintetében kötelesek a költségkimelés követelményét is tiszteletben tartani. A nyomozó hatóságok azonban – áll a miniszteri válaszban – a várható szakértői díjról való tájékozódáskor olyan adatokat bocsátanak a szakértő rendelkezésére, amelyeknek a megismerésére a még ki nem rendelt szakértő nem lenne jogosult, továbbá aggasztó gyakorlat, nem kellően megfontolt döntés lenne, ha a szakértő kiválasztásának elsődleges szempontja az azonnali költségkimelés lenne, nem pedig a minél előbbi és minél szakszerűbb szakvélemény beszerzése.

Az ombudsman következtetései, intézkedései

A szakértői vizsgálatok elhúzódása, illetve a szakvélemények késedelmes előterjesztése – egyes szakterületeken – részben a szakértők alacsony létszámára, azaz kapacitásbeli problémákra, részben a szabályozás hiányosságaira vezethető vissza.

Megoldásra váró probléma, hogy a kirendelő hatóságok/vonatkozó jogszabályok sokszor rövid határidőt állapítanak meg a szakvélemények előterjesztésére. Ha a kirendelések pontatlanok, azok tisztázásra szorulnak, de a kirendelő hatóságokkal való kapcsolatfelvétel időigényes. A határidő pontos betartását nehezítheti az is, ha a megidézett ügyfelek a vizsgálatokon szabályszerű idézésük ellenére nem jelennek meg, többszöri idézésük szükséges.

Az igazságügyi szakértői tevékenység átfogó, komplex szemléletmódú vizsgálata és annak megújítása szükséges, egyebek között abból a célból, hogy a bírósági eljárások időszerű befejezése megoldható legyen.

A szakértői intézetek az illetékességi területükön kívüli kirendeléseket – leterheltségre hivatkozással – esetenként visszautasítják. Illetékességi területükön – a leterheltség tényének jelzése mellett – a szakvélemény elkészítését meghatározott, esetenként három-hat hónapos határidőre vállalják.

Az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézetben az elmúlt években folyamatos volt a létszámcsökkenés. A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet genetikai szakterületén dolgozó szakértői létszám hosszú ideje kevés. Az elmúlt években az intézet műszerkapacitása amortizálódott, a megújuló igényeket nem tudja kiszolgálni.

A szakértők alacsony létszáma, kapacitáshiánya, a kirendelések magas száma veszélyezteti a tisztességes eljáráshoz való jog maradéktalan érvényesülését.

Az eljárási törvények a szakértő kirendelését különleges szakértelem szükségessége esetén teszik lehetővé. A szakértő a tevékenységét a vonatkozó jogszabályok rendelkezései, valamint az irányadó szakmai szabályok betartásával, legjobb tudása szerint köteles elvégezni. Az igazságügyi szakértő feladata, hogy a bíróság, az ügyészség, a rendőrség és a jogszabályban meghatározott más hatóság kirendelése (megbízása) alapján a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel segítse a tényállás megállapítását, a szakkérdés eldöntését.

Az igazságügyi szakértők főként objektív módszerekkel, a szubjektív megállapítások elvi lehetőségét is kizáró módon működnek; vannak azonban olyan területek, amelyek bizonyos teret engednek a szubjektivitásnak a szakvélemény elkészítésekor. A szakemberek egy része az igazságügyi pszichológus szakértő tevékenységében elkerülhetetlenül tágnak tartja a szubjektivitást. A pszichológus szakértő elsősorban a rá vonatkozó módszertani útmutató alapján dolgozik, az általa választott pszichológiai tesztek kiértékelése elviekben más szakértő által is ellenőrizhető. Létezik úgynevezett szakértői módszertani levél, de a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara honlapján jelenleg az szerepel, hogy az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről szóló 20. számú módszertani levél – az alapvető jogok biztosának megállapítása (AJB-512/2013. számú jelentés) szerint is – egyelőre csak tervezet.

A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara elnöksége a szakértői tevékenység egységes és magas színvonalú ellátása érdekében szakértői módszertani levelet ad ki. A módszertani levél kiadását a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara és a kamara szakbizottságai, valamint a miniszter indítványozhatja. Az elnökség nem adhat ki szakértői módszertani levelet olyan szakterületen, amelyen az egészségügyért felelős miniszter vagy annak irányítása, felügyelete alatt működő szervezet külön jogszabály alapján módszertani levél kiadására jogosult.

Az AJB-512/2013. számú ombudsmani jelentésben megfogalmazott kezdeményezésre adott válaszában az igazságügyért felelős miniszter arról tájékoztatta az alapvető jogok biztosát, hogy 2014 januárjában egyeztetés kezdődött a szakértői kamara és az egészségügyért felelős minisztérium e tárgyban való feladatának elhatárolása érdekében. A biztos szerint – figyelemmel az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézet főigazgatója által kifejtettekre is – szükség len-

ne a pszichológus szakértői tevékenység szakmai protokolljának kialakítására annak érdekében, hogy a jogalkalmazók egységes szakmai standardok, eljárásrend alapján készült pszichológiai szakvéleményre támaszkodhassanak a munkájuk során. Különösen fontos ez a garanciálisnak is tekinthető elem a gyermek- és fiatalkorúakat érintő eljárásokban. A módszertani útmutató, szakmai protokoll hiánya veszélyeztetheti a tisztességes eljáráshoz, valamint a gyermek gondoskodáshoz és védelemhez való jogának érvényesülését.

Pszichológus szakértői névjegyzékben csak az szerepelhet, akinek a szakterületnek megfelelő klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- vagy gyermek-szakpszichológusi szakvizsgálata van.

A 2006. január 1. előtt névjegyzékbe vett négy szakértő közül ketten teljesítették szakvizsga-kötelezettségüket. Az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézet Budapesti Orvosszakértői Intézetében, illetve annak szekszárdi csoportjánál jelenleg két pszichológus szakértő és egy pszichológusszakértő-jelölt dolgozik, nekik klinikai szakpszichológusi végzettségük van, azaz a képzési követelményeknek megfelelnek.

Büntetőeljárásban, ha a szakkérdés tizenkét évesnél idősebb, de tizennégy évesnél fiatalabb fiatalok terhelte beszámítási és belátási képességének a vizsgálata, a belátási képesség vizsgálatához a terhelte klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek-szakpszichológiai vizsgálatát is el kell végezni. Szakkonzultánsként gyermek- és ifjúsági pszichiátriát, vagy ezzel egyenértékű szakvizsgálattal bíró és e képzése tekintetében az egészségügyi dolgozók működési nyilvántartásában szereplő személyt kell igénybe venni. A gyermek klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek-szakpszichológiai vizsgálatát tehát olyan szakértő végezheti, akinek klinikai és mentálhigiéniai gyermek-szakpszichológusi, vagy ezzel egyenértékű szakvizsgálata van.

Jelenleg a szakértői névjegyzékben négy igazságügyi gyermekpszichiáter szakértő található. Figyelemmel arra, hogy az ombudsmani vizsgálat idején hatályba lépő jogszabály bevezette a szakkonzultánsi státust, a gyermekkorúakat érintő folyamatban lévő eljárások pedig döntően nyomozási, vádemelési, illetve bírósági eljárási szakban vannak, a belátási képesség vizsgálata vonatkozásában pedig szakemberhiány nem jelentkezett, az igazságügyi gyermekpszichiáter szakértői létszámot a biztos elegendőnek ítélte.

Az igazságügyi szakértőnek, az igazságügyi szakértői intézménynek, az orvostudományi képzést folytató egyetem igazságügyi orvostani intézetének, a szakértői vélemény céljából megkeresett egyéb szervnek, továbbá a szakértőként alkalmazott más személynek, valamint a szaktanácsadónak (Be. 182. §) szakértői tevékenységéért munkadíj és költségtérítés jár.

A rendőrség nyomozó szervei – a szakértői vizsgálat tárgyának rövid leírása mellett – előzetes díjkalkuláció készítésére hívják fel a szakértőt. Ha a rendőrség gazdálkodásért felelős osztálya a szakértő által előzetesen megadott szakértői díj fedezetét igazolja, a szakértőt kirendelik. A nyomozó hatóságok olyan szakkérdésben, amelyekre jogszabály nem írja elő valamely szakértői intézmény/egyetemi intézet kizárólagos eljárási jogosultságát, a szakvélemény elkészítésére a megfelelő szakértelemmel felvértezett szakértőt maguk választhatják ki. Az előzetes díjkalkuláció tanulmányozása után lényegében azt a szakértőt, vagy szakértői intézetet rendelik ki, aki/amely költségghatékonyabban vállalja a szakértői tevékenység elvégzését.

Az alapvető jogok biztosa szerint a szakértő kiválasztásánál az időszerep, azaz a szakvélemény mielőbbi, de legalább a megjelölt határidőben történő elkészítése és a szakmai szempontok érvényesítése egyaránt fontos, egyik sem szorulhat háttérbe. Nyilvánvalóan figyelemmel kell lenni a gazdaságossági szempontokra is, az ezt előtérbe helyező gyakorlat azonban a kompetenciahatárok fellazítására, áthágására is alkalmas lehet, közvetlenül veszélyeztetve ezzel a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülését.

Az ombudsman a jelentésében feltárt alapvető jogokkal összefüggő visszasság orvoslása és jövőbeni bekövetkezése lehetőségének a megelőzése érdekében felkérte az igazságügy-minisztert, hogy fontolja meg az igazságügyi szakértői névjegyzék adattartalmának megújítását, valamint a szakértők létszámának emelését, különös tekintettel az igazságügyi elmeorvos és a genetikai szakértői státusokra.

Tekintettel arra, hogy a pszichológus szakértői tevékenységre vonatkozó módszertani levél kiadása tárgyában az érintett minisztériumok és a szakmai kollégium, az előzetes díjkalkuláció kérdésében pedig az igazságügy-miniszter, a Legfőbb Ügyészség és a rendőri szervek között egyeztetés indult, ilyen irányú intézkedést nem kezdeményezett. Felhívta viszont a figyelmet azok mielőbbi befejezésének szükségességére, valamint a szakmai módszertani levél, és a díjkalkulációt érintő döntések meghozatalának garanciális jelentőségére.

Utóélet

Rögzíthetjük, hogy nemcsak az alapvető jogok biztosának jelentése, hanem a bíróság és a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara elnöksége, továbbá a rendőrség, az ügyészség, valamint „társadalmi jelzések” szerint is sok a gond az igazságügyi szakértelemmel. E jelzések alapján az Igazságügyi Minisztérium

elkészítette a „problématérképet”, amely alapján egyértelmű, hogy a tárcának erősítenie kell a szakértők függetlenségét, pártatlanságát. Ám ez – a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara elképzelésével ellentétben – nem a kamara kompetenciája lenne, hanem tudományos értékelést vezetnének be például a Magyar Tudományos Akadémia, az egyetemek vagy kutatóműhelyek bevonásával. A szakmai kompetenciák értékeléséhez a tárca külső minőségbiztosítási rendszer bevezetését is szorgalmazza.

A tárca jelentős problémának tartja az igazságügyi szakértői területen az elvándorlást, ezért vonzó életpályamodellt kíván kialakítani, amely garantálja, hogy a szaktudással felvértezett fiatalok a pályán maradnak.

A feltárt problémák egy részének megoldása – a minisztérium szerint – nem igényel jogalkotást, csak a már létező szabályokat kell betartatni. Például a büntetőeljárásokban a szakértői kirendeléseknél nem kizárólag a költség-hatékonyság elvét kell figyelembe venni. Ha ugyanis elsősorban a költség-hatékonyság elve érvényesül a szakértő kirendelésénél, meglehet, hogy a rendőrség szempontjából költség-hatékonny lesz a kirendelt szakértő, mert ő vállalta a legolcsóbban. Ha azonban szakmailag nem megfelelő a véleménye, akkor a büntetőeljárás későbbi szakaszában további szakértőket kell kirendelnie az ügyészségnek, bíróságnak, ez további szakértői díjakat jelent, további költségeket, amelyek drágítják a büntetőeljárást – állítja az igazságügyi tárca, amely az egyes megyék között jelenleg fennálló szakértői kirendelések egyenetlenségének megszüntetése érdekében az automatikus ügyelosztó rendszer bevezetésétől sem zárkózik el. A szakértői névjegyzékkel összefüggésben a minisztérium szükségesnek tartja az az által nyújtott információk szélesítését, könnyebb feldolgozását, a kereshetőség könnyítését, amit – az ombudsmani jelentésben megfogalmazott célok figyelembevételével is – informatikai fejlesztéssel kíván elérni. A minisztérium megvizsgálja az igazságügyi szakértői tevékenységre vonatkozó szervezeti rendszer olyan átalakításának lehetőségét is, amely növelni tudja a kiemelt területeken az államilag foglalkoztatott szakértők számát és azok illetményét. Ilyen kulcsterületnek ítélte meg a tárca az igazságügyi orvostan, az igazságügyi pszichiátria, a klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológiai területeket, továbbá azon területeket, amelyek valamely állami szerv kizárólagos vagy elsődleges hatáskörébe tartoznak. A minisztérium szándéka kiterjed annak megállapítására is, hogy egyes kulcsterületek „főállású” igazságügyi szakértőinek illetménye például a bírák jövedelméhez igazodva, alkalmas lehet-e a szakemberek itthon tartására, a szakvélemények határidőben való elkészítésére.

TÓTH ENIKŐ

Lőmaradványok alternatív vizsgálatainak tapasztalatai

A tűzfegyverrel elkövetett bűncselekmények gyakran az emberi élet kioltására irányulnak, ezért különösen nagy jelentőségű az elkövető kilétének mielőbbi felderítése. Ebben igen fontos szerepet tölt be a lövés során keletkező lőmaradványok mikroanalitikai elemzése. Az eljárás alá vont személyek kezeit, adott esetben a ruházatuk felszínét egy szénalapú, ragacsos felületű, kör alakú mintahordozóval tapogatják le. A biztosított anyagmaradványok vizsgálata igazságügyi fizikus szakértő feladatkörébe tartozik. Ő viszont nincs könnyű helyzetben, ugyanis a lőszergyártóknak nem kötelességük nyilvánosságra hozni a különböző gyúelegyek összetételét, vagy az abban végrehajtott változtatásokat. Ez az információ ipari titok, még a kutatók és a lőmaradványokkal foglalkozó szakemberek számára sem teszik hozzáférhetővé. Éppen ezért a szakértők munkáját nagyban segítheti, ha a fegyvertani laboratóriumokban rendelkezésre álló, ismert lőszerrel tesztlővéseket végeznek, és különböző analitikai módszerekkel vizsgálják az elkészített minták morfológiai paramétereit, illetve elemi és molekuláris összetételét.

A lőmaradványok jellemzése

Amikor egy tűzfegyvert elsütünk, számos olyan, kémiai folyamat megy végbe, amelyek igen kis méretű lőmaradvány-részecskék (az angol elnevezés szerint Gun Shot Residue; GSR) képződésével járnak. Ezek a szemcsék a fegyver minden lehetséges nyílásából füst formájában távoznak, és finom részecskékké szilárdulva kerülnek ki a környezetbe. A szemcsék többsége a fegyver csőtorkolatából nagy sebességgel repül ki, majd erősen lelassulva néhány méter távolságra juthat. Közelről leadott lövés esetén lerakódnak a lövedék becsapódási helyének környezetében (például a lövést elszenvedő személy ruházatára, esetleg a kezeire). A lőmaradvány-részecskék kis része a levegő turbulenciája miatt visszaszóródik a lövő, illetve az esetlegesen a csőtorkolat közelében tartózkodó személy kezeire, ruházatára. Fontos megjegyezni, hogy ezek a visszaszóródó részecskék átlagban kisebbek, mint az elő-

re haladó társaik, a nagyobbak ugyanis tehetetlenségüknél fogva nem tudnak hátra vagy oldalirányba szóródni, azok mindig a lövés irányába repülnek. Korántsem elhanyagolandó az a tény, miszerint a szemcsék lerakódását a lövés pillanatában uralkodó légáramlatok iránya és sebessége is erősen befolyásolja.

Budapesten történt meg az az eset, amikor egy étterem galériáján három külföldi állampolgárságú férfi hevesen vitakozott. A szóváltás során valamelyikük elővett egy engedély nélkül tartott lőfegyvert, és combon lötte az egyik társát. A sértett farmerján több száz lömaradványszemcsét sikerült felkutatni, a gyanúsított nadrágján pedig szintén találtunk néhány részecskét. A sértett és a gyanúsított kezein, valamint a harmadik férfi ruházatán és kezein viszont nem tudunk egyértelműen a lőfegyver elsütéséhez köthető szemcséket kimutatni. A vallomásokból az derült ki, hogy az incidens szereplői a lövés pillanatában is dulakodtak, és a gyanúsítotton kívül még a harmadik férfi is fogta a fegyvert. Hogyan lehetséges az, hogy sem a kezeire, sem a ruházatára nem kerültek lömaradványok? Az étterem belső teréről készült, az interneten elérhető digitális fényképeken jól látszik, hogy a galéria közvetlen közelében egy mennyezeti ventilátor van. Ez a berendezés képes akkora légáramlatot létrehozni, amely a kisebb sebességű, visszaszóródó GSR-szemcséket könnyedén elfújhatta, így azok nem tudtak lerakódni a kérdéses felületeken.

A távozó füstfelhőben lévő szilárd részecskék levegőben történő szétszóródása, illetve lerakódása statisztikus folyamat, ezért nem lehet előre megjósolni, hogy például egy tárgy felszínére pontosan mennyi lömaradványszemcse kerül. Csak nagyságrendi becsléseket lehet adni, figyelembe véve a lövés irányát és távolságát, a fegyver és a lőszer típusát, illetve minőségét.

Nézzük meg, milyen részecskék kibocsátására kell számítanunk, azaz milyen anyagok hagyják el a fegyver nyílásait! A lőszerhüvely zárt végén elhelyezett csappantyúcsészébe (vagy a hüvely peremére) felhordott gyúeleggymintegy 0,02 gramm tömegű, speciális anyag, amely mechanikai ütésre robbanó vegyületeket tartalmaz. E kis mennyiségű töltet robbanása általában tökéletesen megy végbe, amelynek során igen apró, a milliméter ezredrészének nagyságrendjébe tartozó, szilárd halmazállapotú égéstermékek is keletkeznek. Ezzel szemben a lőpor égéstermékei gáz halmazállapotúak, nem képesek lerakódni, a lövés után semmilyen módon nem lehet felfogni őket. A gyúelegghez képest sokkal nagyobb mennyiségben alkalmazott lőpor robbanása sohasem tökéletes, ezért a csótorkolatból az elégett gyúelegggyel együtt mindig távozik némi el nem égett lőpor is. Nem szabad elfeledkeznünk azokról a fémek komponensekről sem, amelyek a lövedék, a lőszerhüvely, illetve a fegyver csövének kopadékként jelentkeznek, ezek is szép számmal képviseltetik magukat a csövet elhagyó füstfelhőben.

Az igazságügyi fizikus szakértő által végzett GSR-vizsgálatok elsősorban a gyúeleggégéstermékeinek felkutatására irányulnak, ezért az itt ismertetett kutatások középpontjában is ezek az egyedi, különleges tulajdonságokkal bíró részecskék álltak. A legáltalánosabban használt gyúelegek fő komponensei a következők:

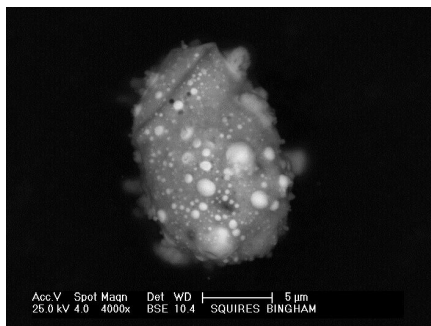
- ólom-sztfínát vagy ólom-azid: mindkettő mechanikai ütés hatására robbanó vegyület, ezek indítják be a robbanási folyamatot;
- bárium-nitrát: oxidálószerként alkalmazzák, a folyamat során leadja oxigéntartalmát;
- antimon-szulfid: szabályozza (rendszerint megnyújtja) a robbanás idejét.

A felsoroltakon kívül még számos más, különböző célokat szolgáló anyagokat szoktak a gyúeleggébe keverni: szerves kötőanyagokat (például gumik, keményítők) alkalmaznak az elegy egyben tartására, az olyan robbanóanyagok pedig, mint például a TNT, extra adag hőt és energiát biztosítanak a folyamatához. Nem ritka, hogy őrölt üveg is kerül bele, ami javítja a többi összetevő szemcséinek egymáson sűrűlódását, ezzel is növelve a reakció határfokát.

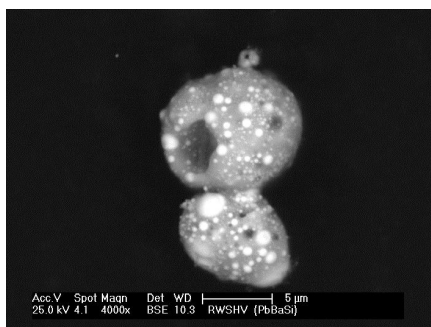
Nem is gondolnánk, milyen hatalmas energiák szabadulnak fel ilyen hihetetlenül kis mennyiségű anyagok robbanásakor. Amikor az ütőszeg ráüt a csappantyúra, a hőmérséklet kevesebb mint egy ezred másodperc alatt több ezer Celsius-fokra emelkedik, a nyomás pedig a légköri nyomásnak megfelelő érték több ezerszeresére nő. Ezek a körülmények már arra is alkalmasak, hogy elfőrralják az elegy ólom-, bárium- és antimon-tartalmú vegyületeit. Mivel a környezetbe kijutó részecskék keletkezése eme extrém hőmérséklet- és nyomásértékekről való hirtelen lehülés útján, nem egyenletes körülmények között történik, így jelentős mértékű az inhomogenitásuk. Ezen azt értjük, hogy az egyes kémiai elemek más koncentrációban lehetnek jelen a szemcsék belsejében, mint a felszínükön. A keletkezés pillanatában a részecskéknek elvileg még szabályos gömb alakjuk kellene hogy legyen, a robbanás egyenlensége miatt, illetve az egymással való ütközések következtében azonban igen változatos alakú összenövéseket alkotva egyesülhetnek, valamint a lehülés után szét is töredezhettek a robbanás mechanikai hatásának következtében. Egy klasszikus morfológiájú lömaradványrészecske nagyjából gömb alakú felszínén sok, kisebb, szintén gömb alakú „kinövés” található, ezekben az apró gombócokban általában az ólom szokott dúsulni (1., 2. számú ábra).

A szemcsék átmérője tipikusan egy- és harmincezred milliméter között mozog, a lövő kézre visszaszóródóké pedig általában ötezred milliméter alatti. De vajon mikor tekinthetünk egy mikrométerű részecskét a gyúeleggégés-

1. számú ábra

2. számú ábra

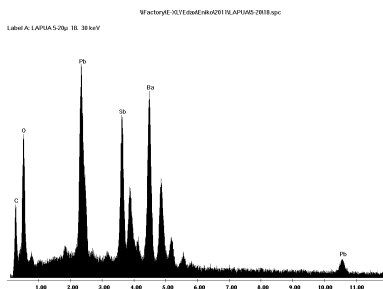

maradványának? A kérdésre a választ egy kiváló cseh tanulmány* és az eddig felhalmozott szakértői tapasztalatok adják meg.

Ha egy szemcsén belül egyszerre mutatható ki az ólom (Pb), a bárium (Ba) és az antimon (Sb) jelenléte (3. számú ábra), az a tudomány mai állása szerint nem keletkezhetett másképp, csak és kizárólag tűzfegyver elsütésekor. Természetesen ezek frakciói (ólom és bárium vagy csak ólom, illetve az egyéb összetevők elemei) is megjelennek a szemcsék között.

* Ivana Turková: GSR particles – possibility of their casual occurrence in the Czech environment, ENFSI Conference, Piešťany, 2009

3. számú ábra
A jellegzetes elemek karakterisztikus röntgensúcsai az energiadiszipatív spektrumban

A lómaradványok korszerű vizsgálati módszere

A lómaradványok nemzetközileg elfogadott analitikai eszköze a pásztázó elektronmikroszkóppal egybekötött röntgenspektroszkóp (SEM-EDX). A vizsgálat lényege, hogy a nagy vákuumba helyezett mintahordozó felületét egy erősen fókuszált, nagyon vékony elektronnyalábbal végigpásztázzuk. A felületbe csapódó elektronok hatására a mintából különböző energiájú elektronok, illetve röntgensugarak lépnek ki, amelyeket speciális, külön erre a célra kifejlesztett detektorokkal érzékelünk. Az elektron-detektorok által szolgáltatott jelet a minta felszínének leképezésére lehet felhasználni. A képkötés meglehetősen bonyolult módon valósul meg. A pásztázott mintaterület minden egyes pontjának megfeleltethető egy-egy pont a képernyőn. Amelyik mintapontból több elektron érkezik a detektorba, ott a képernyő sokkal fényesebb lesz. Értelemszerűen, a sötétebb képernyőpontoknak megfelelő mintapontokból pedig kevesebb elektron jön ki. Így végső soron egy fekete-fehér képet kapunk a felszínről valós időben. A röntgendetektor által érzékelt sugarak energiaeloszlásából a képzett szakember kikövetkeztetheti, hogy azokat mely elemek bocsátották ki, vagyis az úgynevezett röntgenspektrumból meghatározható az anyag összetétele. Ennek a modern, széles körben alkalmazott, ám meglehetősen drága műszeres eljárásnak számos, előnyös tulajdonsága van. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

- nem igényel bonyolult, hosszadalmas minta-előkészítést;
- többezerszeres nagyítású, jó minőségű, éles képeket készíthetünk vele.

A legnagyobb érdeme azonban mégis az, hogy egy részecske lokalizálása után lehetőség nyílik az elemi összetételének meghatározására anélkül, hogy az anyag valamilyen károsodást szenvedne. A megfelelő körülmények között tárolt minta bármikor újravizsgálható, az eredmények reprodukálhatók. Sőt, ennél még többre is képes: automatizált lómaradványrészecske-kereső funkció is kialakítható benne. Ehhez egy különleges szoftver szükséges, amely nagyban megkönnyíti a szakértő mindennapos munkáját. Ahhoz, hogy ennek a – sajnos, igen drágán beszerezhető – szoftvernek elfogadjuk a létjogosultságát, elég csak abba belegondolnunk, hogy ha manuálisan, a program segítségével nélkül kellene megkeresnünk ezeket a miniatűr szemcséket, az mintegy 600 (!) üzemórába telne egyetlen mintahordozón. Mindezt a program már négy óra alatt teljesíti, nagymértékben hozzájárulva a tűzfegyverrel elkövetett bűncselekmények mielőbbi felderítéséhez.

Lómaradványok elemi összetételének vizsgálata

Elsődleges célom a különböző gyúelegek égéstermékeit felépítő elemek meghatározásán túl az volt, hogy valamiféle kapcsolatot találjak a részecskék átmérője és összetétele között: van-e szignifikáns különbség a különböző méretű, de ugyanabból a gyúelegeyből származó lómaradványszemcsék elemi összetétele között? A vizsgálandó minták elkészítéséhez tíz különböző, .22LR kaliberű löszert használtunk fel, amelyekből előzetesen eltávolítottuk a lövedéket és a lőport. A már korábban említett, szabványos mintahordozót satuba fogtuk, majd kb. tíz–húsz centiméter távolságból, a felületre merőlegesen egy ilyen módosított löszert működtettünk el. A műveletet a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet fegyvertani szakértői végezték az általuk kifejlesztett, laboratóriumi elsütőszerkezet alkalmazásával. Annak érdekében, hogy az egyes gyúelegek összetevői ne keveredjenek, az elsütőszerkezet csövét minden lövés után alaposan megtisztítottuk. A következő gyúelegeket vettem górcső alá: PMC TARGET, Sellier Bellot, Sellier Bellot Club, Lapua, Eley, Yellow Jacket, Winchester, Céllövő, Magtech és RWS Sport.

Az elektronmikroszkópos mérések során különböző méretű szemcséket kerestem, amelyeket átmérőjük alapján három csoportba osztottam: egy-két-; kettő-öt-; illetve öt-húszezred milliméter. Egy részecske átmérőjét könnyen meg lehet határozni a képalkotásért felelős szoftver „méretskála” funkciójával. A vizsgálatok végére hatszáz különböző szemcse elemi összetételét is-

mertem meg. Ez már elegendő mennyiségű adat ahhoz, hogy a gyúelegek egészére is helyes következtetéseket vonjak le.

Nézzük meg, milyen eredményeket szolgáltatott a speciális, kísérleti célokra készített minták!

Mindenekelőtt leszögezném, hogy a vizsgált gyúelegek igen változatos elemi összetételűek voltak. Az említett három fémen (ólom, bárium és antimon) kívül számos más elem fordulhat elő kisebb-nagyobb koncentrációban és gyakorisággal az egyes mintákban. Azt, hogy jelen esetben mit értünk gyakoriságon, egy példán keresztül tudnám a legjobban szemléltetni. Vegyük a Céllövő gyúelegek kettő-ötzred milliméteres átmérőjű szemcséit! Ezek közül húszat vizsgáltam meg, közülük tizenötben mutatható ki bárium, tehát itt ez az elem hetvenöt százalékos gyakorisággal fordul elő.

Kezdjük azzal, hogy milyen elemeket sikerült kimutatni a kérdéses gyúelegekben. Az ólom (Pb) szinte minden egyes vizsgált szemcsében nagy koncentrációban fordul elő. Rendszerint közepes gyakorisággal és mennyiségben található meg a bárium (Ba), az antimon (Sb) és a kén (S). Ritkábban és kisebb koncentrációban lehetett kimutatni a következő elemeket: nitrogén (N), nátrium (Na), magnézium (Mg), alumínium (Al), szilícium (Si), kálium (K), kalcium (Ca), vas (Fe), réz (Cu) és cink (Zn). Az előbbiekhöz hozzátartozik még, hogy a szén és az oxigén mindenütt jelen van, hála azoknak a szerves összetevőknek, amelyek jelenleg még azonosíthatatlanok számunkra. Ezen kívül még azt is illik figyelembe venni, hogy maga a mintahordozó is szénapalapú, így könnyedén megeshet, hogy a legkisebb méretű részecskék mérésakor a szénre jellemző energiájú röntgensugarak is beszóródnak a detektorba. Az antimon és a kén együttes előfordulása az antimon-szulfid jelenlétére utal, a báriumé, a nitrogéné és az oxigéné pedig a bárium-nitrátra. Bár utóbbi nitrogéntartalmát szén és oxigén jelenléte mellett nehéz kimutatni, ilyenkor ugyanis a nitrogén röntgenvonala gyengén gerjeszthető, sokszor észre sem lehet venni a spektrumban. A továbbiakban a szén és az oxigén jelenlétével nem foglalkozom, hiszen minden szemcsében ott vannak, és nem annyira jellemzők a gyúelegyre, mint például az ólom. A szilícium, kalcium, kálium, nátrium, magnézium és alumínium nagy valószínűséggel a gyúelegekbe kevert őrlött üvegből származik. Meg kell jegyezni, hogy az alumíniummal gyakrabban lehet találkozni a GSR-vizsgálatok során; ha nem üveggépző elemként jelentkezik, akkor főként a bárium mellett észlelhető a rá jellemző röntgenvonal. A vas nemcsak a fegyver csövének kopadékából származhat (elsősorban rosszul karbantartott, korrodált fegyvercsőből), de számos üvegfajta (általában a zöldes árnyalatúak) is tartalmazza ezt a hétköznapi fémeket. A

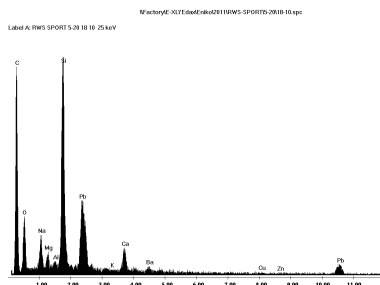
sárgaréz a réz és a cink ötvözete, ezért ez a két elem a lőszerhüvely vagy bizonyos típusú lövedékek köpenyének kopadékból ered, hiszen a klasszikus, ólom–bárium–antimon tartalmú gyúelegekbe nem kevernek sárgarézet vagy rezet. A szakértő azt is el tudja dönteni, hogy melyik szemcse származhat a hüvelyből és melyik a lövedékköpenyből. Utóbbiba csak minimális mennyiségű cinket tesznek ötvözőként, így az elemek koncentrációaránya elárulja a szemcse forrását.

A közelmúltban történt, hogy egy pénzszállító cég alkalmazottja munka közben egy bevásárlóközpont mellékhelyiségében a szolgálati fegyverével fejbe lőtte magát, és a helyszínen meghalt. A helyszínelő hatóság az elhunyt és két kollégájának kezeiről a már korábban ismertetett letapogatásos módszerrel biztosított anyagmaradványokat. Összehasonlító mintaként érkezett az intézetünkbe a helyszínen megtalált, elműködött lőszerhüvely, amelynek belsejében ólom-, bárium-, antimon- és alumíniumtartalmú égésmaradványokat találtunk. A halott férfi kollégájának kezein tüzfegyver elsütéséhez köthető szemcséket nem tudtunk kimutatni. Az elhunyt kezein a hüvelyben lévő égésmaradványok elemi összetételének megfelelő szemcséken kívül olyan lómaradványokat is találtunk, amelyek rezet, valamint kis mennyiségben cinket és ónt tartalmaztak. A réz és a cink – jellegzetes koncentrációarányuk alapján – a lövedék rézköpenyének kopadékból származik. De honnan eredhet a részecskék óntartalma? Fontos megemlíteni, hogy léteznek olyan gyúelegek, amelyekbe a klasszikus, fémes összetevőkön (ólom, bárium, antimon) kívül még ónt is kevernek, valószínűleg ón-szulfid formájában. Az esetek kb. húsz-harminc százalékában találkozunk ilyen, négykomponensű lómaradványszemcsékkel. Mi történhetett? Nem a beküldött hüvellyel szerelt lőszerrel adták le a lövest? A már ismertetett, korszerű, analitikai módszer segítségével megállapítottuk, hogy az ón szigorúan a rézzel együtt fordult elő, még a koncentrációjuk is korrelált egymással. Tehát nagyobb réztartalomhoz nagyobb óntartalom párosult. Ebből arra következtethetünk, hogy az ónt a lövedékköpeny anyagába keverték bele ötvözőelemként, ezért nem lehetett kimutatni a lőszerhüvelyben.

Ismerve a gyúelegek főbb összetevőit, nem meglepő, hogy a részecskék egy jelentős hányadában (mintegy negyvenöt százalékukban) csak ólom; ólom és bárium; vagy ólom, bárium és antimon volt felfedezhető (a mindig jelen lévő szén és oxigén mellett). Gyakran (az esetek nagyjából tizenöt százalékában) talákoztam olyan szemcsékkel, amelyek az ólmon kívül antimont; antimont és kén; báriumot és nátriumot; vagy báriumot és nitrogént tartalmaztak. De ezeken kívül számos olyan részecskét sikerült felkutatni, amelyekben akár öt-hét különböző elem is megbújik. A teljesség igénye nélkül felsorolom néhány különleges szemcse elemösszetételét:

– ólom, bárium, nátrium, magnézium, alumínium, szilícium és kalcium (4. számú ábra);

4. számú ábra

- ólom, bárium, antimon, nitrogén, nátrium és kén;
- ólom, bárium, antimon, nátrium, kén és réz;
- ólom, bárium, antimon, szilícium, alumínium, nátrium és kálium.

Kijelenthető, hogy az elemek atomsúlya (rendszáma) és előfordulási gyakorisága között egyenes arányosság áll fenn, tehát minél nehezebb egy elem (például az ólom), annál gyakrabban mutatható ki a lömaradványszemcsékben. Ez az állítás az összes, vizsgált gyúelegyre, és azon belül mindhárom tartományban igaznak bizonyult.

Az egyes mérettartományok közti különbséget szemügyre véve megállapítható, hogy a könnyebb elemeket általában csak a nagyobb szemcsékben lehet kimutatni. A nehezebb elemek viszont részecskemérettől függetlenül mindenütt megtalálhatók. Vagyis a nagyobb szemcséket változatosabb elemösszetétel jellemzi, mint kisebb társaikat. Ez feltehetően annak a már említett ténynek is tulajdonítható, hogy a nagyobb szemcsék széttöredeznek a robbanás során, a felszínükből kitüremkedő, kisebb részek leszakadnak, és ezek fognak hátrafelé szóródni. Ha a lövést elég távolról (egy-két méternél is messzebből) adják le, akkor a keletkezett szemcsék nagy része szétszóródik a levegőben, illetve teljesen lefékeződik, mielőtt még elérné a céltárgyat. A minták speciális, kifejezetten erre a célra történő elkészítése tette lehetővé azt, hogy a nagyméretű, sokféle elemet tartalmazó szemcsék is lerakódtak a mintahordozó felületén. Ezekből az egyedi, különleges részecskékből eleve kevesebb keletkezik, ezért egy távolabbi lövés esetén annak az esélye, hogy egyáltalán elérjék a céltárgyat, drasztikusan csökken. Ezzel szemben a klasz-

szikus, háromkomponensű szemcsékből és ezek frakcióiból jóval több jön létre, így ezek céltárgyra lerakódásának valószínűsége is nagyobb.

Egy emberölési ügyben a sértett ruházati tárgyain esetleg meglévő lömaradványok felkutatására rendeltek ki fizikus szakértőt. A lövés elszenvedésekor a sértett által viselt mellény elülső felületén mintegy ezerháromszáz, tűzfegyver elsütéséhez köthető részecskét sikerült felkutatnunk. A szemcsék számossága alapján megállapítható, hogy a lövés igen közelről, fél-méteres távolságon belül érthette a sértettet. Nézzük meg, hogyan alakult a különböző elem-összetételű lömaradványszemcsék szám szerinti megoszlása:

- 230 db ólom-, bárium-, antimon- és óntartalmú szemcse;
- 52 db ólom, bárium és antimon;
- 80 db bárium és antimon;
- 480 db ólom, antimon és ón;
- 10 db ólom és bárium;
- 422 db ólom (mikrométerű szemcsék).

A kapott eredményekből megállapítható, hogy tíz GSR-szemcséből csak három tartalmaz báriumot. Ebből arra következtethetünk, hogy a gyúelegebe eleve kevesebb báriumtartalmú vegyületet kevertek. Természetesen így annak a valószínűsége is kisebb lesz, hogy a letapogatott felületen olyan szemcséket találunk, amelyekben ez a fém is megtalálható. Ha a lövést távolabbról (másfél-két méterről) adják le, akkor a mellényre is jóval kevesebb lömaradványszemcse kerül, és jó esély van rá, hogy csak olyan GSR-szemcsék rakódnak le a felületre, amelyekben nincs bárium.

Figyelemre méltó, hogy a tíz különböző gyúelegg között három olyan is akadt, amelyben az antimon jelenléte még nyomnyi mennyiségben sem volt kimutatható. Mivel egy adott mintán belül viszonylag sok (több tucat) szemcsét vizsgáltam meg, nyugodtan kijelenthetjük, hogy ezekbe a gyúelegegekbe nem kevertek antimon-szulfidot vagy más, antimontartalmú vegyületet.

Egy öngyilkossági ügyben az elhunyt kezeiről szakszerűen levett anyagmaradványok között több mint ezer ólom-, bárium-, kálium- és szilíciumtartalmú, illetve mintegy háromezer-hatszáz ólom- és báriumtartalmú lömaradványrészecskét sikerült kimutatni. Ezen kívül még mintegy harmincezer mikrométerű ólomszemcsét, valamint kb. ezeröttszáz, lövedékköpenyből származó kopadékszemcsét is találtunk a kérdéses mintahordozókon. Látható, hogy bár rengeteg, tűzfegyver elsütéséhez köthető részecskéről van szó, ezek egyikében sem sikerült antimont kimutatni. Ebben az esetben szinte teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy az elhunyt által használt lőszer gyúelegében nem alkalmaztak antimontartalmú vegyületet.

Az előbbi eredménynek azért van jelentősége, mert például az Amerikai Egyesült Államokban az igazságügyi szakértők általában akkor minősítenek egy szemcsét lövésből származó részecskének, ha kimutatható benne az

ólom, a bárium és az antimon is. Látható, hogy ez a feltételezés könnyen vezethet fals negatív eredményekhez, ami adott esetben akár a társadalomra nézve is veszélyes következményekkel járhat.

Egy régi-új vizsgálati módszer: a Raman-spektroszkópia

A pásztázó elektronmikroszkóphoz csatolt röntgenspektroszkópiát csak a legzetes elemek (főként a fémek) jelenlétének kimutatására alkalmazzák. A módszer a kémiai kötésekre érzéketlen, ez a működési elvéből is következik. A gyúelegyek azonban számos szerves és szervetlen vegyületet is tartalmaznak, amelyeknek jelenleg még nincs kidolgozott kriminalisztikai vizsgálati módszere. A probléma megoldásához először is keresnünk kell egy olyan technikát, amellyel a szemcséket felépítő molekulákat is lehet azonosítani, de magában foglalja a következő (az elektronmikroszkópnál már megszokott) előnyöket:

- roncsolásmentes;
- nem igényel bonyolult minta-előkészítést;
- kiváló felbontóképességű.

További előny lehet, ha ez az „új” módszer költségkímélőbb, mint a pásztázó elektronmikroszkóp. Az egyetlen elérhető technika, amely megfelelhet ezeknek a követelményeknek, a Raman-spektroszkópia.

Ismerkedjünk meg kicsit részletesebben ezzel a kriminalisztika számos más területén már régóta kiválóan teljesítő analitikai módszerrel! A pásztázó elektronmikroszkóphoz képest az egyik legnagyobb előnye, hogy nem szükséges a mintákat nagy vákuumba helyezni, azokat normál légköri nyomáson és szobahőmérsékleten vizsgálhatjuk. A Raman-spektroszkópban a minta felületét lézerrel (egy nagyon erős, szigorúan egyszínű fénysugárral) világítjuk meg. Ennek hatására a fény egy igen kis része megváltozott frekvenciával verődik vissza, ezt nevezzük Raman-szórásnak. Ez a frekvenciaváltozás (és annak eloszlása, az úgynevezett Raman-spektrum) jellemző a vizsgált anyagra, így ennek detektálásával megtudhatjuk, milyen vegyületekből épül fel és milyen rácsban kristályosodott a mintánk. Jelen esetben az anyag „válasza” csekély mértékű, ezért egy korszerű Raman-spektroszkópnak nagyon érzékenynek kell lennie. Az intézetben található műszerbe három különböző színű (ezáltal különböző energiájú) lézert építettek be a minták gerjesztéséhez. A

mindhárom térbeli irányban mozgatható mintaasztal fölött egy egyszerű optikai mikroszkóp helyezkedik el, amelynek segítségével megfigyelhetjük a mintát, illetve annak tetszőleges pontjaira (lőmaradványok esetén egy-egy szemcsére) irányíthatjuk a lézernyalábot.

Most, hogy kiválasztottuk az alkalmazni kívánt módszert, megfogalmazhatjuk a mérések célját, illetve azokat a kérdéseket, amelyekre választ keresünk. Először is azt szeretnénk eldönteni, hogy a Raman-technika egyáltalán alkalmas-e a lőmaradványszemcsék kriminalisztikai vizsgálatára. Hiába a sok-sok előnyös tulajdonság, ha egy adott analitikai módszert először alkalmazunk egy bizonyos anyag típusra, adódhatnak nem várt nehézségek. A legfontosabb feladatomban pedig az volt, hogy felkutassam azokat az esetleg meglévő, jellegzetes vegyületeket, amelyek tűzfegyver elsütéséhez köthetők. Ha a kutatómunka pozitív eredménnyel zárul, a későbbiekben erre alapozva kifejleszhető egy rutinszerűen alkalmazható módszer, amely adott esetben akár helyettesítheti is a klasszikus GSR-vizsgálatot.

Lőmaradványok molekuláris összetételének vizsgálata és a közben adódó nehézségek

A minták elkészítése ebben az esetben is hasonlóan zajlott, mint a pásztázó elektronmikroszkópos méréseknél. Egy mintahordozót satuba fogtunk, majd az intézet fegyvertani szakértője igen közelről, nagyjából húsz-harminc centiméter távolságból a szénalapú felület síkjára merőlegesen olyan módosított lőszert működtetett el, amelyből már előzetesen eltávolítottuk a lövedéket és a lőport. A következőkben felsorolt, öt különböző lőszert használtuk fel:

- magyar gyártmányú, .16-os kaliberű, sörétespuska-lőszer;
- Winchester fejlesztésű, Remington gyártmányú, .243-as kaliberű golyós-puska-lőszer;
- Remington gyártmányú, .45-ös kaliberű ACP-pisztolylőszer;
- MFS BM 10 fenékjelzésű, 9 mm-es Luger-lőszer;
- TPZ fenékjelzésű, orosz gyártmányú, 7,62 × 39 mm-es lőszer.

A mérések megkezdése előtt, a Raman-spektrumok kiértékeléséhez be kellett szereznem egy minél több ismert anyag spektrumát tartalmazó könyvtárat, nevezhetjük adatbázisnak is. Erre azért van szükség, mert a röntgenspektroszkópiával ellentétben, itt az anyagok azonosítása a kapott spektrumuk összehasonlításán alapszik. Ha például egy ismeretlen (de homogén) anyag és a

bárium-nitrát Raman-spektruma megegyezik, akkor biztosan állíthatjuk, hogy a kérdéses anyag ebből a vegyületből áll. Intézetünk Raman-berendezéséhez, az igényekhez alkalmazkodva, más jellegű spektrumkönyvtárakat (festékek, textilek, műanyagok stb.) szereztek be, ezeket azonban az eredmények kiértékelésekor nem tudtam hasznosítani, hiszen ilyen anyagok nem fordulnak elő a gyúelegekben. Tudomásom szerint az ENFSI (European Network of Forensic Science Institutes; Bűnügyi Szakértői Intézetek Európai Hálózata) lómaradványokkal foglalkozó szakembereinek, de még a hazai egyetemeknek és kutatóintézeteknek sincs megfelelő adatbázisuk, ezért elkerülhetlenné vált egy gyűjtött anyagokból álló, saját készítésű spektrumkönyvtár létrehozása. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem szerves kémia tanszékéről, illetve a Bűnügyi Szakértői Kutatóintézet szerves kémiai analitikai osztályáról mintegy száz különböző anyagmintát sikerült összegyűjtenem, ezeket egy-egy mintahordozóra preparáltam fel, majd rögzítettem a Raman-spektrumukat. A beszerzett anyagok a gyúelegekben előforduló fémek különböző vegyületei, vannak közöttük nitrátok, szulfátok, nitritek, oxidok, karbonátok, kloridok, foszfátok, acetátok stb.

A kutatómunka folyamán számos nehézséggel kellett szembenéznem. A felvetődő problémák megértéséhez néhány szót kell szólnom arról, hogy egy mérés alkalmával mi zajlik le az anyagban. Amikor a mintát lézerral besugározzuk, a beeső fény intenzitásának csupán az egymilliomod része jelenik meg Raman-szórásaként. De mi lesz a többi részével? Sajnos, a fény legnagyobb része hő formájában elnyelődik az anyag belsejében. Ezen kívül fontos még megemlíteni, hogy bizonyos típusú anyagoknál lejátszódhat egy olyan fizikai jelenség, amelynek során az elnyelt fény egy része nem hővé alakul át, hanem azt hihetetlenül rövid időn belül kisugározza. Ez a fényki-bocsátás olyan széles hullámhossztartományban és nagy intenzitással megy végbe, hogy akár teljesen elfedheti a Raman-spektrumot. A jelenség neve: fluoreszcencia. A vizsgálandó lómaradványrészcscék jelentős hányada is ilyen fluoreszcens tulajdonsággal bír, nagyban megnehezítve ezzel a mérések sikeres kivitelezését. Természetesen mindhárom beépített lézerral végeztem próbaméréseket, hogy eldöntsem, melyiket lenne érdemes alkalmazni a gyúelegek analizálásához. Szerencsétlen módon csak a legnagyobb energiájú, zöld színt adó lézerral sikerült megfelelő spektrumokat rögzíteni. Ez a fényforrás azonban a kisebb szemcséket egyszerűen elégeti, ezzel ellehetetlenítve a mérést. A vizsgált gyúelegek égéstermékeiről mégis százhetven kiértékelhető spektrumot sikerült rögzíteni, ami az előbbieken tárgyalt, igen súlyos problémák tükrében kisebb csodának számít.

Az azonosított anyagok tulajdonságai

A fizikus szakértő által végzett GSR-vizsgálatok fő célja olyan anyagok felkutatása az erre rendszeresített mintahordozókon, amik csak és kizárólag lőfegyver működtetésekor keletkeznek. Ezért nagyon fontos annak ismerete, hogy az eredmények kiértékelése során azonosított anyagok rákerülhetnek-e egy ember kezére hétköznapi tevékenység folyamán, más forrásokból, illetve hogy ezeknek az anyagoknak milyen tulajdonságaik vannak (például vízdoldhatók-e, lejönnek-e a bőrről kézmosás közben).

A leggyakrabban előforduló anyag (a vizsgált szemcsék nagyjából harminchat százaléka) valamilyen nitrátos volt. (A készülék sajnos nem képes olyan jól felbontani a mért spektrumokat, hogy az is megállapítható legyen, melyik fém sójáról van szó.) Ezeket általában műtrágyázásra használják, valamint robbanóanyagokban oxidálószerként is alkalmazzák. Szinte az összes nitrátos oldható vízben, ami óriási probléma, a tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy ha a gyanúsított alaposan kezét mos a letapogatási művelet előtt, akkor már nem detektálhatók rajta lőmaradványok, mivel azok a vízzel együtt lemosódnak. A rendelkezésre álló fémek közül leginkább bárium- vagy ólom-nitrát jelenlétére kell számítani a mi esetünkben. Előbbi felhasználása sokrétű: robbanószerekben, bárium-oxid előállításánál, vákuumcsövek gyártásánál, csillagszórókban, illetve a pirotechnikában is használják, mert zöldre színezi a lángot. A gyúelegek eredetileg is tartalmaznak bárium-nitrátot, és biztosak lehetünk benne, hogy a robbanás folyamán hátra marad némi fel nem robbant oxidálószer, ami a lövéskor keletkező füstben is jelen lesz. Az ólom-nitráttal rágcsálóirtókban és fotópapírok bevonatában találkozhatunk. Ha a gyúelegekben lévő ólomtartalmú vegyületek (azid vagy sztífnát) felrobbannak, akkor azokból feltehetően nem nitrátok, hanem oxidok és nitrózus gázok keletkeznek, ezért a bárium-nitrát jelenléte sokkal valószínűbbnek tekinthető.

A részecskék nagyjából tizenöt százaléka valamilyen szulfátot tartalmazott, ezek jelentős többsége szintén vízdoldható, de ez alól kivétel a kalcium-, a stroncium-, az ólom(II)- és a bárium-szulfát. Utóbbit leggyakrabban fehér festékekben pigmentként alkalmazzák, így igen sokszor lehet megtalálni emberi kézen anélkül, hogy az illető egyáltalán fegyverek közelébe került volna, tehát a bárium-szulfát jelenléte még nem igazolja a lövés tényét. Az ólom-szulfát is nagyon gyakori: gépjárművek akkumulátoraiiban mindig jelen van, illetve festékekben is alkalmazzák.

Érdekeség, hogy a szulfátokkal együtt mindig ki lehetett mutatni valamilyen szilíciumtartalmú vegyületet is (ami valószínűleg egyfajta szilikát lehe-

tett). Ezekkel az anyagokkal szintén nagyon gyakran lehet találkozni, hiszen a szilícium alapvető alkotóeleme a homoknak és a talajoknak.

Néhány (mindössze négy) szemcse spektruma jó egyezést mutatott a gyúelegyek egy másik fő összetevőjének, az antimon-szulfidnak a spektrumával. Ezt az anyagot – a bárium-nitráthoz hasonlóan – a pirotechnikában, illetve gépjárművek fékbetéteiben használják.

Csupán három olyan szemcsét találtam, amelyek esetében valamilyen ólom-oxid (többféle módosulat ismeretes) jelenléte valószínűsíthető. Az ólom-szulfáthoz hasonlóan ezeket is megtalálhatjuk akkumulátorokban, pigmentként festékekben, valamint pirotechnikai termékekben. A jó fénytörő képességű, különleges ólomüvegeket is ólom-oxidok felhasználásával készítenek.

Ezen anyagok közül csak a bárium-nitrát és az antimon-szulfid az, amelyeknek a jelenléte arra utalhat, hogy a gyanúsított tűzfegyvert használt és azok nem más körülmények között kerültek a kezére. A nitrátok (és persze itt csak valószínűsítem, hogy bárium-nitrátról van szó) minden mintában, azon belül is a vizsgált szemcsék legalább ötödében előfordultak, így joggal feltételezhető, hogy ha egy gyúelegyben alkalmazták, akkor annak lövéskor keletkező maradványaiban is megjelenik. Sajnos az antimon-szulfidról ez már nem mondható el, csak három gyúelegyben és mintánkét is csak egy-két esetben lehetett kimutatni, így erre alapozva nem lehet megállapítani, hogy valaki használt-e tűzfegyvert vagy sem. A szemcséknek közel a felét (majd negyvennégy százalékát) nem lehetett azonosítani a meglévő adatok alapján, ehhez jóval nagyobb spektrumkönyvtárra lenne szükség.

A kézen és a ruházon fellelt anyagmaradványok adott esetben felfedhetik a vizsgált személy foglalkozását, hobbiját, a hétköznapiakban végzett tevékenységekről hordoznak információt. Néhány évvel ezelőtt egy férfi vásárlást szinlelt egy fővárosi üzletben, majd elkezdte bántalmazni az eladót, és egy fegyvernek látszó tárgyat megfenyegette. Végül a kasszában lévő pénzzel együtt elmenekült a helyszínről. Sajnos csak fél évvel később találtak egy a bűncselekménnyel gyanúsítható személyt, akinek több ruházati tárgyát lefoglalták, amelyek felszínén jellegzetes lőmaradványrészeket nem lehetett kimutatni. Viszont több tucat olyan, mikroméretű arany- (Au-) szemcsét sikerült felkutatni rajtuk, amelyek ipari tisztaságú aranyból vagy aranyozott tárgy felületéről származnak. Ilyet használnak például a számítástechnikai iparban is.

A Raman-spektroszkópia szakértői gyakorlatba történő bevezetésének korlátai

Már említettem, hogy az esetek többségében csak a legkisebb (néhány ezred milliméteres) lőmaradványszemcsék szóródnak vissza a lövő kézre, amiket az

alkalmazott zöld lézer jó eséllyel egy pillanat alatt megsemmisít. Bár az intézet Raman-készülékébe két kisebb energiájú (vörös és infravörös fényt kibocsátó) lézert is beépítettek, amelyek kevésbé roncsolják az apró részecskéket, ezekkel azonban egy esetben sem lehetett megfelelő minőségű, kiértékelhető spektrumot rögzíteni. Ezek alapján megállapítható, hogy a jelenleg rendelkezésre álló Raman-spektroszkóppal csak nagy szemcséket lehet érdemben vizsgálni, ez pedig jelentősen megnehezíti az eljárás rutinszerűvé tételét.

Sokszor előfordult, hogy ha mérés közben az ideális beállítások eléréséhez változtatnom kellett a paramétereken, akkor ennek hatására ugyanazon szemcse esetén is jelentős mértékben megváltozott a spektrum alakja. Ez a bosszantó jelenség arra enged következtetni, hogy feltehetően a lézer roncsoló hatására, mérés közben megváltozott az adott szemcse összetétele. Márpedig a kriminalisztikai vizsgálatoknak alapvető feltétele, hogy – ha lehetséges – a mérések reprodukálhatók legyenek (vagyis bármikor újra elvégezve az analízist, mindig ugyanazt az eredményt kell kapnunk), itt viszont ez nem minden esetben teljesült.

Komoly problémát jelent az a tény is, miszerint az azonosított anyagok nagy részével a hétköznapi életben is gyakran kapcsolatba kerülhetünk, nem csak lövéskor. Egyedül a bárium-nitrát az a vegyület, amely minden mintában többször is előfordult, és szinte kizárólag csak robbanószerekkel, illetve tűzfegyverekkel való kontaktus során juthat a bőrünkre. Bár jelen kutatás nem terjedt ki arra, hogy egy tűzfegyvert használó személy kezét letapogattva azon milyen egyéb anyagokat lehet kimutatni, de ha valakin bárium-nitrát jelenlétét sikerül igazolni, az adott esetben előrébb viheti a nyomozást.

További nehézség, hogy az esetek döntő többségében csupán néhány apró szemcsét lehet találni az egész mintahordozón, ezeket pedig egy optikai mikroszkóppal felszerelt Raman-készülékkel szinte lehetetlen megtalálni.

Vidéken történt az az eset, amelyben egy szolgálaton kívüli rendőr közlekedési balesetet szenvedett a saját gépkocsijával, a segítségnyújtást visszautasította, majd fejbe lőtte magát. A fegyver csőtorkolatából biztosított égésmaradványok ólom-, bárium-, antimon- és alumíniumtartalmú részecskék voltak. Az elhunyt jobb kezén mindössze egy-egy ólom-, bárium- és alumínium-, illetve bárium- és alumíniumtartalmú részecske volt fellelhető. Egy jól tömítő, súlyzáras maroklőfegyver használatakor nem meglepő, hogy ilyen kevés lőmaradvány kerül ki a környezetbe, ezek megtalálása pásztázó elektronmikroszkópiát és automatikus lőmaradványkereső szoftvert nélkülöző módszerrel ma még elképzelhetetlen.

Egy másik ügyben egy férfi sertésölő taglóval követett el öngyilkosságot. A jobb kezén csupán egyetlen ólom-, bárium- és óntartalmú részecskét találtunk, antimont nem lehetett benne kimutatni.

Az iménti esetekben említett szemcsék nagy valószínűséggel tűzfegyverrel leadott lövés-kor keletkeztek, a folyamat statisztikus jellege miatt azonban könnyen elképzelhető, hogy klasszikus, három- (vagy adott esetben négy-) komponensű szemcse egyáltalán nem rakódik le a kérdéses felületre. Ilyenkor általában a jellegzetes lómaradványszemcséknek csak a kevesebb elemet tartalmazó frakcióit lehet megtalálni. Az ügyben eljáró szakértőnek erre is tekintettel kell lennie a szakvéleménye kialakításánál.

A pásztázó elektronmikroszkópot egy speciális üzemmódban használva, az automatikus lómaradvány-kereső szoftver végigpásztázza a mintahordozó felületét, és azokon a pontokon, ahol egy adott, előre beállított érték fölül emelkedik az intenzitás, röntgenspektrumot vesz fel. Egy Raman-spektroszkóp esetén nem definiálható ilyen egyértelmű kritérium, amely alapján kerestetni lehetne a szemcsék között. A két műszer eltérő működési elvéből következik, hogy a részecskék teljesen másképp néznek ki az egyik mikroszkópban, mint a másikban. A Raman-berendezés mikroszkópjában a fényes, fehér és a fekete színűnek látszó részecskék is lehetnek lómaradványok, amelyeknek még a méretük és az alakjuk is nagyon eltérő az egyes esetekben. Be kell látnunk, hogy a fényesség vagy a morfológia alapján nem lehet eredményesen kerestetni a szemcsék között.

A nyugtalanító eredmények ellenére egy nagyobb spektrumkönyvtár birtokában érdemes lenne újra kiértékelni a felvett spektrumokat, és megkísérelni az ismeretlen anyagok azonosítását. További hasznos információkat lehetne szerezni, ha több különböző gyártmányú lőszer gyűjletét is ugyanezzel a módszerrel megvizsgálánk. A tárgyalt problémák miatt azonban a jelenlegi optikai mikroszkópos Raman-technika nem alkalmas arra, hogy rutinszerű GSR-vizsgálatokat végezzünk vele. A kereskedelmi forgalomban számos olyan komplex berendezés kapható, amelyben egy Raman-spektroszkópot összeépítenek például egy pásztázó elektronmikroszkóppal. Kétségtelen, hogy ez a képalkotó eszköz, amely önmagában is igen drága, alkalmas lenne előszűrőnek a Raman-technika számára. Ekkor azonban a jól bevált röntgenspektroszkóp egyszerűbben alkalmazható, és a Raman-spektrum felvételével általában nem jutnánk sokkal több információhoz, sőt a technika mai szintjén még a roncsolásmentességet sem tudnánk szavatolni.

Ha a Raman-spektroszkópia jövőbeni fejlesztésének keretében olyan lézerforrások alkalmazása válik lehetővé, amelyek nem vagy csak kismértékben roncsolják a szemcséket, és kiértékelhető spektrumokat lehet velük rögzíteni, akkor mindenképpen célszerű lenne ezeket a vizsgálatokat újragondolni, illetve megismételni. Az intézetben rendelkezésre álló Raman-készülék spektrumkönyvtárainak jelentős bővítése esetén még több, hasznos

információt szerezhethetnénk a lómaradványok összetételéről. Kriminálisztikai célként kitűzhető, hogy a nem túl távoli jövőben a pásztázó elektronmikroszkópia és a Raman-spektroszkópia kombinált alkalmazásával egyes bűncselekmények kapcsán olyan természettudományos eredményeket tudjunk felmutatni, amelyek a mainál nagyobb bizonyító erővel bírnak.

BOZÓ CSABA – KÁRPÁTI ZSOLT

A szagmaradványok büntetőeljáráásban történő felhasználásának jelenkori aspektusai és aktuális lehetőségei¹

Emberi illat-anyagok első sikeres, kriminalisztikai célú kimutatása

Valamennyi bűncselekmény kapcsolódik valamely emberi tevékenységhez. Az élet bármely területét szemléljük, legyen az akár a legújabb műszaki-technológiai megoldás, mint például az informatikai eszközök fejlesztése, magán viseli elsősorban az innovátoroknak, de ezek mellett azoknak a folyamatoknak a nyomait, amelyek közepette létrejött.

A mindennapi események a kriminalistáknak egyáltalán nem hétköznapiak, hiszen ezek hordozzák azokat a rejtett algoritmusokat, amelyekkel a folyamatok, az őket létrehozó személyek ilyen formában is leírhatókká válnak, ezáltal a virtuális térben a valós téridő bio-, fizikai és kémiai tulajdonságai azonosíthatók, diszkrét, digitális jellemzőkké alakíthatók. Lényeges a megközelítés kérdése, a kriminalisztika ezt meg is teszi, a maga módján már az úgynevezett alapkérdések szintjén is.

A ma már klasszikusnak is nevezhető genetikai alapú kriminalisztikai vizsgálatok, legalábbis a kilencvenes évek elején alkalmazott gyakorlata új teret és elnevezést adott egyes sajátosságmintázat-kezelésnek. A kéznyom² és a későbbiekben szinte valamennyi olyan nyom, amely valamely anyagmaradvány mint potenciális bizonyítéktípus azonosításához is köthető, vizsgálatra egyedi mintázatfelrendeződést mutat. Ezek összehasonlító vizsgálatra alkalmas módon mérhető, és a további felhasználáskor a kapott értékek elhelyezhetők a megfelelő valószínűségi skálán.

¹ Köszönettel tartozunk az ebben a témában immár megközelítőleg tíz éve folytatott munka során mind azoknak, akikkel együtt hittünk abban, hogy érdemes időt és energiát áldozni egy hipotézis igazolására! Külön köszönet a megyei rendőr-főkapitányságok büntügyi technikai egységeinek, amelyek a rendelkezésünkre bocsátották a vizsgálathoz szükséges szagmintákat, továbbá Kárpáti Zsolt köszönettel tartozik az OTKA PD 1041310 és az MTA Bolyai János kutatási ösztöndíj programnak.

² A kéznyom kifejezés használata helyesebb lenne az ujjlenyomatok helyett, a gyakorlatban azonban hagyományosan, általánosan értelemben is, ezt a kifejezést használjuk annak ellenére, hogy a daktiloszkópiai adatbázisba tenyérnyomtörödékek bevitelére is sor kerül, és a bevitt adatok alapján keresések generálódnak azonosítási célból.

Különösen, ha az angol nyelvű szakirodalomban használt megnevezéséből (*fingerprint*) indulunk ki. Ma már nemcsak az ujjnyomnak van lenyomata, hanem a DNS-nek és a különféle kémiai anyagoknak is, így találhatjuk meg ezeket a bűncelekmények helyszínein is.

Ha a digitális nyomokról, mint e szintén viszonylag új bizonyítéktípusról, vagy inkább ennek a mikroindíciumnak bizonyítékként történő felhasználásáról teszünk említést, egyfajta ráébredésnek lehetünk tanúi. Ugyancsak fontos megismerni az emberi viselkedés informatikai oldalát, mint a pszichikum sajátos leképeződését a motorikumon keresztül, majd az adattárolók adatain megjelenő virtuális, vagy digitális „lenyomatokat”. Mit nevezünk tehát valójában „ujjlenyomatkak”? Hogyan definiálhatjuk ma ezt valójában?

Nos, az anyag kettős természete az ókor óta izgatja az emberiséget, főként a filozófusokat, de a kriminalisztika alkalmazott tudományának művelőit inkább a látszólagos ellentmondás feloldásának technikai lehetőségei érdeklik.

Fejlődése során a tudomány sok hasonló problémára nyújtott már megoldást, míg egyes egyszerűnek tűnő, látszólagos ellentmondásokat még nem sikerült megoldania. Bár az is igaz, hogy esetenként nem is a tudománytechnikai eszköz – itt mint módszer – hiánya, hanem az alkalmazás elérésének képtessége az ok, tehát nem az idő, hanem a tér a gát.

Jó példája lehet ennek a kutyás szagazonosítás hazai, jelenkori alkalmazása is.³ Valóban ennek a szakterületnek a fejlődéstörténete esetenként a kriminalisztikai eszközök egyik tipikus, hazai állatorvosi lova. Példája annak az esetnek, amikor egy a maga idejében korszerű és rendkívül innovatív módszer a tér egyik pontján megfelelő módon fejlődik, más terekben ezt meghaladóan intenzíven kezd továbbfejlődni, majd ugyanitt lelassul, sőt vissza is fejlődik. Mindeközben mind eljárásjogi, mind tudománytechnikai szempontból a tér több pontján új innovációs forráspontok képződnek. Szerencsére ma, hála a digitális térnek, a valós tér lassú terjedési tulajdonságait képes felülírni egy új, „virtuális” valóság.

Mi tehát ezen a területen a tényleges helyzet?

A szagazonosítás történeti előzményei

A rendőrkutyák alkalmazása régebbi időre nyúlik vissza, mint a rendőrségek létrehozása. Írásos dokumentumok vannak arról, hogy Angliában már az 1700-

³ Horváth Orsolya: A kriminalisztikai szagazonosítás jelene és jövője. *Belügyi Szemle*, 2013/2.

as évek közepén bűncselekmények felderítésére alkalmaztak olyan kutyákat, amelyek a bűnözők nyomait követték. A kutyák büntildőzési célra történő alkalmazása Angliából terjedt át Európába. Itt a szervezett képzés és alkalmazás az 1800-as évek elején kezdődött meg, mégpedig Németországban. Később Hollandia, Belgium és Franciaország is kifejlesztette ilyen irányú képességeit.

Az 1800-as években Németországban már nagy számban alkalmaztak rendőr-kutyákat, 1860-ban a rendőrségen belül kutyás szolgálatot hoztak létre. Felismerték, hogy a kutya nemcsak az emberi nyomot tudja követni a bűncselekmény helyszínéről kiindulva, hanem arra is képes, hogy az egyes emberek szagát is megkülönböztesse egymástól.

Néhány évtized múlva kísérletekkel bizonyították, hogy minden egyes embernek egyedi szaga van.

Az 1800-as évek végétől már alkalmaztak kifejezetten szagazonosító kutyákat. A szagazonosítást nem a mai formájában, hanem az úgynevezett tárgyazonosítással hajtották végre.

Magyarországon az első dokumentált eset, amelyben a gyanúsított azonosításához kutyát vettek igénybe, egy 1886-ban Budapesten elkövetett emberölés esete volt. Szervezett keretek közötti rendőr-kutyázás az 1900-as évek elején kezdődött el. 1910-ben Gödöllőn létrehozták a csendőr-kutya-kiképző központot, ennek sokrétű tevékenységéről a Magyar Királyi Csendőr-kutyatelep igazgatójának, *Zajcsek Alfons* nyugalmazott csendőr századosnak az írásából szerezhetünk tudomást⁴.

Az 1950-es években a szagazonosítást még nem a mai formájában végezték, sokkal közelebb állt a felismerésre bemutatás eljárási cselekményéhez.

A mai szabályok szerinti szagazonosítás az 1970-es években fejlődött intenzívebben és alakult ki lényegében a jelenlegi szabályrendszer⁵. Ennek folyamatos fejlesztése valósult meg a későbbiekben. Napjainkban is megtörtént a szabályrendszer többszöri módosítása az éppen aktuális igényeknek megfelelően. Sajnos a módosításoknak nem mindig volt szakmailag kellően alátámasztott, tudományos jogcímű, sokkal inkább a tapasztalati úton szerzett megfigyelésekre alapozódtak. Az ezek nyomán meghozott normamódosítás-hoz vezető döntések helyenként nem a szagazonosítást, mint a bizonyíték eredményesebb felhasználását segítették elő, sokkal inkább más praktikus (nem a kriminalisztika praktikuma) szempontokat szolgáltak.

⁴ Zajcsek Alfons: Az eb nevelése és kiképzése. A közbiztonsági és hadiszolgálati ebek vezetése. Szerzői kiadás, Budapest, 1925

⁵ Tamás Gábor – Kováts Zolt: Speciális szolgálati kutyák alkalmazásának új lehetőségei. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976

A szagazonosításnak Magyarországon a 2000-es évek elejétől tartó bizonyos szempontú háttérbe szorulása figyelhető meg, annak ellenére, hogy az igény továbbra is fennmaradt az egyes nyomozások gyakorlatában. A kiképzés, továbbképzés továbbra is változatlan formában folyamatosan zajlik. A kutyakiképzés bázisa ma is a Dunakeszi Oktatási Központ⁶.

A szagazonosítás alap kutatásának története – a szagdetektálás képességének kísérleti úton történő vizsgálata⁷

*Kalmus*⁸ kísérlettel demonstrálta, hogy a kutya képes tizenhét férfi, nő és gyermek szaga közötti különbséget jelezni. Képes adott személy szaga alapján egy tárgyat megtalálni (*handkerchief*). Ennek a képességnek a felismerése vezetett a nyomkövetés alkalmazásához. A kísérleti tapasztalatok alapján, Kalmus hipotetikus modellje szerint – amely napjainkban is helytálló – az egyes összetett, egyénre jellemző szagok megkülönböztetésének alapja az, hogy a szag különböző kémiai szubsztanciák komplex keveréke.

*Syrotuck*⁹ összehasonlította az ember és a kutya szaglóhámsejtjeinek számát, és megállapította, hogy a kutya érzékelése negyvennégyezer jobb, mint az emberé. Más kutatók becslése eltér ettől, a szaglóhám méretével összefüggő adatokat közöl¹⁰. A korábbi tapasztalatokat kísérletekkel erősítik meg, mégpedig igazolják, hogy a kutya különbséget tud tenni az egyes emberek szaga között¹¹. Ezek a kísérletek alapozták meg a modern szagazonosítást, az odorológia kezdetét a forenzikus alkalmazások területén, ami tudományos igényű megalapozottsággal tette lehetővé a kutyás szagazonosítást.

*Settle*¹² munkatársaival vizsgálta a kutyák szagazonosító eredményességét. Széles körű személyvizsgaminta-vételt végeztek, amikor is hétszáz szagmintát rögzítettek. A szagok azonosítását hét kutyával végezték el. A vizsgá-

6 Korábban Dunakeszi Kutyakiképző Iskola.

7 A cikk terjedelmi korlátok miatt nem térhet ki a szagfelismerés részletes tudománytörténeti eseményeire, csak a feltétlenül szükségesnek tartott adatok ismertetésére szorítkozik.

8 Hans Kalmus: The Discrimination by the Nose of the Dog of Individual Human Odours and in Particular the Odours of Twins. *British Journal of Animal Behavior*, vol. 3, no. 1, 1955, pp. 25–31.

9 William G. Syrotuck: Scent and the Scenting Dog. Arner Publ., Rome–New York, 1972

10 Robert L. O'Block et al.: The Benefits of Canine Squads. *Journal of Police Science and Administration*, vol. 7, no. 2, 1979, pp. 155–160.

11 David G. Moulton (ed.): *Methods in Olfactory Research*. Academic Press, New York, 1975

12 Ray H. Settle – Barbara A. Sommerville – James McCormick – Donald M. Broom: Human Scent Matching Using Specially Trained Dogs. *Animal Behavior*, vol. 48, 1994, pp. 1443–1448.

lattal nyolcvanöt százalékos eredményességet mértek. Külön érdekesség, hogy néhány kutya teljesítménye romlott a kezelő személyzet hatására.

Schoon¹³ javasolt egy javított módszert a szagsorrend megbízhatóbb meghatározására. A teljesítmény-ellenőrzési módszer (*Performance Check Method*) erős kontroll a kutya készségeinek értékelésére. E kontrollfolyamat fejlesztése jelenleg is tart, miközben egyre több adatot szolgáltat a kutya azonosítás megbízhatóságának pontosabb mérése szempontjából.

A Schoon által mért eredmények a következők:

1. Pozitív azonosítás 36,4 százalék.
2. Téves azonosítás 5,3 százalék.
3. Korrekt viselkedés eltérő mintáknál 47,3 százalék.
4. Üres jelzés 18,2 százalék.

Wojcikiewicz¹⁴ összefoglalta a szagazonosítás megbízhatóságát. A jövő kiemelt feladata, hogy meg kell teremteni, törekedni kell az egységes gyakorlat létrehozására. Tekintettel arra, hogy a szagazonosítás területén nincs nemzetközi standard vagy egységes gyakorlat, így a szagazonosítás több variációja alakult ki. Különösen fontos szempont, hogy jelenleg a szagazonosítás eredményét, szerepét miként értékelik a bizonyítási eljárásokban.

Tremmel¹⁵ részletesen taglalja a bizonyítékok büntetőeljárásban való felhasználását, kitérve a szagazonosítás példájára is. Álláspontja szerint a szagazonosítás olyan eljárási cselekmény, amely igen komplex folyamatok eredménye, így összetett bizonyítékként kezelendő. Megközelítésében azonban nem a rögzített bizonyíték összetételét, anyagmaradvány jellegét, hanem elméleti vonatkozását emeli ki, az eljárásbeli jellegzetességeket elemzi, a pótbizonyítékok közé sorolja a szagazonosítást. Teljesen egyetértünk azzal a megállapításával, amely a kutya vezetőt szakértői rangra emeli. Apró, de fontos tényeket is közöl, miszerint a kutya a szagot kiválasztja, miközben egy kondicionált jelzést ad a kutya vezetőnek.

Érdemes részletesebben elemezni ezt a szagazonosítási részmozzanatot, mert a kutya többször is – tévesen – szagazonosítóként jelenik meg¹⁶. Holott

13 Adea A. Schoon: A First Assessment of the Reliability of an Improved Scent Identification Line-Up. *Journal of Forensic Science*, vol. 43, no. 1, 1998, pp. 70–75.

14 Jozef Wojcikiewicz: The reliability of the use of dog scent evidence in a "lineup". Paper Presented to International Academy of Forensic Sciences meeting in Los Angeles exploring. 1999

15 „az egész kutya tevékenység quasi fekete dobozként viselkedik, ahogy a mikrobizonyítás körében is maga a szakértői vizsgálat többé-kevésbé fekete doboz jellegű”. Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012

16 Horváth Orsolya: i. m.

itt egy olyan személyazonosítási eljárásról van szó, amelyben a szagazonosítás folyamata és a szagazonosító kutya egy kriminalisztikai eszköz része, a kutyavezető pedig egy különös szakértelemmel felvértezett ember. Mégis maga az egész eljárási folyamat csak hipotetikusán minősíthető szakértői vizsgálati lehetőségnek mindaddig, amíg nem alakul ki a szakterület nemzetközi szintű módszertani harmonizációja, nincs a kutyavezetői területen felsőfokú képzettséget nyújtó szakirányú képzés, és olyan műszeres lehetőség, technikai háttér, amely megnyugtatóan rendezi a módszerek validálását.

A szagazonosítás összetett és szabályozott eljárás, amelyben a szagazonosító kutyának központi, kulcsfontosságú szerepe van, köré épül a teljes eljárási procedúra, de a folyamatot az eljáró hatóság, illetve az általa kijelölt, megkeresett, kvázi kirendelt kutyavezető és segédszemélyzet felügyeli. Természetesen a külső kontrollra lehetőséget kell adni, sőt kötelező elemként kell megjelennie ebben a folyamatban (lásd szabályzat¹⁷). Mindamelllet a szagazonosításkor többszörösen ismételt vizsgálatot követően végig, amelynek eredménye, annak létrejötte általunk mégsem megfelelően ismert és kontrollált módon keletkezik.

Nincs mért adatunk a kiinduló, detektált anyagmennyiségről, a szagazonosító kutya aktuális állapota is csak közvetetten vizsgálható, egy olyan fekete dobozhoz hasonlítható, amelynek tényleges tartalmához csak korlátozottan férhetünk hozzá, teljes egészében nem válik megismerhetővé számunkra.

Tehát a szagazonosítás és annak eredménye a tágabb értelemben vett pótbizonyítékok¹⁸ körébe csak a megfelelő feltételek fennállása esetén sorolható be, bár egyes alapelvek ebben az esetben mégsem tudnak érvényesülni. A szagazonosítás folyamatai jelenleg gyenge kontroll alatt állnak¹⁹. Ebben az értelemben megegyezik az eseti szakértői vizsgálatok körülményeivel, a folyamatban abszolút bizalmat élveznek a vizsgálatot végrehajtó szagazonosító kutya-vezetők. Szükségesnek tartjuk a kutyavezetők új típusú értékelését, jelenleg ugyanis a bíró dönti el tapasztalati alapon, hogy a saját értékelése szerint hová sorolja és e szerint miként használja fel a kapott vizsgálati eredményeket. A szakszerűségeket összetett módon kell mérni, nemcsak a kutya,

17 22/2008. (OT. 12.) ORFK Utasítás a szagmaradványok és személyi szagminták rögzítésével, konzerálásával, valamint azonosításával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról.

18 Hautzinger Zoltán: Az emberi szagok kriminalisztikai azonosítása. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. PTE ÁJK, Pécs, 2003, 79–88. o.

19 Fekete doboz – a szakértői vizsgálat esetében azok az eredmények, amelyek olyan folyamatok során keletkeznek, amikor a vizsgált folyamat egyes elemei nem ellenőrizhetők teljes mértékben, a szakértői vizsgálat megismételhetőségi kritériumának kell érvényesülnie.

hanem a kutyavezető is mérhető. A processzuális kontroll ezért csonka, a szakszerűség és az eredménye, a doboz még igen fekete!

Más hazai szerző²⁰ szintén kritikával utalt a folyamatok egyes elemeinek a jelenleg elérhető tudományos szintjén való megközelítésének újabban megjelenő igényére, illetve a szakma irányából érkező jelzésekre, amely a szabályozás fontosságára hívja fel a figyelmet. Erényei mellett *Horváth* mindkét szagazonosítással foglalkozó publikációjában²¹ számos pontatlanság fedezhető fel. Például az emberi szagot három nagy csoportra osztja, utalva *Janza*²² publikációjára, a későbbiekben pedig megfélekedzik arról, hogy a végső következtetéseiben összekapcsolja őket az emberi szag komplex összetevőinek feltárásával foglalkozó tanulmányok eredményeivel, sőt megalapozatlan feltevésekbe bocsátkozik, majd kijelenti, jelenleg nem áll rendelkezésre megfelelő tudományos technikai lehetőség az emberi szag komponenseinek elemzésére, lényegében az emberi szag azonosítására. Nos, ez tévedés.

Kiegészítő adatok a műszeres analitikai eredmények szagazonosításban történő felhasználására

A szagazonosítás műszeres mérésére a hazai kriminalisztikai gyakorlatban már az 1980-as években történtek kísérletek, de az akkori spektrometriás módszerekkel végzett mérések nem voltak megfelelően érzékenyek, így az ilyen irányú kutatások, felismerve az akkori technikai korlátokat, nem nyújtottak más érdemi eredményt a gyakorlati kriminalisztikának.

Az 1990-es években az analitika, az informatika látványosan fejlődött, ez az alkalmazott kutatás területén is jelentős áttörést hozott.²³

A szagazonosítást érdekes módon az illatszeripar innovatív megoldásai segítették²⁴. Az ezen a piacon kialakuló verseny arra ösztönözte a résztvevő-

20 Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika XXI. századi világtendenciái. Belügyi Szemle, Budapest, 2013/10.

21 Horváth Orsolya: i. m.; Horváth Orsolya: Az emberi szag jövőbeni kutatásának lehetőségei és korlátai. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „A változó rendszert aktuális kihívásai” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2013 [Pécsi határőr tudományos közlemények 14.]

22 Janza Frigyes: A bűnügyi szolgálati kutya. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika II. BM Kiadó, Budapest, 2004

23 Kiegészítő információk az analitikai módszerekről.

24 Jancsó Gábor: Gombák szaga. Mikológiai Közlemények, 1990/1–3., 63–88. o.

<http://www.skfki.hucheminfo/hunteazo/jancso/gomba.html>

ket, hogy a vásárlókat célirányosan közelítsék meg, így minél biztosabb módon juthatnak garantált profithoz. Ennek érdekében minél több ismeretre igyekeztek szert tenni az emberiszag-összetétellel kapcsolatban. A kutatások folyamán igen fontos, a kriminalisztika szempontjából is lényeges kutatási eredményeket értek el.

Az emberi szagot alkotó vegyületek első csoportjába azok a vegyületek tartoznak, amelyek genetikailag determinált módon jelennek meg valamilyeni ember szagában, ezek az immunrendszerhez köthető MHC²⁵ rendszerhez tartozó anyagok. A kísérleti adatok egyértelműen azonosítják ezeket a molekulákat²⁶, amelyek lényegében lenyomatként határozhatók meg, egyedi, azonosítható sajátosságként manifesztálódnak az emberi bőrfelületen és annak közvetlen környezetében.

A második csoportba sorolt anyagok a kiválasztáskor a felületre kerülő szekrétrumokon megjelenő baktériumok bomlástermékeinek gázalmazállapotú produktumai. Az egyén bőrfelületén kiválasztott anyagok által, összetételét tekintve, egyedi baktériumflóra jön létre, amely egyedi illatspektrumot idéz elő. Kijelenthető, hogy ezt a bakteriális réteget számos tényező módosíthatja, ezért az azonosítás szempontjából kevésbé megbízható. Mindamellert nemzetközi kutatás is folyik az emberi bakteriális spektrum tanulmányozására, további, megbízhatóbb mikrobiológiai adatok megszerzése érdekében (*Human Demonstration Microbiom Project*²⁷).

A harmadik csoportba sorolt járulékos szagok természetesen „elfedhetik, elnyomhatják”, de szintén nem gátolják a genetikailag determinált szaganyagok jelenlétét.

E három vegyületcsoport detektálhatóságát egyes kutatók a kutya érzékelésén keresztül kondicionált, kísérleti körülmények között vizsgálták²⁸, oly módon, hogy egy bizonyos anyagot például amid-acetátot zárt rendszerben keringtettek, és a koncentrációt folyamatosan szabályozták, kontrollálták. Az anyag koncentrációja (1,9–1,14 ppt), húsz-harmincezerszer alacsonyabb volt,

25 Petrányi Győző – Gyódi Éva: A fő hisztokompatibilitási rendszer (MHC) molekuláris genetikai szerepe a „saját és idegen” felismerésében és jelentősége a fajfejlődésben. *Immungenomika: a genom-alapú immunológia*. Magyar Tudomány, 2005/6.

26 Kenneth Chiacchia: In Search of Human Scent. Allegheny Mountain Rescue Group, 2002. <http://www.amrg.info/16-canine-sar/canine-sar/28-in-search-of-human-scent>

27 Human Microbiome Demonstration Projects (UH2/UH3) RFA-RM 08-012.

28 Dianne Beidler Walker – James Cornelius Walker – Peter James Cavnar – Jennifer Leigh Taylor – Duane Howard Pickel – Sandra Biddle Hall – Joseph Carlos Suarez: Naturalistic quantification of canine olfactory sensitivity. *Applied Animal Behaviour Science*, vol. 97, 2006, pp. 241–254.

mint a *Krestel* és munkatársai által 1984-ben végrehajtott kísérletben²⁹. A vizsgálat konklúziója, hogy a jelenleg létező konvencionális módszerek tesztelését feltétlenül folytatni kell, illetve teljeskörűen el kell végezni.

Az emberi szag detektálásának egyres jelenlegi és jövőbeni analitikai lehetőségei

A szagazonosító kutyával végzett vizsgálatok abszolút empirikusnak tekinthetők, ezért igen fontos a konvencionális kriminalisztikai vizsgálatok mind szabályozottabb végrehajtása, és törvényszerű a nemzetközi harmonizáció fejlesztése. A detektálandó vegyületek komplexitása és az előzőekben felsorolt érvek miatt nem elégedhetünk meg azzal, hogy a szagazonosítás rendszerre csak a kinológiai tesztekre alapuljon, tekintettel arra, hogy már létezik olyan, megfelelően érzékeny analitikai eljárás, módszer, eszköz, amely az empirikusan szerzett tudást teljesebbé teheti, mintegy validálja őket. Ezek tudományosan értelmezhető adatok, mint például egy kromatográfiás eljárás eredménye.

A kromatográfiás eljárások célja a többkomponensű gáz, gőz vagy folyadékanyag összetevőinek elválasztása. Az elválasztás a komponensek két fázis közötti ismételt megoszlásán alapul, ez lehet oszlop- vagy rétegekromatográfiás elven működő. A gázkromatográfiában a mozgó fázis mindig gáz, az álló fázis pedig lehet szilárd (gáz-szilárd adszorpciós kromatográfia) vagy folyadék (gáz-folyadék megoszlási kromatográfia) is.

Az oszlopról eluálódó komponensek által a detektorban keltett jel intenzitását az idő függvényében ábrázolva kapjuk a kromatogramot.

A vegyületek kriminalisztikai célú kimutatását jelentős mértékben meghatározza az alkalmazott analitikai eszköznek a kérdéses vegyülettípusra vonatkozó kimutatási határértéke. Az emberiszag-anyagmaradványok detektálására már az 1980-as években kísérletek történtek (Janza és munkatársai), ezeknek az eszközöknek a kimutatási határértékei azonban nem közelítették meg a szagrögzítő textiliára kötött emberiszaganyagmaradvány-komponensek mennyiségi értékeit. A korábbi kimutatási határértékek a mikrogrammtartományba, a jelenlegi tömegspektrométeres kimutatási határértékek már a nano-, sőt a pikogramm mérési tartományokba esnek.

²⁹ D. Krestel – Dennis Passe – James C. Smith – Logi Jonsson: Behavioral determination of olfactory thresholds to amyl acetate in dogs. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, vol. 8, no. 2. 1984, pp. 169–174.

Bioszenzorok

A szagdetektálás problémája, hogy a magas fokú érzékenységek és a specificitásnak együttesen kell rendelkezésre állnia, ezért a kutatás-fejlesztés egyik iránya a bioszenzorok felé mutat.

Ezekre a szenzorokra általában jellemző a jobb szelektivitás, ellentétben a csak kémiai alapokon működő szenzorokkal.

A fejlesztés a szimpla szagérzékelő receptorra fókuszál, míg a jövőbeli fejlesztések már a multidetektálás irányába indulnak el. A bioszenzorok legnagyobb próbája, egyben az alkalmazásuk jelenleg megoldatlan problémája, a szenzorstabilitás tartós megteremtése. Erre talán a bio-, nanotechnológia révén találnak a fejlesztők hamarosan megoldást.

A szagdetektálás terén az Alpha-MOS által fejlesztett korszerű komplex analitikai mérőműszer, az *e-nose* vezető megoldást nyújtott már a 2000-es évek elejétől. 2004-ben Magyarországon is lehetőség nyílt ennek az eszköznek a tesztelésére.

A helyszíni emberiszag-anyagmaradványok és személyi szaganyagok detektálása és vegyi összetételének elektronikus orral (*electronic-nose*) történő elemzése, majd digitális feldolgozása a rendőrségi eljárásokban merőben új kriminalisztikai vizsgálati eszköz kifejlesztését és az ehhez társuló új módszertani feldolgozást igénylő feladat.

Az elektronikus szagazonosítás mint módszer fejlesztése területén nemzetközi viszonylatban is mind az alap-, mind az alkalmazott kutatásban igen nagy intenzitás tapasztalható, a kutatás-fejlesztés alap biokémiai, sőt genetikai háttere is már nagymértékben tisztázottá vált. Az emberiszag-anyagmaradványok és egyben a szagazonosítás alapját adó egyedi szaganyagmolekula-komplex jellemzők kialakulása genetikai eredetre vezethető vissza, tehát valószínűsíthető (bizonyossággal határos), hogy azonosításra – hasonlóan a kéz papilláris vonalaihoz (*fingerprint*) – alkalmas összetevőkről van szó.

A szaganyagmaradvány rögzítésének problémaköre³⁰:

- a helyszíni szaganyagmaradvány rögzítésének folyamata problematikus, mert nem tudjuk, mit rögzítünk, hol található az optimális a rögzítés közép-pontja;
- a rögzítésre alkalmas anyag minőségi ellenőrzése nehézkes, illetve hiányzik a szakszerű minőségbiztosított ellenőrzés;

³⁰ A 2000-es évekre vonatkozó megállapítások.

- rögzített szaganyagmaradványok összetételét nem ismerjük, nem tudjuk ellenőrizni, hogy a szagkonzervek tartalmaznak-e azonosításra alkalmas mennyiségű anyagmaradványt;
- a szagazonosítás folyamatát az azonosítandó anyagmaradványok ismerete nélkül nem tudjuk kontrollálni, csak a végrehajtás menetét vizsgáljuk;
- nincs kereshető adatbázisuk a rögzített személyi és helyszíni szaganyagmaradványoknak.

Az elméleti ismeretek feldolgozása után körvonalazódó feladatok:

- tegyük „láthatóvá” a helyszínen az ott jelen lévő szaganyagmaradványokat, tehát szükséges egy a feladat megoldását jelentő detektor fejlesztése, egyúttal a detektált vegyületfelhőket meg kell kötni a későbbi szagazonosítási folyamatok számára is a hagyományos textilre, vagy egy új típusú, nanotechnológián alapuló kötőanyagra;
- a megkötött szaganyagmaradványok detektálására és azonosítására elektronikus orr alkalmazásával kerülhet sor, egyúttal a kapott adatok digitalizálhatókká válnak;
- a mérési adatokat korszerű vegyész szakértői vizsgálatokkal lehet elemezni, adatbázisokba rendezni. A kialakított adatbázisok segítségével az azonosítást automatizálhatjuk, lehetővé téve az eredményes azonosítások számának növelését, új összefüggések feltárását. Az adatbázis támogathatja más informatikai rendszer eredményességét is, mint például a KVR-³¹;
- a módszer magában hordozza az operatív bünyügyi munkában is felhasználható lehetőségeket, és nemcsak a személyi szag azonosítása, hanem járulékosan a célszemély által hordozott anyagok összetétele tekintetében is. Számos olyan előnnyel járhat, amely a jelenlegi szagazonosítási eljárásokat jelentős mértékben támogatná, e bizonyítási eszköz helyét erősítené a büntetőeljárásokban.

Ismeretanyagának fejlődése, az alkalmazott eszközök, felhasznált módszerek és eljárások nyomán a kriminalisztika a múlt században elindult azon a változást jelentő úton, amely erősítette önálló tudomány jellegét. Az új technikák megjelenése tovább fokozta az eljárásjog oldaláról az objektivitás igényét, a tárgyi bizonyítékok szerepének felértékelődését. A folyamat napjainkban is tart, pró és kontra egyre nagyobb követelményeket ró a büntetőeljárás szerep-

³¹ Kriminalisztikai Vizsgáló Rendszer. Az 1990-es években használt rendszer alkalmas volt arra, hogy a kérdéses kriminalisztikai vizsgálati objektumokat egy összehasonlító folyamatban elemezzük.

lőire. Az objektivitást az eljárásokban a tudományos eredmények, ismeretek legkorszerűbb feldolgozásával, alkalmazásával érhetjük el.

A ma már klasszikusnak számító szakértői területeken esetenként nehézségen zajlik a különféle diszciplínák tudományos eredményeinek bevezetése a gyakorlatba, mindamellett a természettudományok robbanásszerű átalakulása a kriminalisztika fejlődése szempontjából alapvető jelentőségű.

Így az egyre érzékenyebb gázkromatográf-tömegspektrométeres analízis is új megismerést tett lehetővé. Egyes kutatócsoportok vizsgálati mérése háromszáznegyvenhat emberiszag-komponens feltárásához vezetett, ebből negyvenhárom azonosítatlan, háromszázhárom standard módon azonosított és spektrumkönyvtárban megtalálható. Ebből huszonhat háttéredetű, kétszázhetvenhét nagy valószínűséggel az emberi bőr kipárolgásából származik. Az emberi szag kémiaiailag nagyon komplex keverék, szabad és összetett zsírsavak, alkoholok, szterolok, terpenoidok, hidrokarbonok relatíve magas molekulatömegű összetevői alkotják.

A kriminalisztikai azonosítás egyik célja az elkövető kilétének megállapítása. Az azonosításban azok a legadekvátabb vizsgálati lehetőségek, amelyek révén az elkövető kiléte egyértelműen, minden kétséget kizáróan megállapítható. Az egyén azon tulajdonságai ezek, amelyek a biológiai alkatát jellemzik, segítségükkel rekonstruálhatók, geno- és fenotipizálhatók a helyszínen rögzített anyagmaradványokból.

Elvileg ezzel a módszerrel is megvalósulhat a kriminalisztikai azonosítás³² egyik célja, az elkövető kilétének megállapítása. A szaganyagmaradványok az egyén azon tulajdonságai közé tartoznak, amelyek markánsan jellemzik az egyed biológiai tulajdonságait, vagyis egy újabb elemmel egészül ki a kriminalisztika, a bűnüldözés eszköztára. Segítségével a helyszínen rögzített anyagmaradványokból az elkövető személyének egy lényeges tulajdonsága rekonstruálható.

Hazai kísérletek az emberiszag-azonosítás műszeres fejlesztése érdekében

A mintakiválasztás szempontjai a végrehajtott három kísérletben egyes részleteiben, a kísérleti körülményekhez igazodóan, eltértek egymástól.

³² Katona Gézáné: A kriminalisztikai azonosítás. Jegyzet. ORFK Kutya vezető-képző Iskola, Budapest, 1998

Komplex helyzetfeltárás

A kísérletsorozat több kérdésre keresett választ, ezek a kriminalisztikai vonatkozású problémák rendszerszintű feltárására irányultak. Igyekeztünk minél teljesebben, több szempont figyelembevételével megvizsgálni a helyszíni szaganyagmaradványok és személyi szagminták jelenlegi büntetőeljárásbeli folyamatait, fázisokra felbontva elemezni őket és megoldási lehetőségeket találni rájuk.

A kísérleti laboratóriumi körülményekről a Bács-Kiskun Megyei Rendőrfőkapitányság, a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség, a Büntügyi Szakértői és Kutatóintézet, valamint a Magyar Tudományos Akadémia gondoskodott, míg a kísérleti vizsgálatok körébe a szaganyagmaradvány-rögzítő textíliákra telepített emberiszag-anyagmaradványok kerültek.

A kísérlet alapját az emberi szagot alkotó vegyületsoportok adják. A biztosított minták vizsgálatakor szolid fázisú mikroextrakció és gázkromatográfiás tömegspektrométer segítségével történik az emberi illékony szagkomponensek extraktumainak szeparálása és azonosítása.

A mikroméretű anyagmaradványok körébe azok az anyagok sorolhatók, amelyek a szemmel láthatóság határán és az alatti mérettartományba sorolhatók (hajszálak, szőrszálak, elemi szálak stb.).

A korábban ismertetett kísérletek tükrében megállapítható, hogy az analitika nélküli, csupán megfigyelésen, tapasztalati úton szerzett ismeretek továbbra is nagymértékű bizonytalanságot hordoznak magukban. Általában, mint ahogy ez a büntetőeljárásbeli szagazonosítás esetében is megállapítható, a kísérlet is egyfajta fekete dobozban zajlik. A kutya reakcióira tudunk csak támaszkodni, így a kutya „szubjektumán” keresztül tudunk következtetni egy, továbbra is ismeretlen összetételű anyagmaradvány-halmaz eredetére.

A módszerben rejlő bizonytalanság csökkenthető azáltal, ha a folyamatokat standardizáljuk, és gondoskodunk megfelelő garanciális elemek beépítéséről is.

Első kísérlet

A kísérlet elvégzésére, a műszeres analitika szagazonosításban történő alkalmazására 2004-ben került sor.

Célkitűzés

Többéves személyes tapasztalat, a szagazonosítás folyamatainak ellenőrzése és az új analitikai módszerek megjelenése vezetett az első kísérlet elvégzésé-

hez. A végrehajtott pilot kísérlet célja a Magyarországon elérhető analitikai eszköz és módszer segítségével igazolni azt a feltételezést, hogy a műszeres analitika segítségével lehetséges az emberiszag-anyagmaradványok egyedi elkülönítése. A bevezető kísérlet sikeressége megalapozhatja a további kutatásokat.

Anyag és módszer

Tizenegy minta (egy-egy minta öt-öt textíliát tartalmazott) készült. A mérésre alkalmazott eszköz az Alpha-MOS elektronikus orra volt, amely gázkromatográf és tömegspektrométer együttes alkalmazását jelentette.

Eredmények

A vizsgálat körülményeiből adódóan és az eredmények interpretálhatóságának korlátai miatt (nem reprezentatív) nem volt lehetséges a konkrét személyi azonosítás valószínűségének mértékére vonatkozó következtetéseket levonni, a kellő érzékenység és szelektivitás azonban bizonyossággal megállapítható volt.

A kísérlet végrehajtásakor a kitűzött cél elérése megtörtént, vagyis:

- az egyes kísérleti személyek szagmintájuk alapján elkülöníthetők voltak egymástól;
- igazolódtott az a feltevés, hogy a műszeres vizsgálattal az üres, vagy jelentős mennyiségű zavaró szagot hordozó bűnjelek kiszűrhetők;
- a zavaró szag azonosítását is lehetővé teheti a készülék;
- a mérési eredmények alkalmasak arra, hogy az adatok kereshető, összehasonlítható adatbázisba kerüljenek.

A kísérletben az egyes szagkomponensek beazonosítására nem került sor, a vizsgálat csak annak kimutatására irányult, hogy az egyes személyek az illatanyaguk alapján bizonyossággal elkülöníthetők-e egymástól.

Második kísérlet

A kísérlet a szagrögzítő textília anyagi összetételének összehasonlítható vizsgálatára irányult, hiszen korábban még nem történt ilyen széles körű összehasonlítható vizsgálat.

Célkitűzés

Minőségbiztosítási szempontból fontos megállapítani azt az eddig nem ismert eredményt, hogy pontosan milyen összetételű a szagrögzítő textilía. Mérési alapot kívántunk szolgáltatni arra, hogy ha az idők folyamán változik a gyártó, akkor pontosan milyen igényeket támasszunk a központi beszerzésekkor. Másrészt alapvető kísérleti előkészítést szolgált, hogy ezáltal megteremtjük a későbbiekben végrehajtani tervezett kísérlet feltételeit. Sor kerüljön annak megállapítására, hogy a különböző időszakokból származó szagminták hordozó anyaga befolyásolhatja-e érdemben a mérési eredményeket.

Anyag és módszer

A szagrögzítés Magyarországon az 1980-as évektől szagrögzítő textilíára történt. Sikerült találni az 1990-es évek elejéről származó textilíát, amely még a régi, babapelenka csomagolásban volt. A 2000-es évekből már jóval könnyebb volt ilyen felkutatni.

Eredmény

A Magyarországon alkalmazott szagrögzítő textilía összetétele huszonhárom év alatt lényegében változatlan maradt, eddig azonban ezt senki nem vizsgálta analitikai módszerekkel.

Harmadik kísérlet

A kísérlettel arra próbáltuk felhívni a figyelmet, hogy minden egyes helyszíni anyagmaradvány vagy nyomtöredék rögzítésekor nem egy elemét, hanem általánosságban egy komplex maradványhalmazt emelünk ki a vizsgált terület környezetéből, így mikroméretű anyagmaradványok felkutatását végeztük el a helyszíni és laboratóriumi szagrögzítésre használt textilíákon.

Célkitűzés

A kísérlet célja az előbbieken vázolt elmélet igazolása, hogy az egyes bűncselekmények helyszínein a rendszeresített szagrögzítő textilíára történő mintavételkor a környezetből releváns, a szaghordozó anyagára az elkövetőtől származó anyagmaradványok tapadnak. Tehát a szaganyagmaradvány-

rögzítéskor az eddig figyelembe vett szempontnál valójában sokkal komplexebb anyagmaradvány-rögzítés történik, amely a bűnjel későbbi büntetőeljárásbeli felhasználására is kihat. A teljes vizsgálat indikációja tekintetében is jelentős, miszerint e – szagmaradvány – bűnjeltípus vonatkozásában, eltérően más bűnjelektől, korábban egységesen húsz-, majd tíz-, végül hároméves selejtezési határidőkkel szabályozták az anyagmaradványok sorsát.

Anyag és módszer

A szagrögzítő textília mintavételezési céllal történő kihelyezését a helyszínen az eljáró hatóság tagjaként erre a feladatra kiképzett és megfelelő gyakorlati jártassággal, felhatalmazással felvértezett tagja végezte el. A mintavételezési helyek és azok számbeli meghatározására a helyszíni információk által generálva a vizuális, tapasztalati úton szerzett adatok segítségével került sor. Általában a személy szaga az egyik legsérülékenyebb anyagmaradvány, hiszen közvetlen fizikai kontaktus nélkül is károsodhat.

A 2005-ös és a 2011-es év során gyakorló szagmintavétel történt három különböző helyről üveg bűnjeltároló edényzetbe, amelyek hiteles lezárása szabályszerűen megtörtént a rögzítéskor.

Az üvegek közül kettőben öt, egyben négy textíliát találtunk. A keresztkontamináció elkerülése érdekében üvegenként a szükséges MAM-protokoll betartásával került sor a standard mikroméretű anyagmaradvány fóliára történő mintavételezésre. Tekintettel arra, hogy nem lehetett tudni, a textília melyik felülete került kontaktusba a hordozófelülettel, ezért mindkét nagy felület letapogatása megtörtént.

A letapogató fóliákon sztereomikroszkópos átvizsgálással sor került az egyes elemi szálak összeszámolására, és a mikroszkópos megvilágító fényforrás besugárzása mellett szín alapján megtörtént az elkülönítésük.

Eredmények

A letapogatott fóliákon kivétel nélkül megtalálhatók helyenként jelentős számú (százas nagyságrendű), idegen, a szagrögzítő textíliától eltérő elemi szálak.

Lényeges kiemelni azt a tényt, hogy a rögzítés célja nem a mikroméretű anyagmaradványok rögzítése volt, hanem a szagazonosító kutyák tréningezésére szaganyagmaradványok vételét szolgálta. A rögzítéskor a szaganyagmaradványok rögzítésének szabályait a valós bűncselekmények helyszínén kötelező előírásoknak megfelelően betartották.

A laboratóriumi direkt mintavétel végrehajtása a mintavételezési folyamatok tesztelésére irányult. A vizsgálat egyrészt szintén igazolta a Locard-féle alapelvnek megfelelő eredményt, vagyis ha két felület kontaktusba kerül egymással, ott kölcsönös anyagkicserélődés megy végbe. Másrészt ez a kísérlet is jól láthatóan ráirányítja a figyelmet arra, hogy a fizikai kontaktusokat, mint kölcsönhatásokat csak az egyes változók függvényében elemezhetjük megfelelően. A szagrogzító textíliák anyaga az elvégzett analitikai vizsgálatok szerint nem változik (minőségbiztosítás!), viszont a mintákat eredendően hordozó felületek anyagi minősége szinte mindig, ahogyan a mintavételezéskor alkalmazott kölcsönhatás ereje is jelentős tényező (a hordozó felületre ható nyomóerő nagysága), bár ez látszólag kisebb variabilitású.

Megállapítások

A kísérlet igazolta, hogy a bizonyítékok összegyűjtése sokkal komplexebb folyamat, mint azt időnként az eljárások szabályozásakor a jogalkotó, közvetlen gyakorlati tapasztalat nélkül feltételezheti, hiszen a vizsgálati módszerek folyamatosan változnak. A szabályozások véglegesítése előtt időnként szükség van a megszokottól eltérően szélesebb körű szakmai konzultációra. Ennek tükrében erőteljesen megkérdőjeleződik az eddigi norma-előkészítések kellő megalapozottsága.

A jelen kísérleti indikáció a selejtezés határidejének módosítása, amely eddig pusztán a kutyák reakcióinak megfigyelésen alapuló mérésére irányult és jelentős mértékben elhanyagolta az egyes eseteket, általánosított és megfeleledkezett arról, hogy a büntetőeljárások szabályozóit csak konkrét mérésekkel szabad meghatározni.

A mikroméretű anyagmaradványok vonatkozásában bizonyítást nyert a mikorindíciumok jelenléte a szagmaradványok mellett. A selejtezést több eltérő szintű norma is szabályozza. Az egyes jogszabályokban foglaltak azonban nem konzisztensek egymással, így felvetődhet a normák újraszabályozásának igénye. Az ellentmondás feloldására van szükség, ami már túlmutat a szagrogzítás problémáján. A bűnjelek selejtezését általában helytelen valamilyen, az ügytől független változóhoz kötni. A helyes megoldás az, hogy kivétel nélkül az ügy selejtezéséhez kötődik. Ebből következően a vonatkozó normák módosítására van szükség oly módon, hogy az a későbbiekben ne korlátozza a bizonyítékok büntetőeljárásbeli felhasználását.

Negyedik kísérlet

Az 1980-as években elvégzett vizsgálatok reprodukálása a szagrögzítő textíliákon feltételezhetően megkötődött emberi illat-anyagok GC-MS-sel történő azonosítása céljából.

Célkitűzés

A szagrögzítő textíliákra kötődött „testszag-” molekulák kvantitatív célú mérése, valamint az emberiszagmolekula-komplex egyes komponenseinek műszeres analitikai módszerrel történő azonosítása.

A kriminalisztikai azonosítás egyik célja az elkövető kilétének megállapítása. Az azonosításban azok a legadekvátabb vizsgálati lehetőségek, amelyek révén az elkövető kiléte egyértelműen, minden kétséget kizáróan megállapítható. Az egyén azon tulajdonságai ezek, amelyek a biológiai alkatát jellemzik, segítségükkel rekonstruálhatók, geno- és fenotipizálhatók a helyszínen rögzített anyagmaradványokból³³.

Példák a biometriai azonosítás célobjektumaira:

- a) Elsődleges jellemzők
 - retinarájzolat;
 - arcfizionómia;
 - kézgeometria;
 - kéznyom;
 - fülmorfológia;
 - DNS;
 - *testszag kémiai összetétel*³⁴;
- b) Másodlagos jellemzők
 - kézírás;
 - hangminta³⁵.

33 Bozó Csaba: A rendőrség bűnügyi-technikai szolgálatának jövőbeni helye, szerepe, feladata, szervezeti elhelyezkedése, felelősségi viszonyai, a reális fejlesztés lehetőségei és irányai, továbbá e tevékenység kapcsolódása a szakértői munkához. Pályázati anyag. 2006

34 A szag általában a szaglóidegekre ható illó részecskék által keltett érzet.

35 A felsorolás nem teljes.

Előzmények

Az általunk végrehajtott kísérlet célkitűzése az volt, hogy a büntetőeljárások folyamán az elektronikus orr alkalmazható-e a szagazonosítások megerősítésére, esetleg lehet-e önálló vizsgálati módszerként alkalmazni. A témával kapcsolatban korábban elméleti jellegű innovatív anyag is készült³⁶.

A bűnüldözési munkában alkalmazott szagazonosítás az erre a célra kiképzett szagazonosító kutyával történik. A módszer időigényessége miatt nincs lehetőség minden szaganyagmaradvány vizsgálatára. Szagok megállapított azonossága esetén az azonosítást meg kell ismételni ellenőrzési célból. Megyei szinteken elkülönített szagbankok vannak, a más megyékben tárolt szagok indirekt összehasonlítására nincs mód. A szaganyagmaradványokat korszerű vegyész szakértői vizsgálatokkal elemezhetjük, és az automatizált azonosítás alkalmazásával lehetővé tehetjük az azonosítások számának növelését. A módszer magában hordozza az operatív büntügyi munkában is felhasználható lehetőségeket, amelyek nemcsak a személyi szag azonosítására, hanem járulékosan a célszemély által hordozott anyagok összetételére is szolgálhatnak információval.

A bűncselekmények helyszíni és gyanúsítottiszaganyag-maradványainak mérési eredményei digitalizálhatók, a digitalizált szaganyagmaradványok adataiból országos adatbázis hozható létre. A rendszer által automatikusan generált keresések (összehasonlítás) eredménye (kandidátusi listák) alapján növelhető a felderítési eredményesség.

Anyag és módszer

Az illatanyaggyűjtéshez és a mérésekhez a 2013-as és a 2009-es években rögzített szagkonzerveket használtunk. Ezekben az emberiszagmaradványminták biztosításakor a rendszeresített szagrögzítő textíliákat használták. A textíliákra kötött emberillat-anyagokat zárt rendszerű illatanyaggyűjtő berendezéssel (*Closed Loop Stripping Apparatus; CLSA*)³⁷ gyűjtöttük össze. A légtérből visszafogott illatanyagok gyűjtése huszonnégyszáz órány keresztül történt párhuzamosan három mintából. A SuperQ abszorbensen megkötött illat-

³⁶ Pekker Mihály innovációs javaslata. RIAB, 2004

³⁷ Michael J. McGuire et al.: Closed-loop stripping analysis as a tool for solving taste and odor problems. *Journal American Water Works Association*, vol. 73, 1981, pp. 530–537.; Kárpáti Zsolt – Szöcs Gábor: Komlóillat, mint kairomonelektroantennográfiás összehasonlítása a kukorica illatanyagaival, nöstény kukoricamoly (*Ostrinia nubilalis* Hbn.) csápján. *Növényvédelem*, 2007/43., 523–529. o.

anyagokat hexán segítségével eluáltuk, majd az így elkészített kivonatokat hasonlítottuk össze.

Az előzőleg elkészített kivonatok felhasználására a gázkromatográffal egybekötött tömegspektrométeres (GC-MS) mérés során került sor. A mérések alkalmával a műszer érzékenysége lehetővé teszi, hogy a nagyon kis mennyiségben jelen lévő anyagokat is azonosíthassuk, amelyek mennyisége kisebb lehet, mint 100 pg. Az azonosításhoz Agilent 6890 GC és 5973A MSD-t, az elválasztáshoz HP5-ös, apoláris oszlopot, vívőgázként pedig héliumot használtunk.

Eredmények

A méréskor a textíliákon rögzített emberiszag-molekulákat pikogrammos mennyiségben is sikerült detektálni, tehát az általunk alkalmazott mérési módszer kellően érzékeny az összehasonlító vizsgálatok elvégzésére.

A mérés folyamán sikerült a textíliákon megkötődött emberiszag-maradványok egyes illékony komponenseit e mérésorozatban azonosítani.

Összegzés

A szagazonosítás olyan szakértői feladat, amely egy eljárási cselekmény (többnyire helyszíni szemle) folyamán rögzített ismeretlen eredetű és összetételű szaganyag komplexét hasonlítja össze egy időben később mintavételezett ismert személy szagával. Az összehasonlító eljárás több módon végrehajtható. Egyik lehetséges módja a kutyával végzett szagazonosítás, amelynek során többféle eljárási cselekmény zajlik egy időben. A szagazonosító kutyavezető mint eseti szakértő, szakközreműködő bevonása mellett, kontrollált körülmények megteremtésével felismerésre bemutatást végez a szagazonosító kutyával. A szagazonosítás folyamatában a kutyavezető a kutya jelzéseire utalva állapítja meg az összehasonlító vizsgálat eredményét, alkot véleményt arról, hogy vélelmezhető-e azonososság a minták között.

Tehát véleményünk szerint, ellentétben egyes magyarzatokkal, a szagazonosítást, mint eseti szakértői tevékenységet a kutyavezető végzi, a szagazonosító kutya a felismerésre bemutatás alanya.

A másik, az elsőt nem kizáró lehetőség a szagmaradványok analitikai módszerekkel történő elemzése.

A szagazonosítás úgynevezett puha szakértői véleményként értelmezhető, amelynek tartománya sajátos módon két különálló terület összefogásából tevődik össze. A műszeres analitika segítségével elemezhetővé válik a rögzített szagminta összetétele. Egyrészt egyfajta minőségbiztosítási elemként mérhető a szagkonzervek emberiszag-tartalma is. Ha az analitikai elemzés negatív eredményt mutat, a további kutyás azonosításra nem lesz szükség, a bizonyíték a továbbiakban a mikroméretű anyagmaradványok esetleges szakértői vizsgálatára továbbítható, szaganyagmaradványként nem szükséges tárolni, tekintettel arra, hogy a szagkonzerv belső gőztéréből oly módon lehet a mintavételt elvégezni, hogy az nem jelent kontaminációs veszélyt a bűnjel további bizonyítási eljárásban való felhasználására. Ha az analitikai elemzések pozitív eredményt mutatnak, akkor azonnal felhasználható a minta a kutyás szagazonosítás végrehajtására.

Az analitikai eredmények számítástechnikai úton adatbázisokba rendezhetők. Az egyik a helyszíni, a másik a személyi mintákat tartalmazza, ez optimális működés esetén, hasonlóan a daktiloszkópiái vagy a DNS-adatbázisokhoz, folyamatos kereséseket generálhat. Egy-egy új „szagprofil” bevitelle országos szinten keletkeztethet találatokat a rendszerben, ezek természetesen a kutyás szagazonosítással kontrollálhatók. Ily módon a műszeres analitika és a biológiai detektálás eredményesebben egészítheti ki egymást, erősítheti a bizonyítékok sorában ennek a különleges rögzítéstechnikának, kriminalisztikai eszköznek a büntetőeljárásban betöltött eddigi ingatag helyét, szerepét.

A második kísérletben sikerült igazolni, hogy az anyagmaradványok helyszíni rögzítésekor nemcsak a helyszínen célirányosan gyűjteni kívánt bizonyíték jelenik meg a későbbiekben, hanem a helyszíni szemlebizottság szándékától függetlenül, latens módon, akaratlanul a rögzítő eszközzel, szemmel nem látható, kisméretű maradványokat is kiragadhatunk a helyszín közvetlen környezetéből.

A kísérletek eredményei megmutatták azt is, mennyire fontos az általános forenzikus elvek mindenkorai figyelembevétele, különösen akkor, ha a bizonyítékok selejtezési határidejét szándékozunk módosítani.

Az egyes ügyekben a különböző anyagmaradvány jellegű bizonyítékokat mindig egységesen kell értékelni és kezelni. Különösen fontos ez a manapság tapasztalható rendkívül intenzív tudományos-technikai fejlődési ütem miatt, amikor is bármikor keletkezhet új bizonyítékvizsgálati módszer.

Az ember által egyedileg kiválasztott anyagokból a gőztérben detektálható molekulakomplexek kimutatási értékei a nanogrammm és a pikogrammm tartományba esnek. A kísérleti adatok alapján a négy évvel korábban rögzített

mintában ez az érték az egyéves mintákhoz képest a kimutatható szagmaradvány-mennyiségek átlagosan nem feleződtek meg, de a különféle vegyületek stabilitása eltérő. A 2009-es mintában átlagosan a nanogramm és pikogramm határán mozgott az anyagok mennyisége. Természetesen a bomlási folyamatok jellemzően nem lineárisak, sokkal inkább exponenciális változások figyelhetők meg, de mint említettük, ezek vegyületenként eltérők lehetnek.

A mért adatokból extrapolálva sejthető, hogy a szagazonosításra még alkalmas szagmaradvány-komplex mennyisége öt-hat évig megmarad a szagkonzervekben.

A jelenlegi hároméves selejtezési idővel a bizonyítékok valószínűleg még azelőtt eliminálódnak a bizonyítékok sorából, mielőtt elveszítenék a bizonyítási eljárások szempontjából értékes, a szagazonosítás vonatkozásában is értelmezhető személyazonosítási potenciáljukat.

Még egy utolsó lényeges szempont, egyfajta tömör konklúzió: az analitikai alapokon nyugvó emberi illat-anyag felhasználása a szagazonosításban már nem illúzió, hanem létező eszköz és módszer.

Analóg módon az analitikai eszközök már elérték a szagazonosító kutyától történő szagazonosítás mint kriminalisztikai eszköz kimutatási határát.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az elektronikus orr átveszi a kutyás szagazonosítás szerepét, hiszen az AFIS-rendszerre sem igaz, hogy emberi módon képes azonosítani, „mindössze” segít kiválasztani, kímél és megerősít.³⁸

³⁸ Grósz Tamás: Kezdeti lépések egy európai forenzikus tudományos térség létrehozása felé. *Belügyi Szemle*, 2012/10.

DREXLER BERNADETT – SOMOGYVÁRI MIHÁLY

A szexuális bűnt elkövetők hazai vizsgálata büntetés-végrehajtási statisztikák alapján

Az elmúlt évtizedekben a szexuális bűncselekmények hátterére, eredetére fókuszáló elméletek és nemzetközi kutatások kiemelt figyelmet kaptak a deviáns viselkedés pszichológiai, szociológiai és kriminológiai hátterét vizsgáló társadalomtudományi irodalmakban. Az egyre intenzívebb érdeklődés hátterében a társadalmi változások (társadalmi érzékenység és ezzel összefüggésben a latencia csökkenése), másrészt az erre reflektáló jogszabályi változások, továbbá a szexuális bűnt elkövetők intézményi kezeléséből fakadó kérdések (lásd börtönkörülmények közötti terápia, predikációs eljárások, visszaesés kockázata) állhatnak.

A jelen tanulmány alapjául szolgáló vizsgálat a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának keretein belül, alapvetően *alkalmazott céllal* készült. Két fő célkitűzést fogalmaztunk meg, egyfelől rövid elméleti áttekintést kívántunk adni, ami a szexuális bűncselekmények kapcsán értelmezési keretet nyújthat a fogvatartottak vizsgálatához. A másik célkitűzés keretében a fogvatartottak jól körülhatárolható, speciális csoportját, annak összetételét mértük fel azzal a távlati céllal, hogy a szexuális bűnt elkövetőket, különféle demográfiai, fogva tartási jellemzőiket, de főként cselekményüket jobban megismerve, valamilyen kockázatokra és szükségletekre reagáló kezelési tervhez megfelelő alapként tudjon szolgálni.

A téma kiemelt aktualitását a büntetés-végrehajtási – szakmai és elméleti – relevanciáján túl jogszabályi kívánalmak adják. Bár konkrét adatok, kutatások erre vonatkozóan nincsenek, a társadalom szexuális bűnt elkövetőkkel kapcsolatos elutasítása, kirekesztése, negatív diszkriminációja, gyakran explicit érzékelhető fizikai agressziója a büntetés-végrehajtásban is megjelenik, s – a fogvatartottak által közvetített vélt vagy valós társadalmi elvárásként – esetenként tovább erősödik. Előfordul, hogy a szexuális bűnt elkövetők, különösen azok, akik cselekményüket gyermekkorú sérelmére követték el, a fogvatartott-társaiktól az ítéletben kiszabott joghátrányon túl további büntetést kapnak. Így tehát ezek az elkövetők a büntetés-végrehajtásnak külön kockázatot jelentenek a törvényes végrehajtás és a fogvatartott személyi védelmének garantálása szempontjából.

Fontos szem előtt tartani, hogy a többi fogvatartotti csoporthoz hasonlóan, a szexuális bűnt elkövetők csoportja sem homogén. Több, a témával foglalkozó szakember megfogalmazta már, hogy nem lehet azonos módon kezelni a szexuális bűnt elkövetőket, hiszen az egy gyűjtőfogalom, és a bűncselekmény mögött meghúzódó okok és motivációk általában multifaktoriálisak, többdimenziósak, jelentős részüknél (kiemelten a pedofiloknál) valamilyen pszichés betegségekre vezethetők vissza, cselekményük az abból adódó nemi késztetések – esetenként a másik félre veszélyes – megnyilvánulásai.¹ Ezeknél a személyeknél a mozgatóerő nem szűnik meg pusztán azzal, hogy letölti a kiszabott ítéletet, a végrehajtás idején valamilyen terápiával, foglalkozással, kezeléssel segíteni kell őket a visszaesés kockázatának csökkentése érdekében.

De nemcsak elvi, hanem jogi kötelek és ajánlások is szükségessé teszik a kérdés pontosabb körüljárását. Az Európa Tanács CM/Rec(2014) 3² ajánlása megfogalmazza a súlyos, szexuális bűncselekményt elkövetők speciális kezelését, kockázat alapon felmért szükségleteik figyelembevételének fontosságát. Felhívja a figyelmet, hogy a befogadás és a kockázatelemzés, illetve a fogvatartott jellemzőinek, kockázatalapú szükségleteinek kiértékelése után (annak eredményei fényében) a lehető legrövidebb időn belül gondoskodni kell a fogvatartottak számára az adekvát kezelési programról és az arra megfelelő intézeti elhelyezésről. Ezen túl 2015. január 1-jétől hatályba lép az új büntetés-végrehajtási törvény, ez szükségessé teszi a szexuális bűnt elkövetők minél pontosabb ismeretét, a számukra nyújtható speciális programok, koncepciók kidolgozását, s a területtel kapcsolatos szabályozás eddigi hiányosságainak pótlását. A 2013. évi CCXV. tv. 132. §-ában konkrét elvárásként szerepel meghatározott szexuális bűncselekmények visszaesési kockázatának mérése, s azok kezelése: „[...] a tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett ellen elkövetett személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetési körülményeiből a szexuális motívum a kockázatértékelési vizsgálat alapján kimutatható, az elítélt befogadását követően fel kell mérni, hogy mennyire áll fenn a veszélye annak, hogy szabadon bocsátását követően hasonló bűncselekményt fog elkövetni. Ha ennek a lehetősége fennáll, akkor az elítélt részére – önkéntes részvételi alapon – fel kell ajánlani megfelelő viselkedésterápián vagy más csoportos foglalkozáson való részvételt.”³

¹ Pregunné Puskás Gyöngyi: A szexuális bűnelkövetők terápiás kezelésének tapasztalatai. Börtönügyi Szemle, 2011/1., 37–52. o.

² Recommendation CM/Rec(2014) 3.

³ 2013. évi CCXL. törvény 132. §

A szexuális bűncselekmények értelmezési keretei

Mindenekelőtt fontos leszögezni, hogy mit értünk szexuális bűncselekményen és szexuális bűnt elkövetőkön (*sexoffender*). A szakirodalmak jelentős része az utóbbiakon a pedofilokat, illetve a nemierőszak-tevőket érti, de látni kell, hogy a használt fogalmak valójában sokkal szélesebb kört fednek le, s megfelelő definíálás nélkül gyakran félrevezetők. A szakirodalmakból kirajzolódó érdeklődési fókusz oka lehet a fogvatartottak belső szubkultúrában elfoglalt szerepe, a társadalmi érzékenység, a vitatott megítélés (bűnöző vagy beteg?). Nem célszerű azonban a pedofiliával azonosítani a szexuális bűnt elkövetők teljes körét, hiszen a gyermekek ellen elkövetett erőszakos cselekmények, vagy a nemi erőszak esetei annak csak töredékét alkotják.

Fogalmi tisztázás

A fogalmi tisztázás során legfontosabb leszögezni, hogy a szexuális bűnt elkövető *bűnelkövető*. Ez az alapvetés két szempontból fontos:

1. A szexuális bűnt elkövető – *bűnelkövető* jellegéből fakadóan – elsősorban jogi kategória. Az ebbe a körbe sorolt cselekmények a legtöbb országban széles magatartási kört fednek le, így egyaránt idetartoznak azok, akik bordélyházat üzemeltetnek, de a kitarítottak, a vérfertőzők, vagy a szeméremsertők is, s éppúgy ebbe a körbe sorolandó a fiatalokorúval szemben családon belül elkövetett nemi erőszak is. Az egyes bűncselekmények társadalmi megítélése, veszélyessége vagy összetettsége azonban nem egyforma, így az általunk megvizsgált elméletek és társadalomtudományi kutatások esetén is azt tapasztaltuk, hogy a vizsgálatok fókuszában elsősorban az *erőszakos elkövetők* állnak, ezen belül is kiemelten a felnőtt nők elleni nemi erőszak és a pedofília.

2. A *bűnelkövetői jelleg* másik aspektusa azért érdekes, mert a pedofília tág értelemben egy szexuális parafília, ami pedig szexuális vonzódást jelent, nem magát a szankcionált aktust. Tehát ezen elkövetők szűk csoportját valamilyen parafília jellemzi, amely önmagában nem akaratlagos, szándékos ártani akarást feltételez, de az konkrét bűncselekményként megjelenve már súlyos jogkövetkezémmennyel jár. A vizsgálatok középpontjába azok kerülnek, akik valamilyen jogi értelemben szankcionált cselekményt követtek el, tehát a kutatások így egy szűkebb, jellemzően bűnelkövetői körre fókuszálnak. Ez az értelmezési szempont az előbbieken túl tehát azért is fontos, mert a szexuális bűncselekményekkel foglalkozó elméleteknek és kutatásoknak így nem (vagy nem kizárólag) a parafília ere-

detére, hanem a konkrétan megjelenő erőszakos magatartás kialakulására, a bűncselekmény megtörténtének tényére kell reflektálniuk.

A szexuális bűncselekmények eredetét vizsgáló széles körű elméletek egyaránt tanulmányozzák az elkövetői magatartás hátterében meghúzódó társadalmi és strukturális, illetve az elkövetőkre jellemző pszichológiai hátteret, pszichiátriai okokat. A széles spektrumon mozgó magyarázó elméletek legátfogóbb csoportosítására *Tony Ward* és *Anthony Beech* tett kísérletet 2006-ban megjelent tanulmányukban, ennek célja egyúttal egy integrált teória alapjainak vázolása volt. Tanulmányukban a szexuális bűncselekmények hátterét vizsgáló elméletek három szintjét határozták meg⁴:

- Az első szintű elméletek az úgynevezett *multifaktoriális megközelítések*. Jellemzően átfogó elméletek, céljuk, hogy meghatározzák a szexuális bűncselekmények alapvető jellemzőit és átfogó értelmezési keretet nyújtsanak a jelenség megértéséhez.
- A második szintű elméletek az *egyfaktoros teóriák*, amelyek célja, hogy részletes leírását adják azoknak a tényezőknek, amelyek a szexuális bűncselekmények hátterében állnak.
- A harmadik szintű elméletek az úgynevezett *leíró elméletek*, amelyek a szexuális bűncselekmények elkövetésének folyamatát magyarázzák. Ezek a modellek azokat a kognitív viselkedési, motivációs és társas faktorokat írják körül, amelyek idővel a szexuális bűncselekmény elkövetéséhez társulnak. Ezek a modellek már a terápiás megoldások alapját adják.

Tehát az első szintű elméletek alapvetően a szexuális bűncselekmények *etiológiáját*, a második szintű elméletek a cselekményhez *kapcsolódó individuális és társadalmi-kulturális tényezőket*, a harmadik szintűek a cselekmények *megjelenési mechanizmusait* írják körül. Az első szintű elméletek átfogó magyarázómodellek, zömükben a második szintű elméletek egyfaktoros megközelítéseit integrálják egy értelmezési keretbe. Így a Ward és munkatársai által felállított szintek logikailag valóban egymásra épülnek, bemutatásukat azonban célszerűnek találtuk fordított sorrendben megtenni.

A harmadik szintű elméletek

A harmadik szintű, vagy leíró elméletek közül saját vizsgálati szempontjainkhoz kapcsolódóan a *szelfregulációs modellt* emelnénk ki. Az elmélet *Gordon*

⁴ Tony Ward – Anthony Beech: An integrated theory of sexual offending. *Aggression and Violent Behavior*, vol. 11, no. 1, 2006, p. 46.

Alan Marlatt szer- (alkohol-) használatl összefüggésben megalkotott *visz-szaesés-megelőzés modelljén* alapszik⁵, annak továbbfejlesztett, szexuális bünt elkövetőkre való adaptációja.⁶

A modell értelmezésében a szelfreguláció olyan külső és belső folyamatokra vonatkozik, amelyek lehetővé teszik az egyén célirányos viselkedését, ami utalhat meghatározott célok elérésére és elkerülésére egyaránt. E szerint megkülönböztethetünk *akvizíciós* (segítő) és *inhibíciós* (fêkező) célokat. Az akvizíciós célok meghatározott helyzetek és viselkedések fennállását feltételezik, amelyek az egyén céljának elérését segítik elô. Az inhibíciós célok ezek csökkenését vagy hiányát jelentik, és elkerülô magatartást feltételeznek. A szelfregulációs modell szexuális bûncselekmények vonatkozásában a szexuális erôszak megvalósulását *támogató*, illetve annak *elkerülésére irányuló* célokat határoz meg. Az elmélet kilenc fázist és négy lehetséges útvonalat határoz meg az elkövetôi célok (támogató, elkerülô) természetére és elérésére vonatkozóan.⁷

1. *Életesemény* – Az elkövetôi magatartás valamilyen jelentôs életesemény bekövetkeztéhez köthetô (kapcsolat felbomlása, munkahely elvesztése). Az egyének ezt az életeseményt és körülményeit az annak bekövetkezésekor érvényes meggyôzôdéseiken és attitûdjeiken keresztül értékelik, mely értékelô folyamat aktívál bizonyos sémákat, érzelmeket és szándékokat (például bosszúvágy a nőekkel, a világgal szemben).
2. *Deviáns szexualitásra való vágy* – Az életesemény és annak értékelése erôszakos szexuális vágyak kialakulását idézi elô.
3. *Elkövetôi célok felállítása* – Ezen a ponton az egyének döntenie kell a maladaptív vágyainak elfogadhatóságáról, továbbá arról, hogy mit tenne meg annak megszerzéséért. Amint a deviáns szexuális vágy létrejön, úgy annak az elérését, vagy elkerülését segítő elkövetôi cél is megfogalmazódik.
4. *Stratégia megválasztása* – A cél elérése érdekében választott stratégiának nem kell nyíltan, deklarált formában megfogalmazódnia. A stratégiák lényegében az elkövetôi szkriptek alapján automatikusan aktiválódnak. Az elmélet négy útvonalat különböztet ezek vonatkozásában:

⁵ Mary E. Larimer – Rebekka S. Palmer – Alan G. Marlatt: Relapse Prevention – An Overview of Marlatt's Cognitive-Behavioral Model. Alcohol Research & Health, vol. 23, no. 2, 1999

⁶ Sarah Galloway – Julia Houston: Sexual Offending and Mental Health: Multidisciplinary Management in the Community. Jessica Kingsley Publishers, 2008; Tony Ward – Mayumi-Devilly Purvis – James Grant: Relapse Prevention: Theory and Practice. In: Hazel Kemsall – Gill McIvor: Managing Sex Offender Risk. Research Highlights in Social Work, no. 46, 2004

⁷ Tony Ward – Mayumi-Devilly Purvis – James Grant: i. m. 12–13. o.; Tony Ward – Theresa A. Gannon: Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. Aggression and Violent Behavior, vol. 11, no. 1, 2006, p. 87.

- a) *Passzív-elkerülő*: az elkövetők alapvetően szeretnék elkerülni a cselekményt, de megfelelő coping technikák hiányában jellemzően nem tudják megakadályozni annak bekövetkeztét;
 - b) *Aktív-elkerülő*: az elkövető mindent próbál megtenni, hogy elkerülje a cselekményt, de a választott megoldás vagy nem hatékony, vagy kontra-reaktív (például alkoholt fogyaszt, hogy elnyomja a vágyat, ami a valóságban a belső gátlótényezők feloldásához vezet);
 - c) *Automatikus-támogató*: gyengén megtervezett, alulszabályozott impulzív viselkedést jelent, amelyet a cselekmény elkövetésénél a tudatos kontroll hiánya jellemez;
 - d) *Explicit-támogató*: A cselekmény tudatos, explicit tervezés következménye. Ezek az elkövetők magas önszabályozó készséggel bírnak, a probléma inkább a szexuális erőszakot támogató háttér-motivációban rejlik.
5. *Magas kockázatú helyzetek* – Az előzőekben vázolt explicit vagy implicit tervezés, illetve kontra-reaktív stratégiák következtében az áldozattal (vagy potenciális áldozattal) való kapcsolat létrejöttét jelenti.
 6. *Lapszus* – Közvetlen előzménye a cselekménynek, amikor is az elkövetői szándék konkretizálódik. Ez az a pont, ahol feltehetően az elkerülő célok is időlegesen átmozdulnak elősegítő irányba, így a *passzív-elkerülő* feladja az önuralomra vonatkozó kísérletét, s az *aktív-elkerülő* sem tudja kontrollálni szexuális vágyait. Az *automatikus-támogató* valószínűleg eleve helyzeti ingerek hatása alatt áll, így ösztönszerűen cselekszik, míg az *explicit-támogató* gondos tervszerűséggel kezeli a helyzetet.
 7. *Elkövetés* – Az elkövetés folyamatában az áldozat és az elkövető viszonyának leírására három elkülöníthető modellt lehet felállítani. Az első egy *énközpontú megközelítés*, amikor is az elkövető igényei jelentik az elsődlegességet. A második modell egy *áldozatközpontú megközelítés*, amelyben az áldozat igényei kerülnek az elkövető fókuszába, amikor is az erőszakos szexualitást is egy figyelmes, törődő kapcsolatként értelmezi az elkövető, magát gondoskodó szerepben látva. A harmadik modell egy *kölcsönösségi kapcsolatot* feltételez, ekkor az elkövető abban a meggyőződésben van, hogy mind a két fél vágyott a szexuális kapcsolatra.
 8. *Elkövetés utáni értékelés* – Nem meglepő módon az elkerülő stratégiákat választó elkövetők kudarcként fogják fel a helyzetet, míg a támogató stratégiával jellemezhető értelemszerűen pozitívan értékelik az eseményeket.
 9. *Jövőbeni elkövetésre irányuló attitűdök* – Az elkerülő magatartást választók előtt három út áll:

- a) megpróbál visszatérni a tudatos önkontrollhoz s az absztinens életvitelhez, vagy fenntartja a diszfunkcionális megoldási stratégiáját;
- b) fenntartja az elkövetői magatartást, mert úgy érzi, képtelen abbahagyni;
- c) a kudarcral szembesülve – nyílt – támogató stratégiát választ. Az automatikus és explicit támogató stratégia legnagyobb valószínűséggel meg erősítést kap.⁸

A harmadik szintű, vagy leíró elméletek tehát a *hogyan?*⁹-ra próbálnak választ keresni. A következőkben vázolt első és második szintű elméleti megközelítések viszont különböző aspektusokból a *miért?*-re próbálnak rávilágítani.

A második szintű elméletek

A második szintű, vagy egyfaktoros elméletek központi gondolköre egyfelől a szexuális bűncselekmények mögött meghúzódó *kognitív torzítások (individuális faktor)*, másfelől a társadalmi-kulturális közeg (*strukturális faktor*) körül mozog.

A szexuális bűnt elkövetők vonatkozásában a kognitív torzítások olyan univerzális vagy konkrét meggyőződések, attitűdök, amelyek áthágják az általánosan elfogadott racionalitás kereteit, és amelyek összefüggésben állnak a szexuális bűncselekmények hátterével, illetve az elkövetői magatartás fenntartásával.¹⁰ A bűncselekmények hátterében kulcsszerepet játszó kognitív torzításokat legáltalánosabban mint *igazoló tényező*t azonosították, amelyek működési funkciója, hogy csökkentse a deviáns szexuális cselekmény és a társadalmilag elfogadott viselkedési formák között felmerülő kognitív disszonanciát.¹¹ Más aspektusból az elkövető személyes *felelősségét távolító*, hibás *attribúcióként* definiálható.¹² Ward és munkatársai az úgynevezett *implicit teóriák*¹³ (IT) modellben maladaptív *sémákként és meggyőződéseként* definiálják, amelyek arra vonatkoznak, ahogyan az elkövető a szociális interakcióit észleli, értelmezi. Kutatásukban szexuális bűnt elkövetőkkel készítet

⁸ Tony Ward – Mayumi-Devilly Purvis – James Grant: i. m. 12–13. o.; Sarah Galloway – Julia Houston: i. m. 87. o.

⁹ Sarah Galloway – Julia Houston: i. m. 39. o.

¹⁰ Caoilte Ó Ciardha – Tony Ward: Theories of Cognitive Distortions in Sexual Offending: What the Current Research Tells Us. Trauma, Violence & Abuse, vol. 14, no. 1, 2013, p. 6.

¹¹ Uo.

¹² Andrea Heather Bennett: Assessing the implicit theories and motivations of rapists, pedophilic child molesters, and mixed sexual offenders. University of British Columbia, 2011, p. 1–2.

¹³ Az elnevezés az elkövető implicit teóriáira vonatkozik.

vizsgálatok, interjúk alapján próbálták összeállítani az implicit teóriák (tulajdonképp a kognitív torzítások) főbb csoportjait, így készítve eltérő profilokat. Két fő csoportkört állítottak fel a nőkkel szembeni szexuális erőszakot elkövetők (IT-R), illetve a gyermekmoleesztálók (IT-CM) implicit teóriái alapján. A teóriák között vannak kifejezetten a gyermekekkel és kifejezetten a felnőtt nőkkel szembeni erőszakot igazoló attitűdök, valamint mindkét csoportban megegyező tételek is.¹⁴

Mindkét csoportra jellemző implicit teóriák:

Kontrollálhatatlanság: mind a nők, mind a gyermekek elleni fellépés esetén az elkövető arra való hivatkozására utal, hogy képtelen uralkodni szexuális vágyain, illetve cselekményét külső erő hatására követi el (például kábítószert).

Jogosság: egy olyan attitűd, amely a mások feletti fölényt, mások jogainak figyelmen kívül hagyását feltételezi, továbbá azt a hitet, hogy a férfiaknak joguk van azzal és akkor szexuális kapcsolatot létesíteni, akivel és amikor kívánnak.

Veszélyes világ: ez az implicit teória azt feltételezi, hogy a világ ellenséges, kizsákmányoló és elutasító egyénekből áll. Ennek következtében az elkövető egyfelől agresszív lesz másokkal, másfelől a gyermekekhez fordul az intimitásért. Ez a teória ennek megfelelően két szeparálható faktorra bontható. Az egyik faktor azt a vágyat tükrözi, hogy az elkövető bosszút álljon azokon, akiket ellenségesnek ítélt meg (ez a faktor jeleníti meg a nőkkel szembeni erőszakot), míg a második faktor abból a meggyőződésből áll, hogy ebben a „veszélyes világban” csak a gyerekek megbízhatók.

Gyermekmoleesztálókra jellemző implicit teóriák:

A gyermek mint szexuális lény: olyan meggyőződés, amelynek lényege, hogy a gyermekek a felnőttekhez hasonlóan szexuális lények. E teória szerint a gyermekkel szembeni szexualitás a szeretet és az érzelem kifejeződése, s nem erőszakos bántalmazás, az elkövető felfogásában a gyermekek élvezik azt. Azt feltételezi, hogy a gyermekek tisztában vannak önmaguk szexualitásával, képesek döntést hozni a kívánt kapcsolatról (az ellenállás hiánya is beleegyező döntésként értelmeződik), s képesek akár csábító és kezdeményező félként is fellépni.

¹⁴ Andrea Heather Bennett: i. m. 11–21. o.; Caoilte Ó Ciardha – Tony Ward: i. m. 6–10. o.; Sarah Galloway – Julia Houston: i. m. 31–32. o.

A bántalmazás természete: ez az implicit teória alapvetően két állítást feltételez:

- az elkövető szerint a bántalmazás széles skálán mozog, az egyik végén nincs vagy elhanyagolható következménye van a cselekménynek, míg a másik végén az extrém erőszak áll;
- a szexuális cselekmény hasznos/kívánt dolog (lásd gyermek mint szexuális lény), így aligha lehet ártalmas.

Ez a meggyőződés abból indul ki, hogy csak a direkt fizikai erőszak jelent bántalmazást, így a teória mechanizmusa az elkövetett cselekmény elfogadhatóvá tételét, relativizálását, a felelősség eltolását segíti elő azzal, hogy meggyőződésében csökkenteni igyekszik a fizikai és pszichikai bántalmazás mértékét.

Nőkkel szembeni erőszakra jellemző implicit teóriák:

A nők kiszámíthatatlanok (veszélyesek): a felnőtt nőkkel szembeni erőszakolókra jellemző implicit teória abból indul ki, hogy a legtöbb nő manipulatív, megbízhatatlan, s szándékosan leplezi valós vágyait.

A nők mint szexuális tárgyak: azt feltételezi, hogy a nők valójában minden szexuális kapcsolatot élveznek, hiszen alapvető céljuk, hogy a férfiak szexuális igényeit kielégítsék. Ehhez kapcsolódik az a meggyőződés is, hogy a nők tudat alatt arra vágnak, hogy megerőszakolják őket, s ők teremtik meg az erőszak feltételeit is.

Az egyfaktoros elméletek másik csoportját a strukturális teóriák adják, amelyek egyik fő irányzata a feminista megközelítés, mely elméletek a szexuális erőszakot a *nemi viszonyok* keretén belül értelmezik.¹⁵ A kognitív torzítás elméletét is integráló, modern megközelítések alapja, hogy a szexuális támadásokat az úgynevezett *nemi erőszak mítosza* táplálja. A nemi erőszak mítoszának fogalmát úgy lehet leírni, mint az elkövetővel, az áldozattal, illetve magával az erőszakkal kapcsolatos olyan sztereotípiák, vagy téves meggyőződések, attitűdök, amelyek elfogadó közeget teremtenek a nemi erőszaknak.¹⁶ Azaz a tradicionális vagy tradicionálisnak vélt nemi szerepekre alapozott – vagy abban igazolást kereső – (elsősorban) nőkkel szembeni erőszakot *támogató attitűdökre* vezethető vissza. A feminista ideológiák jelentősége tehát, hogy értelmezési keretet adnak a kognitív torzítások tartalmi meg-

¹⁵ Donna Chung – Patrick J. O’Leary – Tammy Hand: The social problem of sexual violence: Theoretical explanations, definitions and prevalence. Australian Institute of Family Studies, no. 5, 2006, pp. 3–5.
¹⁶ Rosemary Iconis: Rape Myth Acceptance In College Students: A Literature Review. Contemporary Issues In Education Research, vol. 1, no. 2, 2008, p. 47.; Andrea Heather Bennett: i. m. 5. o.

értéséhez, továbbá magyarázzák a szexuális erőszakhoz köthető társadalmi viszonyulást, így a latencia mértékét is.

Az első szintű elméletek

Az első szintű elméletek alapvetően a szexuális bűncselekmények multifaktorális megközelítését tűzik ki célul. A Finkelhor-féle¹⁷ prekondíciós teória négy alapvető tényező alapján próbál magyarázatot nyújtani a gyermekekkel szemben elkövetett szexuális abúzusok hátterére.

Motiváció: az első prekondíció, hogy az elkövetőnek kell hogy legyen valamilyen motivációja, erre az elmélet három fő csatornát állít fel. Az egyik az *érzelmi kongruencia*, ami azt feltételezi, hogy a gyermekekkel szembeni szexuális kapcsolat az elkövető számára egyben érzelmi kielégülést is jelent. A második tényező az elkövető részéről meglévő *szexuális arousal* (azaz *szexuális izgalmi állapotot vált ki az elkövetőből*), míg a harmadik motivációs csatorna az *akadályoztatás*, azaz az elkövető a szexuális igényeit nem tudja társadalmilag elfogadott keretek között megélni. A három motivációs tényezőnek nem féltetlenül kell egyszerre jelen lennie, így egyben különböző elkövetői csoportokat is feltételez.

Belső gátlótényezők: az elmélet alapján az előbbieken vázolt motivációs utak még nem jelentenek törvényszerűen a tett bekövetkeztét. A tényleges szexuális bűncselekmény feltétele a *diszinhibíció*, azaz a belső gátlások diszfunkciója, amelynek hátterében számos tényező állhat, így pszichózis, impulzuszavar, alkohol, vagy a társadalom elfogadó attitűdjei a gyermekek elleni szexualitáshoz, erőszakhoz.

Külső kontroll: legátfogóbban a szociális közeget érthetjük rajta, ami az elkövetési lehetőségekre van hatással.

Ellenállás: az elkövetőnek közvetlenül a cselekménye előtt át kell törnie az áldozat ellenállásán. Ez nem feltétlenül jelent fizikai erőszakot, az eszköz egyaránt lehet érzelmi manipuláció (például ajándékok vásárlása), mentális, pszichikai erőszak, mint fizikai bántalmazás.

Amíg tehát az első két prekondíció az elkövetőre vonatkozik, addig a másik kettő a külső környezeti feltételeket (lehetőségeket) jelenti. Az elmélet szerint a prekondíciók egymás utáni időbeliségben követik egymást, azaz még

¹⁷ Gary O'Reilly – Alan Carr: A review of theoretical models of sexual offending. In: Gary O'Reilly – William L. Marshall – Alan Carr (eds.): *The Handbook of Clinical Intervention with Young People who Sexually Abuse*. Brunner–Routledge, Sussex, 2004, p. 40.; Tony Ward – Anthony Beech: i. m. 58. o.; Sarah Galloway – Julia Houston: i. m. 32. o.

erős motiváció és kínálkozó lehetőség megléte esetén sem fog bekövetkezni maga a szexuális erőszak akkor, ha a belső kontroll megfelelően működik.

Hall és Hirschman¹⁸ négyoldalú modellje szintén négy tényezőn alapul, elemei a *szexuális vágy*, a *kognitív zavarok* (amelyek igazolják az elkövetett cselekményt), az *érzelmi diszkontroll*, valamint a *személyiségdeficit*. Az elmélet lényege, hogy mind a négy tényező lehet motivációs csatorna, de minden elkövetőnél van egy domináns faktor, amelynek aktiválódása a többi intenzitását is magával hozza. Ez a szinergikus kölcsönhatás az, ami az elkövetőt átlendíti azon a ponton, ami a szexuális bűncselekmény elkövetéséhez vezet.

A Ward és Siegert-féle¹⁹ útvonalmodell úgyszintén négy elkülöníthető, de egymással összefüggő, a gyermekekkel szembeni szexuális erőszak hátterében álló pszichológiai mechanizmust határoz meg. Ezek az *intimitás és szociális készségbeli hiányok*, a *torz szexuális szkriptek*, az *érzelemszabályozás deficitjei*, és a *kognitív torzítások*. Az elmélet lényege, hogy mind a négy mechanizmus egy-egy elkövetői útvonalat vetít előre, eltérő pszichológiai és viselkedési profillal. Mindegyik elkövető hátterében megtalálható mind a négy mechanizmus, azonban minden esetben létezik egy elsődleges diszfunkció, ami hatással van a többire. Az elmélet nagyon hasonlít a Hall és Hirschman-féle teóriához, a különbség abban ragadható meg, hogy Hall és Hirschman szerint az egyes tényezők akár önmagukban is elegendők lehetnek a szexuális devianciák kialakulásához, míg az útvonalmodell szerint a szexuális bűncselekményekben az összes mechanizmus megtalálható (a domináns faktor működése mellett).

Ward és Beech 2006-ban megjelent tanulmánya azzal az ambícióval készült, hogy a szexuális bűncselekményekre vonatkozó elméletekből kiindulva egy integrált teóriát tudjon megalkotni. Az előbbieken vázolt, alapvetően pszichológiai és strukturális elemeket hangsúlyozó multifaktoriális elméletekhez képest Ward és Beech az ember biológiai mivoltára helyezett nagyobb hangsúlyt, így elméletükbe a neuropszichológiai és biológiai aspektusokat is beemelték.²⁰ A szexuális bűncselekmények integrált teóriájának (*Integrated Theory of Sexual Offending; ITSO*) lényege összességében tehát, hogy az eddig meglévő elméleteket renndezi egy egységes, multidiszciplináris

¹⁸ Tony Ward – Anthony Beech: i. m. 58. o.; Gary O'Reilly – Alan Carr: i. m. 44. o.; Sarah Galloway – Julia Houston: i. m. 38. o.

¹⁹ Tony Ward – Anthony Beech: i. m. 60. o.; Gary O'Reilly – Alan Carr: i. m. 47. o.; Sarah Galloway – Julia Houston: i. m. 36. o.

²⁰ Tony Ward – Anthony Beech: i. m. 45. o.

keretbe, így sokkal inkább problémaértelmezési rendszerként, mint magyarázó modellként lehet rá tekinteni.

Elkövetői profilok

Az előbbi komplex elméletek azt magyarázzák, hogyan és miért lesz egy általános parafilából deviáns viselkedés, tehát a jelenség háttérében álló okok, torz magatartási formák és viselkedési minták megértését szolgálják. Ugyanakkor nem visznek közelebb egy jogi szempontú, a szexuális bűnt elkövetőket tisztán bűnelkövetőként kezelő, elkövetői típusokra fókuszáló vizsgálati megközelítéshez, amelynek információs alapját alapvetően fogvatartotti adatbázisok adják. A kognitív torzításokat középpontba helyező elméletek eredményeit és módszertanát felhasználó, profilozási céllal készült alkalmazott kutatások azonban fontos elméleti támpontot adhatnak. Az elkövetői típusok csoportosítási szempontjai közül számunkra talán az egyik legrelevánsabb az elkövető motivációja, illetve a cselekmény tervezett vagy impulzív jellege.²¹

Nicholas Groth és *H. Jean Birnbaum* 1979-ben készített vizsgálatának²² továbbfejlesztésével *Raymund Knight* és *Robert Prentky* 1990-ben készítette el a szexuális bűnt elkövetőkre vonatkozó profiltípológiáját. A szerzőpáros vizsgálati eredményeinek bemutatásához felhasználtuk *Rachel D. Berger* bűnügyi profilozáshoz készített kategorizációs rendszerét is, amely szintén Groth és Birnbaum, valamint Knight és Prentky elméletén alapszik. Berger rendőrök számára készített tipológiája összevont kategóriákkal operál, gyakorlatias, alkalmazott megközelítése jól kiegészíti Knight és Prentky elméletét.

1. Az első fő típus a *szexuális indíttatású motiváció*, amelyet további alkategóriákra bontottak, így megkülönböztettek *szadisztikus*, illetve *nem szadisztikus* elkövetési módot. A szadisztikus elkövetésen belül további két alcsoport különíthető el, a *nyílt* és az *elnyomott szadizmus*. Mindkét típus esetében jellemző, hogy a szexualitás és az agresszió teljesen egybeesődik. Az elkövetést tervezett, szadista, bizarr, rituális módszer jellemzi.²³

21 Gina Robertiello – Karen J. Terry: Can we profile sex offenders? A review of sex offender typologies. *Aggression and Violent Behavior*, vol. 12, no. 5, 2007, p. 509.

22 Lásd Nicholas A. Groth: *Men who rape: The psychology of the offender*. Plenum Press, New York, 1979

23 Rachel D. Berger: *Suspect Typology; Profiling the Sex Offender. Successfully Investigating Acquaintance Sex Assault*. National Center for Women & Policing, Beverly Hills, 2000

- a) A nyílt szadista típus esetén az erőszak egyértelmű manifesztációja jellemző, motivációja, hogy számára a másoknak okozott fájdalom és szenvedés nyújt szexuális kielégülést.²⁴ Viselkedése hasonló mintákat követ a későbbiekben vázolt *pervazív düh* által motiváltakéval, a szadisztikus elkövetés azonban alapos tervezés következménye. Az elnyomott szadizmus esetén az erőszak szimbolikus, rejtett megnyilvánulása is jellemző lehet, emellett magas fokú szociális kompetenciák jellemzik.²⁵
- b) A *nem szadisztikus* elkövetők esetében a cselekmény hátterében a nőkel kapcsolatos szociális és szexuális készségek miatti önbizalomhiány áll.²⁶ Berger ezt a típust *énerő-megerősítő* elkövetőnek, más szakirodalomokban gyakran „gentleman erőszakolónak” nevezik.²⁷ Az elkövetést tervezettség és szexuális motiváció jellemzi, célja az önmagának való bizonyítás. Az erőszak-alkalmazás alacsony intenzitású, az elkövetőnek nem áll szándékában bántani, büntetni áldozatait.²⁸ A Ward-féle szelfregulációs modellben leírtaknak megfelelően (lásd áldozatközpontú, kölcsönösségen alapuló megközelítés) az elkövető úgy véli, az áldozat akarja őt, gyakran személyes kapcsolatot feltételező, vagy kialakítani szándékozó magatartás jellemzi (személyes kérdések, telefonszám elkérése stb.).²⁹
2. A *pervazív düh* által motivált elkövetők a bennük lévő felgyülemlett haragot, indulatot fókuszálják az áldozat irányába, aki lehet nő, de férfi is. Fő motivációs hátterük a differenciálatlan düh. Az elkövetés hátterében agresszió és az impulzuskontroll hiánya áll.³⁰ A szexualitás erőszakos megnyilvánulásával szemben ez a típus úgy jellemezhető, mint az *erőszak szexuális megnyilvánulása*.
3. A *bosszúvérelet* elkövető fókuszában a nők iránti düh és harag áll. Célja az áldozat degradálása és megalázása. A düh ilyen formájú kifejeződése gyak-

²⁴ Uo. 8–10. o.

²⁵ Raymond A. Knight – Robert A. Prentky: Classifying sex offenders: The development and corroboration of taxonomic models. In: William L. Marshall – Howard E. Barbaree (eds.): Handbook of sexual assault: Issues, theories, and treatment of the offenders. Plenum Press, New York, 1990, pp. 3–52.

²⁶ Uo.

²⁷ Robert R. Hazelwood: Analyzing therapy and profiling the offender. In: Robert R. Hazelwood – Ann Wolbert Burgess (eds.): Practical Aspects of Rape Investigation: A Multidisciplinary Approach – Practical Aspects of Criminal & Forensic Investigations. Taylor and Francis, 2008, p. 103.; Rachel D. Berger: i. m. 3. o.; Gina Robertiello – Karen J. Terry: i. m. 509. o.

²⁸ Raymond A. Knight – Robert A. Prentky: i. m. 44. o.; Robert R. Hazelwood: i. m. 103. o.; Rachel D. Berger: i. m. 3. o.

²⁹ Rachel D. Berger: i. m. 3. o.

³⁰ Raymond A. Knight – Robert A. Prentky: i. m. 44. o.

ran összefügg válással, szakítással, így az elkövetés tipikusan a „megbízhatatlan, kiszámíthatatlan nő” képzethez kötődik (amely az előbbiekhöz hasonlóan szintén megjelenik a Ward-féle modellben). Az erőszak nem megtervezett, viszont impulzív, célja a büntetés; gyakran családon belüli elkövetést feltételez.³¹

4. Az *opportunistika elkövetési mód*, mint valamely más (jellemzően erőszakos) bűncselekmény járulékos kísérőjelenségeként értelmezhető. Ez alapján a nem megtervezett, valamely bűncselekmény elkövetéséhez kapcsolódó, alacsony impulzuskontrollra visszavezethető kontextuális elkövetési mód jellemzi a kategóriát.

Berger a rendőröknek készített tipológiájában a düh motivált és bosszúvezérelt elkövetőket lényegében egy kategóriának tekintette, a nem szadisztikus szexuális elkövetők között azonban egy másik típusú csoportot is azonosított. A *hatalomérvényesítés* által motivált elkövetőnek az említett tipológiában változatokkal ellentétben nincsenek kétségei önmagára vonatkozóan, az erőszak hátterében az áldozat feletti hatalom és önnön férfiasságának kifejezése áll. Ward és munkatársai implicit teóriáira visszautalva az e típusú elkövető számára az áldozat szexuális tárgy.³² Az elkövetési mód impulzív, spontán, nem tervezett, az áldozat gyakran az elkövető ismerőse, gyakori lehet a garázda, erőszakos, kriminális előélet is.³³

Az előbbi elméletek mellett releváns lehet továbbá *Gina Robertiello* és *Karen J. Terry* megközelítése is, akik az egyes elkövetői tipológiák egyfajta szintéziseként állították fel saját rendszertüket, amely a szexuális motívumot helyezi a középpontba. Az 1. számú táblázat foglalja össze az egyes megjelölt típusokat.

A hazai vizsgálat háttere

Az eddig bemutatott elméleti tipológiák és bűnözői profilok széles körű kutatásokon, meglehetősen nagy számú mintákon, és hosszas utánkövetéseken alapulnak. Ilyen, összehasonlításra alkalmas, átfogó vizsgálatok és adatbázisok Magyarországon jelenleg nem elérhetők, csak korlátozott információk vannak arra vonatkozóan, hogy nagyságrendileg mekkora létszámú csoport-

³¹ Rachel D. Berger: i. m. 6–8. o.

³² Robert R. Hazelwood: i. m. 105. o.

³³ Rachel D. Berger: i. m. 5. o.

1. számú táblázat
Gina Robertiello és Karen J. Terry tipológiája

Típus	Motiváció	Jellemzők
Kompenzáló	Szexuális	<ul style="list-style-type: none"> – A cél eléréséhez szükséges erőszak alkalmazása. – Önértékelési zavarok. – Kortárs női csoportokkal való kapcsolatkiakítási készségének hiánya (udvarlási zavarok).
Szadisztikus	Szexuális	<ul style="list-style-type: none"> – Az áldozat fájdalma és félelme okoz szexuális kielégülést. – Gyakran pszichopátiás elkövetés. – Az aktus magas fokú fizikai erőszakkal párosul.
Hatalom és kontroll motivált	Nem szexuális	<ul style="list-style-type: none"> – Agresszív, pszeudosexuális elkövetői motívum. – Az elkövetői magatartás a hatalom és a dominancia kifejeződése. – A cél a megalázás és a dominancia, gyakran kötődik hozzá erős dühézés.
Opportunista	Nem szexuális	<ul style="list-style-type: none"> – Gyakran más bűncselekmények kísérőjelensége. – Szituatív elkövetés. – Gyenge impulzuskontroll.

ról beszélhetünk a szexuális bűnt elkövetők kategóriájában. Az egyes jellemzőkre, motivációjukra, elkövetői csoportjaikra vonatkozóan pedig egyáltalán nincsenek korábbi kutatások.

Ezt a hiányt törekszük pótolni vizsgálatunk, amely első körben a szexuális bűnt elkövetők létszámát igyekszik a rendelkezésre álló nyilvántartásokból megállapítani, majd az alapvető demográfiai és fogva tartási jellemzőik bemutatása után bizonyos együtt járások alapján a cselekmények mögött meghúzódó motiváció, az elkövetési magatartás, az áldozat személyének és egyéb környezeti jellemzőknek a figyelembevételével igyekszik különféle típusokat felállítani, s elemezni a köztük felfedezhető különbségeket.

Az idézett elméletek és tipológiák meglehetősen nagy súlyt fektetnek az elkövető biológiai, pszichológiai jellemzőire, valamint az elkövetés strukturális, társadalmi-kulturális hátterére. Jelen vizsgálat szempontjából e tényezők – főként a kellő szakértelem hiányában – kisebb súllyal esnek latba, de a vázolt értelmezési keretek, az egyes csoportosítások és tipológiák kellően adekvátak, s a saját vizsgálati szempontjainkkal jelentős mértékben megfeleltethetők.

A Ward által rendszerbe helyezett különböző szintű elméletek jól strukturálják a mi kutatásunk rétegeit is. A harmadik szintű, leíró elméletek, amelyek az

elkövetés folyamatát magyarázzák, olyan külső és belső folyamatokra vonatkoznak, amelyek jól láthatóan elkülönítik a szituációból adódó és a belső késztetés által hajtott szexuális bűncselekményeket. Ez a differenciálás megfelelő alapot ad arra, hogy egy heterogén, eltérő elkövetési magatartásokkal leírható bűncselekményhalmazból leválaszthassuk a szexualitás szempontjából szituatív, járulékos cselekményeket. E szexuális bűncselekményeket az előbbieken tárgyalt bűnelkövetői profilok az opportunisták kategóriába sorolják. A második szintű elméletek szexuális bűncselekmények mögötti individuális és strukturális faktorokat vizsgálják, ennek során két elkülönülő csoportot sikerült kialakítani: a nőkkel és a gyermekekkel szembeni erőszak kategóriáját. E típusú csoportosítás jelen vizsgálatban is kiemelt figyelmet kap.

A vizsgálat során használt adatok forrása

Mindenekelőtt fontos leszögezni, hogy az elemzés alapjául szolgáló adatbázist a büntetés-végrehajtás elektronikus fogvatartotti nyilvántartásából nyertük ki. A vizsgálat metódusát így jelentősen behatárolta a központilag vezetett és elektronikusan rögzített adatok, illetve a fogvatartottakra vonatkozó információk statisztikai kinyerhetősége.

A vizsgálati szempontok meghatározásánál felmerülő probléma volt, hogy a társadalomtudományok által használt definíciók sok esetben pszichológiai, pszichiátriai kategóriákat (például pedofília), vagy társadalmi jelenségeket (családon belüli erőszak) fednek le, amelyek jogi kategóriaként csak torzítva értelmezhetők. Mindentől függetlenül a kutatás során (a fogvatartotti adatbázis jellegéből fakadóan) mi a jogi megközelítést, a jelenleg hatályban lévő és a korábbi Btk. nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket felölelő fejezetét tekintettük kiindulási pontnak. Így a szexuális bűnt elkövetők elméleti meghatározása mellett a fogalmi kereteket át kell tudni fordítani olyan jogilag értelmezhető csoportokká, amelyek a központi adatbázisok alapját is adják. Ahhoz ugyanis, hogy a fogvatartotti nyilvántartásokból az elkövetett bűncselekmények jellege alapján készíthessük a leválogatásokat, konkrétan meg kellett határozni azokat a jogi tényállásokat, amelyek a fogva tartás alapjául szolgáló ítéletben szerepelnek.

Az elemzés első körében így meg kellett határozni a számunkra releváns elkövetői magatartásokat, és azokat az egyes jogszabályi rendelkezésekhez kellett társítani. A jelenleg hatályos Btk. és a korábbi, 1978. évi IV. tv. a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében más-más cselekményeket szabályoz, helyenként átfedésekkel, néha pedig megvál-

toztatva a korábbi tényállásokat. A régi és az új Btk. más megnevezéssel, néhol más tartalommal tárgyalja az egyes bűncselekményeket, így azok megfeleltethetősége nem teljes (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

Az egyes szexuális bűncselekmények a két büntető törvénykönyvben

1978. évi IV. tv.	2012. évi C. tv.
Erőszakos közötlés	Szexuális erőszak
Szemérem elleni erőszak	Szexuális kényszerítés
Vérfertőzés	Vérfertőzés
Kerítés	Kerítés
Kitartottság	Kitartottság
Szemérem sértés	Szemérem sértés
Üzletszerű kéjelgés elősegítése	Prostitúció elősegítése
Üzletszerű kéjelgés	Gyermekprostitúció kihasználása
Megrontás	Gyermekpornográfia
Természet elleni fajtalanság	
Természet elleni erőszakos fajtalanság	

A felsorolt bűncselekmények mindegyikét szexuális bűncselekménynek tekintettük, leválogatásuk, csoportosításuk a későbbi elemzés során vált fontossá. A kutatáskor tág értelemben tehát minden olyan szexualitással összefüggő deviáns magatartást szexuális bűncselekménynek tekintettünk, amit a jogszabályok e cím alatt szankcionálnak, függetlenül attól, hogy a cselekmény konkrétan a szexuális vágy kielégítését szolgálja-e, ahhoz járul hozzá, vagy annak kapcsán irányul más tárgyra, például haszonszerzésre.

Szűkebb értelemben – vizsgálatunkban is külön elemzési kategóriaként szerepeltetve – szexuális bűncselekményeknek azokat az erőszakos magatartási formákat tekintjük (az erőszak megnyilvánulási formájára tekintet nélkül), amelynek során valakit akarata ellenére szexuális cselekmény eltűrésére vagy végrehajtására kényszerítenek.

A szexuális bünt elkövetőkre vonatkozó főbb adatok

A büntetés-végrehajtás nyilvántartásából – az elemzés alapjául szolgáló lekérdezés 2014. augusztus 8-i adatai alapján a 18 467 fogvatartottból 910³⁴ volt szexuális bűncselekmény miatt büntetés-végrehajtási intézetben. A szexuális bünt elkövetők nemzetközi számadatainak összehasonlítása az egyes

³⁴ Az elemzési mintába – a különféle adatvesztések okán – 885 fő került be.

országok eltérő (jogi és intézményi) szabályozása miatt csak jelzésértékkel értelmezhető. Az adatok legszélesebb körű összevetésére az Európa Tanács SPACE–I kérdőíve ad lehetőséget.³⁵ A rendelkezésre álló legfrissebb – 2011-es és 2012-es – adatok alapján a szexuális bűnt elkövetők európai átlaga a fogvatartotti populációkon belül (az egyes államok saját értelmezésében) megközelítőleg hét és nyolc és fél százalék közé tehető.³⁶ Hazánkban ez az arány *4,9 százalék*, tehát a nemzetközi adatokhoz viszonyítva alacsonyabb. Mindamellet meg egyezik az erre vonatkozóan rendelkezésre álló, a korábbi évek hazai felméréseinek eredményeivel, azaz a fogvatartotti létszám emelkedésével a szexuális bűnt elkövetők száma arányaiban nem változott Magyarországon.³⁷

Főbb elemzési szempontként három további csoportra bontottuk a szexuális jellegű bűncselekményeket, így azokra, amelyeket

- *jellemzően az erőszakos motívum;*
- *az erőszak nélküli szexuális motívum;*
- *valamint az anyagi haszonszerzés mozzat.*

E csoportosítás alapját a bűncselekmények Btk. szerinti beazonosítása adta. A három csoporton belül a legnagyobb súlyt az erőszakos elkövetőkre és bűncselekményükre fektettük, s további alábontásban vizsgáltuk a *családon belülség*³⁸ és a *fiatalkorúakkal szembeni*³⁹ elkövetés szempontjaiból. A *3. számú táblázat* az általunk felállított kategóriákhoz rendelt konkrét jogszabályi tételeket tartalmazza.

³⁵ A legfrissebb, 2012-es adatokat megjelenítő dokumentum 2014 áprilisában jelent meg.

³⁶ A kérdőívben szereplő „szexuális erőszak” és „egyéb szexuális bűncselekmény” kategóriák összevonasával. Lásd Marcelo F. Aebi – Natalia Delgrande: SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prisonpopulations. Survey 2012. Council of Europe, Strasbourg, 2014

³⁷ Fliegauf Gergely 2006-ban a szexuális jellegű bűncselekményt elkövető fogvatartottak arányát 4,8 százaléknak mérte. Vizsgálati adatai saját kategorizációnk szerint egy szűkebb csoportnak, az „erőszakos elkövetőknek” feleltethetők meg (lásd később). Jelenlegi számításaink szerint ez a fogvatartotti populáció 4,2 százalékát teszi ki. A számarányok között tehát nincs releváns különbség. Fliegauf Gergely: Szexuális jellegű bűncselekményt elkövetők (Szex offenderek). 2006

³⁸ A család fogalmát tágan értelmezve azokat a tételeket soroltuk ide, amelyet a jogszabály a következő módon értelmez: 1978. évi IV. tv.: A sértett az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll, illetve az elkövető [...] a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el; 2012. évi C. tv.: Az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el.

³⁹ Az egységes értelmezhetőség és fogalmi zavarok szempontjából minden olyan tételt ebbe a csoportba rendeltünk, amikor az erőszakos magatartás tizennyolc éven aluliakkal szemben valósult meg.

3. számú táblázat

Az egyes elkövetési kategóriákhoz rendelt konkrét jogszabályi tételek⁴⁰

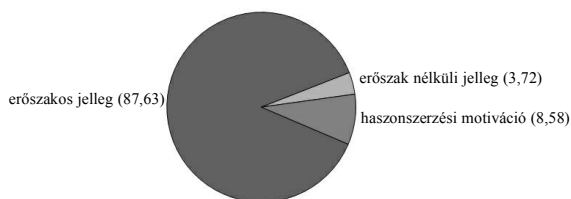
<i>Szexuális bűncselekmények erőszakos motívummal</i>							
<i>Tizennyolc éven felüliek elleni szexuális erőszak</i>		<i>Családon belül elkövetett szexuális erőszak</i>		<i>Fiatalkoriak elleni szexuális erőszak</i>		<i>Családon belüli és fiatalkori sérelmére elkövetett szexuális erőszak</i>	
<i>1978. évi IV. tv.</i>	<i>2012. évi C. tv.</i>	<i>1978. évi IV. tv.</i>	<i>2012. évi C. tv.</i>	<i>1978. évi IV. tv.</i>	<i>2012. évi C. tv.</i>	<i>1978. évi IV. tv.</i>	<i>2012. évi C. tv.</i>
197. § (1); 197. § (2) c); 198. § (1); 198. § (2) bek. c)	196. § (1); 197. § (1) a), b); 197. § (3) c)	197. § (2) b); 198. § (2) b)	196. § (2) b); 197. § (3) b); 198. § (3) a), b)	197. § (2) a); 198. § (2) a); 201. § (1); 201. § (2); 202. § (1); 202. § (2)	196. § (2) a) 196. § (3) 197. § (2) 197. § (3) a) 198. § (1) 198. § (2) 198. § (4)	197. § (3) 198. § (3) 201. § (3) 202. § (3)	197. § (4) a); b) 198. § (3) a), b) 204. § (2)
<i>Szexuális bűncselekmények erőszak nélküli motívummal</i>							
<i>Szexuális bűncselekmények erőszak nélkül</i>				<i>Gazdasági motívum</i>			
<i>1978. évi IV. tv.</i>		<i>2012. évi C. tv.</i>		<i>1978. évi IV. tv.</i>		<i>2012. évi C. tv.</i>	
202/A §; 203. § (1); 203. § (3); 204. § (1); 208. §		199. § (1); 199. § (2); 204. § (1) a); b); 203. § (2); 205. § (1); 205. § (2); 205. § (3)		204. § (2); 205. § (4); 204. § (3); 206. § (1); 204. § (4); 207. § (1); 204. § (5); 207. § (2); 204. § (6); 207. § (3) a); 205. § (1); 207. § (3) b); 205. § (2); 207. § (4); 205. § (3) a)		200. § (1); 202. §; 200. § (2); 203. § (1); 200. § (3); 203. § (3); 200. § (4) a)–c); 203. § (4); 200. § (5); 204. § (1) c); 200. § (6); 204. § (3); 201. § (1) a)–c); 204. § (4) a), b); 201. § (2); 204. § (5) a), b), c); 201. § (3); 204. § (6)	

⁴⁰ Az 1978. évi IV. törvény 201–202. §-a (Megrontás), illetve a 2012. évi C. törvény 198. §-a (Szexuális visszaélés) alapvetően nem feltételezi a fizikai erőszakot. Az áldozatok (korukból fakadóan) önértékelésük, belátási képességének nem megfelelő szintje miatt azonban e bűncselekményeket is az erőszakos elkövetési módokhoz soroltuk.

A szexuális bűnt elkövetőként definiált 885 fogvatartottat először is megvizsgáltuk a végrehajtás státusa alapján. Az ilyen bűncselekmény miatt fogvatartottak *harmincnégy százaléka előzetesen letartóztatott, fél százalék kényszergyógykezelt, a többi jogerősen elítélt, akik közül harmincöt százalék fegyház-, huszonhat százalék börtön- és pusztán alig több mint három százalék fogházfokozatú (4. számú táblázat).*

Következő lépésként az említett csoportosítás arányait vizsgáltuk meg. A minta *88 százalékát az erőszakos, 8,5 százalékát a haszonszerzéssel összefüggő csoport alkotja, az erőszakos jelleg nélküli elkövetők mindössze a minta fennmaradó, kevesebb mint 4 százalékát adják.* Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a szexuális elkövetők esetén azok vannak többségben, akik cselekményüket valamilyen típusú erőszak alkalmazása mellett követték el, tehát a vizsgált elkövetői kör *szinte egészében az erőszakos jelleg dominál.* Az 1. számú ábrán látható a három típus megoszlási aránya.

1. számú ábra
Az erőszakos jelleg megoszlása a szexuális bűnt elkövetőkön belül (%)

Értelmezési szempontból fontos leszögezni, hogy a fogvatartotti adatbázis a jellemző bűncselekményeken alapul, így a fő csoportokban látható adatok *kizárólag az ítéletben megjelenő legsúlyosabb bűncselekményre* utalnak. Tehát az *erőszakos motívum nélküli* (például szeméremérintés) és az *anyagi motívációjú elkövetők* (például kerítés, prostitúció elősegítése) csoportjába azok a fogvatartottak kerültek, akiknek az ítéletében *nem szerepel súlyosabb szexuális bűncselekmény.* Az *erőszakos elkövetők esetében,* a legsúlyosabb bűncselekményeken kívül (például szexuális kényszerítés) viszont előfordulhat kerítés, vagy szeméremérintés is. Azonban ezek a fogvatartottak még ebben az esetben is az erőszakos kategóriában maradnak, hiszen a fogvatartotti adatbázisban jellemző bűncselekményként a legsúlyosabb bűncselekmény rögzítésére kerül sor. Az adatok felhasználhatóságának e korlátait figyelembe véve

az erőszakos elkövetők esetén a későbbiekben külön elemzési szempont volt a társult bűncselekmények jellegének feltérképezése.

Az erőszakos elkövetők demográfiai, büntetés-végrehajtási jellemzői

A vizsgálat célja szempontjából indokoltnak tartottuk, hogy a bevezetőben is tárgyalt elméletekhez és kutatásokhoz hasonlóan mi is kiemelt figyelmet fordítsunk az erőszakos elkövetőkre a további elemzés folyamán (már csak a cselekményük társadalmi veszélyessége és rendkívül éles, negatív megítélése miatt is).

Az ilyen módon szűkített minta 776 főt tesz ki. Ennél az elemzési résznél is mindenekelőtt megállapítottuk a végrehajtási fokozat szerinti arányokat, e szerint az erőszakos szexuális elkövetők *harmincegy százaléka előzetes, negyven százaléka fegyház-, huszonhat százaléka börtön-, három százaléka fogházfokozatú* fogvatartott, s alig egy százaléka pedig *kényszergyógykezelt*. Véltetően az erőszakos jellegből fakadóan, de a fegyházfokozat az országos átlaghoz képest erőteljesen felül-, a fogházfokozat pedig erőteljesen alulreprezentált az adatokban (4. számú táblázat).

4. számú táblázat

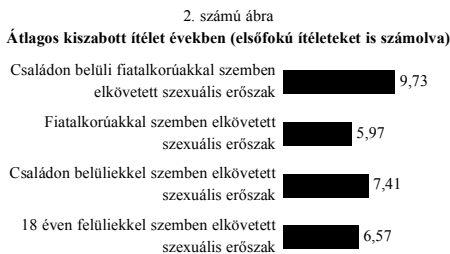
Büntetés-végrehajtási fokozatok megoszlása (%)

Végrehajtási fokozat	Összes fogvatartott	Összes szexuális bűnt elkövető	Erőszakos szexuális bűnt elkövető
Fegyház	20,90	35,46	39,05
Börtön	44,11	26,37	26,16
Fogház	8,18	3,50	3,09
Kényszergyógykezelés	1,03	0,68	0,77
Előzetes	25,77	33,90	30,93

Az erőszakos szexuális elkövetők főbb *demográfiai adataiban nem találunk releváns eltérést* a fogvatartotti összpopulációhoz képest. Megemlíthető, hogy iskolázottság tekintetében az összes fogvatartotthoz képest némi eltérés figyelhető meg negatív irányba, illetve a gyermekszám vonatkozásában az országos fogvatartotti adatokhoz mérten valamivel nagyobb volumenben vannak a többgyermekes elkövetők. A szabadulás helyszínének megyei bontásában Budapest (az elkövetők 11,2 százaléka), Pest (9,35) és Borsod-Abaúj-Zemplén megye (11,2) felülreprezentáltságát tapasztaljuk, érdekes azonban, hogy az országos fogvatartotti adatokhoz képest Budapest jelentősen kisebb, míg Békés megye két és félszeres volumenben szerepel. Budapestről az összes fogvatartott 17,09, míg az erőszakos szexuális elkövetők 11,2 százaléka származik, Békés megye esetén ugyanezek az arányok 3,22 és 7,51.

A büntetés-végrehajtási alapadataik közül a kiszabott ítéletek hosszát tartottuk a legérdekesebbnek. Átlagát tekintve látható, hogy jellemzően hosszú ítéletidős fogvatartotti csoportról van szó. Hosszú ítéleti időnek az ötévi, illetve annál hosszabb szabadságvesztés tekinthető.

A szexuális bűnt elkövetőkre jellemzően kiszabott börtönévek száma tehát lényegesen magasabb, mint az átlag fogvatartotti populációé.⁴¹ Közülük is kiemelkednek a családon belüli erőszakos bűncselekmények, itt az ítélet-hossz átlagosan 8,6 év. A 2. számú ábrán látható az egyes elkövetői csoportokra számított ítéleti idő.

Az erőszakos elkövetők motivációs jellemzői

Az erőszakos elkövetők további bontásában a családon belüliséget és a fiatalkorúakkal szembeni elkövetési módokat rendeztük csoportokba.

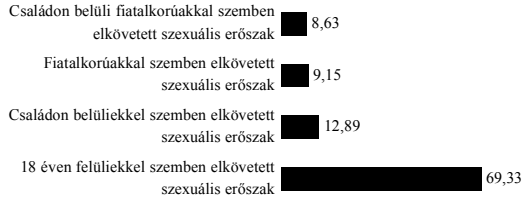
Az adatok alapján azt látjuk, hogy a bűncselekmények között a szexuális erőszak felnőtt korúakkal szemben elkövetett, nem minősített esetei dominálnak, mindazonáltal meglepő, hogy *több mint húsz százalék a családon belüli esetek száma (3. számú ábra).*

Amellett, hogy az elkövetői magatartás kire irányul, arra is próbáltunk választ keresni, hogy az adatbázisokból kinyerhető információk felhasználásával mennyire tudjuk leszűkíteni az erőszakos elkövetői magatartás során *meghatározó motivációs hátteret.*⁴²

⁴¹ A fogvatartotti összpopulációt tekintve elmondható, hogy mindössze harminc százalékuknak van öt évnél hosszabb ítélete.

⁴² Az egyes bűncselekmények hátterében lévő egyéni motiváció feltérképezésére értelemszerűen más vizsgálati módszerek lennének alkalmasak, azonban jelen vizsgálat célja legelőször is a főbb csoportok adatbázisokból történő beazonosítása volt.

3. számú ábra
Elkövetés iránya szerinti megoszlás (%)

A motivációs háttér vizsgálatakor megpróbáltuk felmérni, hogy a szexuális bűncselekmények elkövetőinek mennyire kiterjedt az elkövetői portfóliójuk, milyen volumenben jelentkeznek esetükben a társult bűncselekmények. *Aból a feltételezésből indultunk ki, hogy az elkövetői adatbázisokból kigyűjtendő bűnügyi háttér; a társult bűncselekmények jellege és kiterjedtsége alapul szolgálhat arra, hogy közelítő becslést adjunk a szexuális és nem szexuális motivációjú fogvatartottak létszámára. A tanulmány első felében vázolt elméleti keretek alapján úgy véljük, hogy az egyes elkövetői magatartások esetén (többségében) elválasztható a szexualitás erőszakos megnyilvánulása és az erőszak szexualitásban való kifejeződése.*

Az elemzés első felében bemutatott elméleteket próbáltuk tehát a fogvatartotti adatbázisok alapján lehatárolni. A módszer és az adatbázis adta limitációk miatt a célunk leginkább a szexuális és nem szexuális motiváció leválasztása lehetett. Ez erőteljes redukálása az elméleti keretekben vázolt kategóriáknak, azonban a vizsgálat alkalmazott jellegéből fakadóan, fogvatartási szempontból (a kockázatok és kezelési igények tekintetében) a két csoport elkülönítése jelentős szakmai relevanciával bírhat (különös tekintettel arra, hogy a főbb kategóriákra vonatkozó becslült adatok is közel tízévesek).

Két fő elemzési egységet próbáltunk felállítani. Az első kategóriát a *járatékos elkövetők* csoportjának neveztük, amelybe az opportunistá, düh, hatalom és kontroll motivált elkövetők esnek. Elemzésünkben azokat a fogvatartottakat soroltuk ebbe a csoportba, akiknél a szexuális motívum mintegy „kísérőjelenségként” szerepel, de a jellemző bűnözői magatartás nem elsősorban magára a szexualitásra irányul, így a társult bűncselekmények köre jellemzően más erőszakos elkövetést feltételez (emberölés, testi sértés, garázda jellegű bűncselekmények).

A második csoportba pedig azokat az elkövetőket soroltuk, akiknél az elkövetett bűncselekmény lényege, célja maga a szexualitás, és nem egyéb erő-

szakos cselekmény kísérőjelensége. A kategória tehát azokat az elkövetőket mutatja, akiknél a bűnügyi rekordokban kizárólag szexuális bűncselekmény (nem számolva a haszonszerzési céllal összefüggő eseteket) szerepel. Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy leginkább ez az a csoport, amelynek hátterében *szexuális motiváció* azonosítható be. Azaz a konkrét bűncselekmény mögött nem szituatív szempontok, hanem valamely (a későbbiekben a büntetés-végrehajtás falai között értelmezhető, terápiás eszközökkel kezelhető) *szexuális motiváció* áll.

A motivációs háttér feltérképezése érdekében végigvettük az erőszakos szexuális bünt elkövetők bűnügyi rekordjaiban megjelenített bűncselekményeket, majd elkövetői magatartás alapján főbb elemzési kategóriákat alakítottunk belőlük. Bár az egyes kategóriák hasonló bűncselekményeket fognak csoportba, alapvetően az elemzési szempontból releváns cselekményeket – viszonylagos önkényességgel – állítottuk össze a következők szerint:

- *Kizárólag szexuális bűncselekmény*: az elkövetőnek csak szexuális tartalmú bűncselekménye van, függetlenül azok számától és jellegétől.⁴³
- *Erőszakos bűncselekmények*: testi sértés, emberölés, hivatalos személy elleni erőszak.
- *Egyéb súlyosabb, erőszakos jellegű bűncselekmények*: zaklatás, garázdaság, önbíráskodás, zsarolás, magánlaksértés, rongálás, löfegyverrel való visszaélés, állatkínzás, személyi szabadság megsértése stb.
- *Egyéb enyhébb bűncselekmények*: ittas járművezetés, tartás elmulasztása, kiskorú veszélyeztetése stb.
- *Csalás, hamisítás*: közokirat-hamisítás, magánokirat-hamisítás, csalás, hamis vád, hatóság félrevezetése, készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel való visszaélés, visszaélés okirattal stb.
- *Vagyonijellegű bűncselekmények*: lopás, jármű önkényes elvétele, rablás stb.
- *Kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények*: kábítószerrel való visszaélés.
- *Prostitúcióval összefüggő bűncselekmények*: kitarottság, kerítés, prostitúció elősegítése.

Az egyes kategóriákat a szerint állítottuk fel, hogy a jelenlegi, vagy a jelenlegit megelőző bűncselekményeiben milyen jellegű esetek szerepeltek.⁴⁴ A kate-

⁴³ Nem kerültek be a kategóriába a haszonszerzéssel összefüggő esetek (tipikusan a prostitúcióval összefüggő bűncselekmények).

⁴⁴ A fogvatartotti adatbázisból statisztikailag csak az aktuális ítélet jellemző bűncselekményét lehet kinyerni. Minden más elkövetett bűncselekmény kategorizálatlan adathalmazként szerepel, így nem lehet eldönteni, hogy a jelenlegi vagy korábbi esetre vonatkoznak-e a bejegyzések. Ennek részletes feltérképezése csak az akták egyenkénti vizsgálatával lenne lehetséges.

gorizálásnál nem foglalkoztunk az elkövetett bűncselekmények számával vagy súlyossági fokával. Alapvetően arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire jellemző a társult bűncselekmények megléte. Aszerint, hogy a nyilvántartásokból kiolvasható-e az említett kategóriákhoz kapcsolható bűncselekmény, egy indexértéket rendeltünk⁴⁵ az egyes fogvatartottakhoz. A vizsgálatba bevont 776 erőszakos szexuális elkövetőből 753 esetben volt az adatbázisban elérhető adat a bűncselekményekről.

Ennek alapján látható, hogy *51 százalékban kizárólag szexuális jellegű bűncselekmény szerepel az egyes rekordokban, tehát az elkövetők több mint fele kizárólag ilyen jellegű bűncselekményt követett el. Szembetűnő azonban, hogy a skálán az átlagos érték 0,84 volt, azaz elmondhatjuk, hogy alapvetően alacsony a társult bűncselekmények volumene, kategóriánkénti értéke (4. számú ábra).*

4. számú ábra

A szexuális bünt elkövetőkre jellemző társult bűncselekmények indexe

Társult bűncselekmények indexe		
	érték	%
Nincs járulékos bűncselekmény	0	50,46
Kiterjedtségi index értéke*	1	28,02
	2	10,76
	3	8,37
	4	2,12
	5	0,27
Átlag: 0,84		

* Hány bűncselekmény-kategóriában hány fogvatartott érintett

A társult bűncselekmények feltérképezésének egyik célja az volt, hogy felmérjük a szexuális motívum domináns jellegét, és amennyire lehetséges, le tudjuk választani azt a járulékos elkövetési módozatoktól. A lopás, csalás vagy ittas járművezetés megléte még értelemszerűen nem utalna járulékos elkövetésre, így önmagában a társult bűncselekmények meglétéből és kiterjedtségéből még nem lehetne messzemenő következtetéseket levonni.

⁴⁵ Az indexen legfeljebb hét pontot lehetett kapni, ha valaki minden bűncselekménycsoportban érintett.

A mintában azonban összesen két olyan személy volt, aki a hétből öt bűncselekménycsoportban is szerepelt. Tehát ha valakinek szerepelt a büntügyi rekordjában a testi sértés és rablás, akkor két pontot kapott, függetlenül attól, hogy hány rendbeli testi sértésről van szó. Szintén két pontot kapott az, akit lopásért és hamis tanúzásért ítétek el, habár a cselekményei enyhébb súlyúak. A cél azonban a kriminális tevékenység kiterjedtségének mérése volt.

A következő lépésben az erőszakos, az egyéb súlyosabb, illetve a prostitúcióval összefüggő bűncselekmények előbbieken vázolt kategóriáikörébe sorolt fogvatartottakat válogattuk külön. Ez az a bűnelkövetői kör, amely esetében azt feltételezzük, hogy legvalószínűbben jelentkezik a szexuális erőszak társult bűncselekményként. Ez a szűkített minta 211 főt tesz ki, ami annyit jelent, hogy a mintánkban lévő fogvatartottak *huszonhét százalékáról gondoljuk azt, hogy járulékos elkövetők*. Érdekes adat, hogy a mintában szereplő fiatalok (hatvanegy tizenhat és huszonegy év közötti) megközelítőleg *42 százaléka* tartozott ebbe a kategóriába (5. számú táblázat).

5. számú táblázat
Elkövetői motiváció és az elkövetés irányának megoszlásai (%)

	18 éven felülivel szembeni szexuális erőszak	Fiatalkorúval szemben elkövetett szexuális erőszak	Családon belülivel szemben elkövetett szexuális erőszak	Családon belüli fiatalokkorúval szemben elkövetett szexuális erőszak
Összes erőszakos szexuális bűnt elkövető	69,33	9,15	12,89	8,63
Járulékos bűnelkövetők	78,69	5,33	7,79	8,2
Parafilias elkövetők	63,46	11,39	15,91	9,23

Az elkövetés iránya és a motivációs háttér összevetéséből – várható módon – azt látjuk, hogy a járulékos csoportba tartozók esetében a legmagasabb a tizennyolc éven felüliek elleni szexuális erőszak, ami klasszikusan a nőekkel szembeni szexuális erőszak tipikus esetét jelenti. Ugyane csoportban viszont a családon belülség és a fiatalokkorúakkal szembeni esetek lényegesen kisebb számban szerepelnek, amely arány szintén várható volt (meglepő volt azonban e kategórián belül a prostitúcióval összefüggő esetek nem elhanyagolható jelenléte).

Visszaesési adatok

A visszaesési mutatókat tekintve érdekes arányokat találtunk az átlag fogvatartotti állományhoz viszonyítva. Az erőszakos szexuális elkövetőkről ugyanis jellemzően azt állíthatjuk, hogy nem visszaesők⁴⁶, a rájuk vonatkozó

⁴⁶A nem visszaesőket, illetve visszaesőnek nem minősülő bűnismételőket számítottuk ebbe a kategóriába.

6. számú táblázat
Szexuális bűnt elkövetőkre jellemző visszaesési adatok (%)

	Nem visszaeső	Visszaeső
Összes fogvatartott	53,69	46,32
Erőszakos szexuális bűnt elkövetők	66,19	33,81

értékek lényegesen kedvezőbbek a teljes populációhoz mérten (6. számú táblázat).

A visszaesés mértéke az egyes általunk alkotott elkövetői csoportok között is eltérést mutat, a legalacsonyabb visszaesési arány a családon belüli szexuális erőszakot elkövetők esetén figyelhető meg (17,2 százalék).

A kriminális háttér kiterjedtsége is erős összefüggést mutatott a visszaesés mértékével. A kizárólag szexuális bűncselekményt elkövetők nagyjából nyolcvan százaléka első bűntényes, míg a kiterjedtebb bűnözői háttérrel jellemezhető fogvatartottak visszaesési mutatója közelít az összefogvatartotti adatokhoz (7. számú táblázat).

7. számú táblázat
Visszaesési adatok a kriminális háttér kiterjedtsége szerint (%)

Kiterjedtség	Nem visszaeső	Visszaeső
Kiterjedt bűnözői háttér	50,88	49,12
Csak szexuális bűncselekménye van	79,76	20,24

Ez a jelenség azzal is magyarázható, hogy szélesebb, erőszakos bűnügyi háttérrel a lebukás valószínűsége is nőhet. A visszaesésre vonatkozó adatok értelmezésénél fontos azonban leszögezni, hogy ez egy adott időpontban mért keresztmetszet. *Fliegauf Gergely* már hivatkozott, 2006-ban készített vizsgálatában az erőszakos elkövetők negyvennégy százalékát sorolta az első bűntényesek közé.⁴⁷ A nyolc évvel ezelőtti vizsgálatokhoz képest a mostani értékek jelentős különbségeket mutatnak. A számadatok változása mögött több, egymással összefüggő társadalmi, kriminológiai folyamat is állhat:

- A büntetőpolitika szigorodása nyomán alakuló *hosszabb ítéletidők* miatt a lehetséges elkövetők később szabadulnak, ami okozhat részben átmeneti, részben permanens változásokat is.

⁴⁷ Abban az esetben, ha a visszaesőnek nem minősülő bűnismétlőket leválogatjuk, az első bűntényesek száma továbbra is igen magas, hatvanszázalékos értéket mutat.

- Az első büntényesek domináns jelenléte mögött állhat a fogvatartotti csoportra vonatkozó expanzív növekedés is. Tehát a témát érintő társadalmi változások csökkenthetik az elkövetett bűncselekményekhez köthető *latenciát*.
- További fontos jelenség lehet, hogy a családon belüliekkel szembeni elkövetői kör esetén a kimagaslóan alacsony visszaesési mutatónak *közvetett demográfiai okai* is lehetnek (az abuzált fiatalokéiak felnőnek, illetve az elkövetők családi kapcsolatai leépülnek).

A számok további értelmezéséhez, valamint annak megválaszolásához, hogy kimutatható-e egyáltalán tendencia a visszaesési adatok alakulásában, s ez a változás milyen bűnelkövetői körre érvényes, minimum öt éves távlatokban kellene hogy összehasonlítható adataink legyenek.

Önkárosításra vonatkozó adatok

A szexuális bünt elkövetők, kiemelten a családon belüli és fiatalokkal szembeni elkövetők, különösen hátrányos helyzetben vannak a többi rabtársukhoz viszonyítva is. Éppen ezért – bár a teljes fogvatartotti populációra nézve nem találunk összehasonlításra alkalmas adatbázist – indokoltnak tartottuk felmérni az erőszakos elkövetők csoportjain belüli különbségeket gyilkosságok és önkárosítások vonatkozásában (*8. számú táblázat*).

A vizsgálat menetében a fogvatartotti többletinformációk alapján választottuk le az öngyilkossági kísérletet végrehajtó, a pszichológusi bejegyzés alapján szuicidveszélyesnek ítélt, illetve az önkárosítás valamely formájában (jellemzően falcolás) érintett fogvatartottakat (ez jelenti a *8. számú táblázatban a Teljes mintát*). Ez után a realisabb kép kialakítása érdekében az adatokból kiszűrtük azokat az értékeket, ahol az önkárosító magatartás mögött nincs vagy nem volt tényleges önkárosító cselekmény, vagy nem támasztja alá a szuicidveszélyre vonatkozó bejegyzést pszichológusi vélemény, továbbá azokat az eseteket, amelyeknél az önkárosító magatartás több évtizeddel a bejegyzés előtt történt (lásd a *8. számú táblázatban szereplő Szűrt adatokat*).⁴⁸

⁴⁸ Az adatok előzetes szűrése bizonyos mértékben elemzői önkényességet jelent, mindazonáltal a szervezeti diszfunkciókat szükségesnek tartottuk a lehetőségekhez mérten korrigálni. Az intézeteknek minden tudomásukra jutó szuicidveszély esetében jelentési kötelezettségükük, még azon esetekben is, ha az egyértelmű túlbiztosítást jelent (például a fogvatartott a sorkatonai szolgálata idején öngyilkossággal fenyegetőzött a nyolcvanas években). Ilyen esetekben, mivel az információ rendelkezésre áll, szükséges azt szuicid bejegyzésként szerepeltetni, azonban 2014-re egy részük már relevanciáját veszítette.

8. számú táblázat
Önkárosításra vonatkozó adatok (%)

	Szűrt adatok alapján			Teljes mintában
	Öngyilkosság- öngyilkosság- veszély	Önkárosítás	Önkárosítás- szuicidumok összesen	Önkárosítás- szuicidumok összesen
18 éven felüliekkel szembeni szexuális erőszak	5,60	11,02	16,62	22,06
Családon belüli szexuális erőszak	4,30	4,30	8,60	19,35
Családon belüli fiatalkorúval szembeni szexuális erőszak	22,05	4,41	26,46	30,88
Fiatalkorúval szembeni szexuális erőszak	6,84	1,36	8,20	13,70
Összes erőszakos szexuális elkövető	7,02	8,71	15,73	21,49
Önkárosításokra és szuicidumokra vonatkozó bejegyzések a fogvatartotti összpopulációban				15,85
Önkárosításokra és szuicidumokra vonatkozó bejegyzések az erőszakos szexuális bűnt elkövetőknél				21,49

Az összehasonlítás nehézségét az adja, hogy az összes fogvatartott esetén nem tudunk szűrést készíteni a bejegyzések relevanciájára vonatkozóan, így az adatok csak jelzésértékűek. Azonban a szexuális bűnt elkövetőkre vonatkozóan (akár a szűrt, akár a teljes körű adathalmazt tekintjük) látható, hogy önkárosítás tekintetében jelentősen nagyobb a veszélyeztetettségük egy „átlagos fogvatartotthoz” mérten.

A szűrt adatok bontásából látható, hogy a családon belüli fiatalkorúval szembeni elkövetők csoportja a leginkább érintett kör, itt az öngyilkossági kísérletek, vagy a szuicidveszélyre való pszichológusi bejegyzések több mint húsz százalékban megtalálhatók. Ez részben a már említett okokkal magyarázható: ezek az elkövetők jellemzően hosszú ítéletesek, a cselekmény társadalmi és erkölcsi megítélését nyíltan és esetenként agresszívan közvetítik irányukba a fogvatartott-társaik, a börtönön belül igen alacsony státusba szorulnak, a családi kapcsolataik könnyen erodálódnak, továbbá a bűncselek-

mény súlya és jellege vélhetően erős büntudattal és pszichés megterheléssel is társul.

Összegzés

A vizsgálat eredményeit összefoglalva megállapítható, hogy a cselekmény jellege szerinti bontást alapul véve *jelentős többségben* vannak (a minta nyolcvannyal százaléka) az *erőszakos elkövetők*, akiknek azonban *demográfiai jellemzői nem térnek el a fogvatartotti összpoblációnál* mért adatoktól, *kriminológiai tulajdonságaik azonban mutatnak bizonyos sajátosságokat*.

Az erőszakos elkövetőket tovább bontva azt láttuk, hogy a *felöltt korú sérelmére elkövetett szexuális erőszak adja* a minta legnagyobb százalékát (69,3), s ehhez mérten kisebb arányban vannak jelen a *családon belüli erőszakot elkövető fogvatartottak* (21,5).

Az erőszakos elkövetők társult bűncselekményeit vizsgálva megállapítható, hogy ötvenegy százalékban kizárólag szexuális jellegű bűncselekményben (a kerítést, kitartottságot nem tekintettük ennek) érintettek, azaz elmondhatjuk, hogy *magas a „profilizista” elkövetők* aránya. De összességében a teljes csoportra jellemző, hogy *alacsony a társult bűncselekmények volumene*. A kizárólag szexuális bűncselekményt elkövetők kiemelkedően maga aránya, közel *nyolcvan százaléka első bűntényes*, míg a kiterjedtebb bűnözői háttérű fogvatartottak visszaesési mutatója közelít az összfogvatartotti adatokhoz. A visszaesés mértéke a családon belüli szexuális erőszakot elkövetők esetén a legalacsonyabb (17,2 százalék).

A szexuális bünt elkövetők önkárosítási veszélyeztetettsége jelentősen nagyobb az átlag populációhoz képest. Ezen belül is a családon belüli fiatalkorúval szembeni elkövetők csoportja a leginkább érintett kör, itt az esetek húsz százalékánál erős veszélyeztetettség mutatható ki. Az ítéleti idejüket tekintve jellemzően *hosszú időtartamokról* beszélhetünk, kiemelten a családon belüli fiatalkorúak ellen elkövetett szexuális erőszak eseteit, amelyeknél átlag kilencéves ítéleteket találunk.

A szexuális bünt elkövetők alapvető szociokulturális, demográfiai és büntetés-végrehajtási jellemzőit megvizsgálva tehát kiderült, hogy számottevően nem különböznek az átlag fogvatartotti populációtól. Mindazonáltal, ha mélyebben megvizsgáljuk ezt a bűnelkövetői csoportot, megfigyelhetők olyan speciális vonások, amelyek alapján az elkövetők egy-egy alcsoportja jól beazonosítható, a köztük fellelhető eltérések meghatározók, s kellő alapot ad-

nak a csoport további vizsgálatához. Ahogy korábban is írtuk, a szexuális bűnt elkövetők kockázatfelmérése és értékelése, valamint az erre épülő kezelési lehetőségek feltárása és majdani biztosítása a közeljövő kardinális kérdése lesz. Ezek a folyamatok azt feltételezik, hogy a rendelkezésre álló adatbázisok, információk, elméleti és gyakorlati tapasztalatok minél szélesebb körben megismerhetők. Reméljük, hogy jelen vizsgálat valamelyest – a korlátozott lehetőségeihez mérten is – hozzásegít mindehhez.

IRODALOM

- Aebi, Marcelo F. – Delgrande, Natalia:** SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prisonpopulations. Survey 2012. Council of Europe, Strasbourg, 2014
- Bennett, Andrea Heather:** Assessing the implicit theories and motivations of rapists, pedophilic child molesters, and mixed sexual offenders. University of British Columbia, 2011
- Berger, Rachel D.:** Suspect Typology; Profiling the Sex Offender. Successfully Investigating Acquaintance Sex Assault. National Center for Women & Policing, Beverly Hills, 2000
- Chung, Donna – O’Leary, Patrick J. – Hand, Tammy:** The socialproblem of sexualviolence: Theoretical explanations, definitions and prevalence. *Australian Institute of Family Studies*, no. 5, 2006
- Ciardha, Caoilte Ó – Ward, Tony:** Theories of Cognitive Distortionsin Sexual Offending: What the Current Research Tells Us. *Trauma, Violence & Abuse*, vol. 14, no. 1, 2013
- Fliegauf Gergely:** Szexuális jellegű bűncselekményt elkövetők (Szex offenderek). 2006
- Galloway, Sarah – Houston, Julia:** Sexual Offending and Mental Health: Multidisciplinary Management in the Community. Jessica Kingsley Publishers, London, 2008
- Groth, Nicholas A.:** Men who rape: The psychology of the offender. Plenum Press, New York, 1979
- Hazelwood, Robert R.:** Analyzing therape and profiling the offender. In: **Hazelwood, Robert R. – Burgess, Ann Wolbert (eds.):** Practical Aspects of Rape Investigation: A Multidisciplinary Approach – Practical Aspects of Criminal & Forensic Investigations. Taylor and Francis, 2008
- Iconis, Rosemary:** Rape Myth Acceptance In College Students: A Literature Review. *Contemporary Issues In Education Research*, vol. 1, no. 2, 2008
- Knight, Raymond A. – Prentky, Robert A.:** Classifying sex offenders: The development and corroboration of taxonomic models. In: **Marshall, William L. – Barbaree, Howard E. (eds.):** Handbook of sexual assault: Issues, theories, and treatment of the offenders. Plenum Press, New York, 1990, pp. 3–52.
- Larimer, Mary E. – Palmer, Rebekka S. – Marlatt, Alan G.:** Relapse Prevention – An Overview of Marlatt’s Cognitive-Behavioral Model. *Alcohol Research & Health*, vol. 23, no. 2, 1999
- O’Reilly, Gary – Carr, Alan:** A review of theoretical models of sexual offending. In: **O’Reilly, Gary – Marshall, William L. – Carr, Alan (eds.):** The Handbook of Clinical

Intervention with Young People who Sexually Abuse. Brunner–Routledge, Sussex, 2004, pp. 36–62.

Pregunné Puskás Gyöngyi: A szexuális bűnelkövetők terápiás kezelésének tapasztalatai. *Börtönügyi Szemle*, 2011/1.

Robertello, Gina – Terry, Karen J.: Can we profile sex offenders? A review of sex offender typologies. *Aggression and Violent Behavior*, vol. 12, no. 5, 2007

Ward, Tony – Beech, Anthony: An integrated theory of sexual offending. *Aggression and Violent Behavior*, vol. 11, no. 1, 2006

Ward, Tony – Gannon, Theresa A.: Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior*, vol. 11, no. 1, 2006

Egyéb irodalom

Working with sex offenders – A Practitioner’s Portfolio. Forensic Psychology Practice Ltd., 1999

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member States concerning dangerous offenders

PODOLETZ LÉNA

A prostitúció szabályozásának lehetséges megoldásai és főbb problémái

A prostitúció – vagy szexmunka – legalizálásának kérdése folyamatos diskurzus tárgya mind szakmai, mind politikai körökben és emellett a média is rendszeresen foglalkozik a témával. A kérdés azonban nem csupán abban áll, hogy az állam legalizálja-e vagy kriminalizálja a prostitúciót, hiszen már önmagában az is vitára adhat okot, hogy az állam beleszóljon-e egyáltalán a jelenségbe bármilyen jellegű szabályozással és ha igen, akkor milyen körben. A prostitúció mint jelenség állami – vagy akár önkormányzati – szintű szabályozása nem oldható meg anélkül, hogy a jogalkotó legalábbis valamilyen mértékben állást ne foglalna abban a kérdésben, alapvetően elutasítja-e a prostitúciót, vagy (legalábbis a jogszabály adta keretek között) elfogadhatónak tartja létét a társadalomban. Továbbra is kérdéses azonban, az állam szerepe-e megítélni a prostitúció közösségben való jelenlétének elfogadható vagy elfogadhatatlan voltát.

A prostitúció kriminalizálásának több szintjét különböztethetjük meg mind elméleti, mind pedig az egyes államok szabályozásában megjelenő gyakorlati megvalósítások szintjén. Kriminalizálás azokat a megoldásokat értjük, amelyek a prostitúciót, annak valamely szereplőjét vagy megjelenési formáját büntetni rendelik. Jelen írásban a kriminalizálás szintjei nem a szerint különülnek el egymástól, hogy a prostitúció mely megjelenési formáját nyilvánítják büntetendőnek, hanem annak alapján, hogy a jelenség mely szereplőjét/szereplőit sújtják szankciókkal. A prostitúció szereplői ebben a körben a prostituáltak, a kliensek, a futtatók és a bordélyházak üzemeltetői (ide értendők most a – részben – prostitúciós céllal üzemeltetett masszázsszalonok, klubok stb. üzemeltetői is). Nem tartozik jelen elemzés tárgyához azonban a speciálisan gyermekek, illetve fiatalok prostitúciójával, az emberkereskedelemmel, embercsempészettel összefüggésben elkövetett bűncselekmények jogi szabályozása.

A prostitúciót kriminalizáló modellek

A prostitúció teljes körű kriminalizációjára, amely az *összes szereplőt büntetni rendeli*, a többi között az Egyesült Államokban találhatunk példákat. A prostitúciót szövetségi szinten nem szabályozzák, így az arra vonatkozó regulációk megalkotása tagállami hatáskörbe tartozik. A tagállamok szinte mindegyike a kriminalizáció útját választotta. Kivétel ez alól Nevada állam, amelyben a prostitúció részletes szabályozásának kérdése kikerült a tagállami szabályozás hatásköréből és a megyei szintű jogalkotás dönthet a prostitúció legalizálásáról. Ennek megfelelően az államot alkotó megyék egy részében legalísan létesíthetők bordélyházak. A prostitúció egyéb formáit Nevada államban sem érintette a dekriminalizáció. A prostitúcióval kapcsolatban a tagállami szabályok rendelkeznek a prostituáltak, a kliensek, a futtatók és a bordélyházat üzemeltetők szankcionálásáról.¹

Az úgynevezett svéd modell a *prostituáltak kivételével* büntetni rendeli a prostitúcióban részt vevő *valamennyi szereplőt*. Egyes források ezt a megoldást a kriminalizáció, valamint a legalizáció kategóriái mellett önálló szabályozási modellként kezelik.² A regulációnak ez a típusa azonban – jöllehet a jelenség legveszélyeztetettebb szereplőjét, a prostituáltat valóban nem bünteti – mégis kriminalizációt valósít meg, hiszen könnyen belátható, hogy a prostitúció – a feljárnkozás azon esetét kivéve, amit nem követ üzletkötés – a kliens részvétele nélkül nem valósulhat meg, így ha őt büntetjük, akkor kriminalizáljuk magát a jelenséget is. Természetesen lehetséges a prostitúciónak olyan jogi definíciót adni, amely esetében már a szexuális szolgáltatások pénzért való felkínálása, feljárnlása is kimeríti az adott tényállást, de ebben az esetben mégsem valósul meg a prostitúciónak az a lényegi eleme, amelyet mindkét félnek az üzletbe történő beleegyezése – és az üzlet megvalósulása – jelent. Ettől függetlenül a jogi szabályozás általában külön kezeli a prostituált és külön a kliens magatartását. A prostituált magatartását általában az említett módon határozzák meg, a kliensé pedig az üzletbe való beleegyezéssel vagy az üzlet feljárnlásával/kezdeményezésével valósul meg.

Megállapítható azonban, hogy az a szabályozás, amely a prostituáltakat nem szankcionálja, a kriminalizáció enyhébb fokának tekinthető ugyan, de semmiképpen sem kezelendő külön kategóriaként, hiszen jelenségszinten az

¹ <http://prostitution.procon.org/view.resource.php?resourceID=000119>

² Például Barbara G. Brents – Kathryn Hausbeck: Violence and Legalized Brothel Prostitution in Nevada: Examining Safety, Risk and Prostitution Policy. *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 20, 2005, p. 272.

egyetlen, ami nem büntetendő, az a prostituált ajánlattétele. Az üzletszerűség maga viszont már igen (tekintet nélkül most arra, hogy annak egyik oldalán álló szereplőjét nem sújtják szankciók).

A svédországi szabályozás tehát a kriminalizáció enyhébb formáját valósítja meg, mint az egyesült államokbeli. A jelenlegi modell 1999 óta működik az országban. A szabályozás alapja a szexuális szolgáltatások vásárlásának tilalmazásáról szóló 1998:408-as számú törvény. A jogi háttér ismertetése előtt azonban ki kell térni a törvény elméleti háttérét adó, a prostitúcióval kapcsolatos legfontosabb nézetekre. Ezek bemutatása pedig a feminista kriminológia vonatkozó gondolatainak rövid vázolását teszi szükségessé. Előzetesen hangsúlyozni kell azonban, hogy a svéd szabályozás nem tartalmaz nemekre vonatkozó utalást sem a prostituáltak, sem a kliensek vonatkozásában.

A feminista kriminológia – pontosabban a feminista elméletek általában – két, egymással teljesen ellentétben álló oldalról közelíti meg a prostitúció kérdését.

Az egyik irányzat szerint a prostitúció a nőknek a saját testük, önmaguk feletti önrendelkezési jogának kifejeződése, és mint ilyet, nem szabad tilalmazni. Ezen álláspont képviselői szerint – amellet, hogy természetesen a prostituáltak szankcionálását elutasítják – helytelen a két fél szabad akaratából történő megegyezésén alapuló prostitúciót a büntetőjogi szabályozás körébe vonni, hiszen a nőknek joguk van ahhoz, hogy saját maguk felett rendelkezzenek, saját testüket akár ilyen jellegű pénzkeresetre is használják. Ennek megfelelően arra hivatkoznak, hogy a prostitúció ugyanolyan munka, mint bármely másik, így tehát a prostituáltaknak joguk van ugyanazokhoz a jogsultságokhoz, mint más munkavégző embereknek. A szerződéses elmélet képviselői ugyancsak arra az álláspontra helyezkednek, hogy a prostituált egy bizonyos fajta munka elvégzését vállalja meghatározott időtartamban, az ellenszolgáltatás pedig, amelyet kap cserébe, pénz.³ A teória szerint tehát tulajdonképpen szolgáltatások cseréje történik egy szerződéses viszony keretében. A szerződéses elmélet kulcsfontosságú eleme az, hogy a prostituált nem saját magát bocsátja áruba (tehát nem magát vagy a testét adja el vagy adja bérebe meghatározott időre), hanem bizonyos típusú szolgáltatást. Az elmélet hívei szerint tévesek azok a nézetek, amelyek szerint a prostituált megalázza magát vagy sérül emberi mivoltában a tevékenysége során, hiszen csupán

³ Carole Pateman: What's Wrong with Prostitution? Women's Studies Quarterly, vol. 27, 1999, p. 54.

⁴ Uo. 55. o.

egy szolgáltatást kínál ellenszolgáltatásért cserébe.⁴ A nők önrendelkezési jogának teljes elfogadása és a prostitúció szerződésen alapuló munkavégzés-ként történő elismerése mellett az irányzat híveinek kiemelt célja a prostituáltakat sújtó társadalmi megbélyegzettség megszüntetése is.⁵

A most ismertetett feminista irányzat képviselői tehát a felek beleegyezésén alapuló prostitúció teljes legalizálása mellett érvelnek, elsősorban a nők önrendelkezési jogára hivatkozva. Az elmélet természetesen kiterjeszthető a férfiak prostitúciós tevékenységére is.

A *másik*, ezzel teljes mértékben ellentétes nézeteket valló feminista irányzat szerint a prostitúció a nőket sújtó, a társadalom minden szintjén intézményesült elnyomás egyik megjelenési formájának tekinthető. A prostitúciót alapvetően női prostituáltak és férfi kliensek között végbemenő jelenségként értelmezik. *Pateman* rámutat, hogy a prostituált szó említésekor az emberek hagyományosan nőkre asszociálnak és a prostituáltak többsége valóban nő (akihez férfiak fordulnak a szolgáltatásért), azonban nem elhanyagolható azon férfi prostituáltak száma sem, akik szexuális szolgáltatásaikat férfiaknak kínálják.⁶ Azt tehát *Pateman* is elismeri, hogy a kliensi oldalon megjelenő nők aránya rendkívül kicsi. E feminista irány híveinek véleménye szerint a prostitúció a szexuális szórakoztatás egyik formájaként történő normalizálása – amelynek keretében elméletileg egyenlő felek közötti szolgáltatások cseréjéről van szó – a neoliberais politikai irányzatoknak köszönhető, és amit korábban a nők kizsákmányolása súlyos formájának tekintettek, az mára a nők jogává vált a szexuális szabadság és az önrendelkezési jog jegyében.⁷ Visszautasítják a gyakran emlegetett közhelyet, amely szerint a prostitúció a „legősibb mesterség”, és úgy gondolják, hogy a prostitúció csak egy olyan, a férfiak által uralt társadalomban lehet elfogadott, ahol a férfiak természetesen tartják, hogy szexuális igényeikre a megfelelő intézményt a „pénzért hozzáférhető nők” jelentik.⁸ A modern patriarchátusnak nevezett korszakban – az elfogadó feminista irányzattal ellentétben – nem tartják egyenértékűnek azt, amikor például egy férfi sportoló „eladja” magát egy sportklubnak azzal, hogy egy nő eladja magát szexuális célra.⁹ Az irányzat a prostitúciót végső soron a

⁴ Judith Kilvington – Sophie Day – Helen Ward: Prostitution Policy in Europe: A Time of Change? *Feminist Review*, vol. 67, 2001, p. 79.

⁵ Carole Pateman: i. m. 55. o.

⁶ Gunilla Eckberg: The Swedish Law that Prohibits the Purchase of Sexual Services: Best Practices for Prevention of Prostitution and Trafficking in Human Beings. *Violence Against Women*, vol. 10, 2004, pp. 1187–1188.

⁷ Carole Pateman: i. m. 57. o.

⁸ Uo. 60. o.

nők elleni erőszak egyik megnyilvánulásának tartja, párhuzamot vonva a prostitúció, a pornográfia, a szexuális erőszak és a családi erőszak között. Emellett kiemelik, a nőknek joguk van ahhoz, hogy ne legyenek szexuális kizsákmányolás áldozatai, legyen szó akár a kizsákmányolás egy olyan formájáról, amelyben pénzt fizetnek ezért a nőknek. Ezen okok miatt tekintik a prostitúciót egy olyan társadalmi jelenségnek, amelyet meg kell szüntetni a nőket sújtó elnyomás elleni küzdelem keretében.¹⁰ A prostitúció legalizálása pedig elkerülhetetlenül oda vezet, hogy a szexuális kizsákmányolásnak és erőszaknak ez a formája normalizálódik, és megerősíti a férfiak dominanciáját a nők felett.¹¹ Ennek oka pedig, hogy a legalizáció tulajdonképpen azt jelenti, hogy az állam támogat egy olyan jelenséget, amelyben a nők a jelenség természetéből adódóan alávetett, kizsákmányolt pozícióban jelennek meg.

A svéd modell elméleti hátterét alapvetően a másodikként bemutatott feminista irányzat adja. Tamási rámutat arra, hogy „*az 1999-es törvény létrejöttében főszerepet játszott a svéd feminista nőmozgalom*”¹². Az 1999-es szabályozást megelőzően a svéd állam a prostitúciót szociális problémaként kezelte, ennek keretében egyebek között folyamatos központi támogatásban részesültek a helyi jellegű prostitúcióval kapcsolatos projektek, a tanácsadás és a prostitúcióból való kilépés könnyítését célzó átképzések. Az azonban már ezekről, a szociálpolitika eszköztárába tartozó intézkedésekről is elmondható, hogy egyértelműen a prostitúció megszüntetését célozták.¹³ A svéd modellt kialakító jogi szabályozás mögött az az alapvető gondolat húzódik meg, hogy a svéd állam (és a törvényhozás) a nők jogi, politikai, szociális és gazdasági egyenlőségének tiszteletben tartása és védelmezése jegyében elutasít minden olyan társadalmi jelenséget, amely azt sugallja, hogy nőket (vagy gyermekeket) férfiak megvehetnek, eladhatnak és szexuálisan kizsákmányolhatnak. Az ezzel ellentétes szabályozás pedig azt jelenti, hogy az állam hozzájárul ahhoz, hogy a nők – különösen a szociálisan vagy etnikai hovatartozásuk miatt már eleve marginális helyzetben lévők – kikerüljenek az univerzálisan mindenkit megillető emberi méltóság állami védelme alól. Svédországban tehát valamennyi, a prostitúciót bármilyen formában legalizáló szabályozást súlyos fenyegetésnek tekintenek a nemek közötti

10 Judith Kilvington – Sophie Day – Helen Ward: i. m. 79. o.

11 Gunilla Eckberg: i. m. 1190. o.

12 Tamási Erzsébet: Egy törvény exportja. A prostitúció szabályozásának svéd modellje. Jogelméleti Szemle, 2011. december. <http://jesz.ajk.elte.hu/tamasi48.html>

13 Judith Kilvington – Sophie Day – Helen Ward: i. m. 83. o.

14 Gunilla Eckberg: i. m. 1188–1189. o.

egyenlőségre nézve.¹⁴ A törvény alapját egyértelműen olyan elgondolások jelentik, amelyek szerint a férfiak azok, akik nőket (vagy férfiakat) vásárolnak szexuális célból, és őket kell szankcionálni, nem a prostituáltakat.¹⁵ Ismét hangsúlyozni kell azonban, hogy a szabályozás nem tartalmaz specifikációt sem a prostituált, sem a kliens nemére vonatkozóan. Annak ellenére tehát, hogy a jelenség által veszélyeztetettek körébe alapvetően a nőket sorolta a svéd állam, a szabályozás mégis genderneutrális, és a nemek közötti egyenlőség gondolata jegyében a prostitúció – és a szabályozás által szintén érintett emberkereskedelem – esetében sem kizárólag a nők védelméről beszél, hanem az emberek védelméről. *Eckberg* ebben a körben jegyzi meg, hogy a törvény ettől függetlenül a nők elleni erőszakkal kapcsolatos szabályozás részeként született.¹⁶

A törvény szerint bírsággal vagy – kezdetben maximum hat hónapi, majd maximum egyévi – szabadságvesztéssel büntetendő az a személy, aki szexuális szolgáltatásért fizet.¹⁷ A tényállásban szereplő „szexuális szolgáltatás”-on bármilyen szexuális cselekményt érteni kell, a „fizet” kifejezés pedig bármilyen pénzügyi és más jellegű ellenszolgáltatást magában foglal (lehet az akár kábítószer vagy alkohol is). A szabályozás a cselekmény kísérletét is büntetni rendeli.¹⁸ *Eckberg* rámutat arra, hogy a szankció súlyosnak tekinthető, ha figyelembe vesszük, hogy az akkori szabályozás szerint a svéd büntetőtörvények értelmében az egyszeri bűnelkövetés esetén kiszabható legsúlyosabb szabadságvesztés időtartama tíz év volt.¹⁹ A szabályozást – ugyanezzel a tartalommal – 2005-től felváltotta a svéd büntető törvénykönyv vonatkozó módosítása (amelyre a szexuális bűncselekményekkel kapcsolatos módosítási csomag keretében került sor).²⁰

2010-ben elkészült a szabályozási modell első tízévi működésének kormányzati értékelése. A dokumentum az 1999 és 2008 közötti időszak vizsgálatának eredményeit tartalmazza az 1999-es jogszabály-módosítás hatására bekövetkezett változások tekintetében. A vizsgálat eredményei szerint a szabályozás megfelelő módja a prostitúció (és a szexuális célú emberkereskedelem) elleni harcnak. Ennek alátámasztásaként a jelentésben az szerepel, hogy Svédországban – ellentétben más, vele ilyen szempontból összehasonlítható

15 Uo. 1191. o.

16 Uo.

17 A szexuális szolgáltatások árusításának tilalmáról szóló 1998. évi 408. törvény [Lag (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster]. SFS/1998:408.

18 <http://www.government.se/sb/d/4096/a/119861>

19 Gunilla Eckberg: i. m. 1192. o.

20 Swedish Penal Code, Chapter 6, Section 11

országokkal – nem növekedett a prostitúciós iparág. E tekintetben különösen az utcai prostitúció látványos csökkenését emeli ki a dokumentum, amit közvetlenül a prohibíciós szabályozásnak tulajdonít. Emellett az értékelés azt is hangsúlyozza, nincs ok azt feltételezni, hogy az első kapcsolatfelvétel tekintetében az utca helyét az internet vette volna át. Sőt, a dokumentum szerint arra utaló jelek sincsenek, hogy a prostitúció nem utcai megjelenési formáiban (például masszázsszalonok, szexklubok, hotelok, éjszakai klubok) növekedés következett volna be, mint ahogy azt sem támasztja alá semmi, hogy a korábban utcán dolgozó prostituáltak a jogszabály-módosítás után a prostitúció más formájával próbálkoznának. A jelentés azt is kiemeli, hogy a szabályozás attitűdváltást is hozott, és a lakosság körében egyre nő a prostitúció ilyen formában történő tilalmazását támogatók száma. Ugyancsak hangsúlyozzák, hogy a vizsgálat nem fedett fel semmilyen a kriminalizáció okozta negatív hatást a prostitúció során „kizsákmányolt” (*exploited*) csoportokra nézve. A dokumentum jövőre vonatkozó javaslatai között a szociális jellegű segítségnyújtás további kiterjesztése és egy a prostitúció és a szexuális célú emberkereskedelem ellen küzdő központi szerv létrehozása, valamint a szexuális szolgáltatások igénybevevőire kiszabható addigi maximum hat hónapos szabadságvesztés-büntetés tartamának maximum egy évre történő emelése szerepel.²¹ A büntetés tartamának növelésére 2011 májusában került sor (2011. július 1-jei hatálybalépéssel).

Az előbbieken vázolt értékelés egyértelműen rámutat az ilyen jellegű kriminalizációban rejlő visszasságokra. A jelentés több helyen is hangsúlyozza ugyan, hogy nincs arra utaló jel, hogy az utcai prostitúció visszaszorulása a prostitúció más formáinak növekedésével járt volna, de ennek pontos mérésére jelenleg nem állnak rendelkezésre megfelelő eszközök. Az utcai prostitúciónak mint a prostitúció legláthatóbb formájának csökkenése egy kriminalizáló szabályozás megjelenése mellett pedig – még ha az a prostituáltakat nem szankcionálja is – természetes következmény.

A svéd kormány jelenlegi álláspontja szerint a prostitúció a közösség tagjaira mint egyénekre és a társadalomra mint egészre súlyos veszélyt jelent. Kiemelik ebben a körben a prostitúcióhoz kapcsolódó olyan súlyos bűncselekményeket, mint például a szexuális célú emberkereskedelem vagy a kábítószer-árusítás. A svéd modell bevezetésének – és fenntartásának – indoka pedig az, hogy a társadalom így küzdhet a prostitúció ellen. Arra, hogy az

²¹ Selected extracts of the Swedish government report SOU 2010:49, „The Ban against the Purchase of Sexual Services. An evaluation 1999-2008”.

eredetileg szociális problémaként kezelt jelenséget miért vonta a jogalkotó a büntetőjogi szabályozás körébe, azt a magyarázatot adják, hogy a regulációnak ez a formája elretentő hatással lehet a kliensekre, és így a kereslet csökkenésén keresztül várható a kínálat csökkenése.²²

Részleges, feltételekkel történő legalizálás

A részleges avagy feltételekkel történő legalizálásnak több modellje is ismeretes világszerte. Ennek jelentése, hogy a prostitúció bizonyos feltételek teljesítése esetén legálisan végezhető az adott országban, vagy – ha a szabályozás a másik oldalról közelít, akkor – bizonyos feltételek fennállása mellett szankcionálják a prostituáltak tevékenységét. Ilyen szabályozásra példa Anglia és Wales, illetve Hollandia. Az angliai és walesi szabályozás a prostitúciót önmagában nem kriminalizálja. A jogi szabályozás hatókörébe az utcai prostitúciót és a bordélyházakat vonta a jogalkotó. Ezzel szemben Hollandiában a szabályozás mindenfajta prostitúciós tevékenység végzése tekintetében állapítja meg a különféle szabályokat. A felek közös beleegyezésével történő prostitúciónak csupán egyetlen fajtája szabálysértési kategória, a kijelölt türelmi zónán kívül végzett utcai prostitúció. A prostitúció engedélyköteles formái esetében sem büncselekmény az engedély nélküli tevékenység, vagy az egyéb szabályok figyelmen kívül hagyása, ezek csupán a közigazgatási vagy munkajogi szabályok megszegésének következményeit vonják maguk után.

A jelenlegi *holland rendszer* alapjait, amelyben a felek beleegyezésén alapuló – a jogszabályoknak megfelelően végzett – prostitúció legális tevékenységnek minősül, a 2000-ben hatályba lépő törvény teremtette meg, amely eltörölte a bordélyházak létesítésére – és az abból származó jövedelemszerzésre – vonatkozó tilalmat, és „szexmunka” elnevezéssel elismerte a prostitúciót mint jogszerű munkavégzést. Emellett a szexuális szolgáltatásokra – illetve az adott lokális szerv illetékességi területén működő szexuális iparághoz tartozó tevékenységekre – vonatkozó részletszabályozás kidolgozását a helyi jogalkotásra jogosult szervek hatáskörébe utalta.²³ Fontos kiemelni, hogy a törvényjavaslat vitája során – a svéd példával ellentétben – alapvetően lefektették a prostitúció és annak szabályozása, valamint a prostitúcióhoz kapcsolható bün-

²² <http://www.government.se/sb/d/4096/a/119861>

²³ Joyce Outshoorn: Voluntary and Forced Prostitution: the 'realistic approach' of the Netherlands. In: Joyce Outshoorn (ed.): The politics of prostitution: Women's movements, democratic states and the globalization of the sex commerce. Cambridge University Press, Cambridge, 2004, pp. 185–205.

cselekmények (például fiatal- és gyermekkorúak prostitúciója és emberkereskedelem) szigorú elhatárolásának fontosságát.²⁴ Ennek hangsúlyozása azért szükséges, mert amint azt láthattuk, a svéd modell megalkotása, a kliensi magatartás megvalósítása esetén kiszabható szankció felső határának félről egy évre emelése, s a modell működőképessége és hasznossága mellett történő állami és szakmai érvelés során is elmaradhatatlan szempont a szabályozás hatása az emberkereskedelemre és a prostitúcióhoz kapcsolt egyéb súlyos bűncselekményekre. A holland modell megalkotásakor tehát a jogalkotó élesen különválasztotta a prostitúciót mint megfelelő feltételek között legalizálni kívánt tevékenységet az egyéb, bizonyos esetekben a jelenséghez kapcsolódó, súlyos és üldözendő bűncselekményektől. Ennek megfelelően a büntetőjogi szabályozás területéről fő szabály szerint kikerültek a bordélyházak és az azokból származó jövedelemszerzés, és ettől kezdve a prostitúció, vagyis a szexmunka regulációja a közigazgatási jog hatáskörébe került. A büntetőjog csupán a prostitúció – illetve az abból származó jövedelemszerzés – néhány formájára vonatkozóan tartalmaz szankciókat (például fiatal- és gyermekkorúak prostitúciójából származó jövedelemszerzés, vagy az illegális migrációval kapcsolatos prostitúciós cselekmények), valamint továbbra is büntetni rendeli a törvény a már említett, a prostitúciót gyakran kísérő súlyos bűncselekményeket. *Wagenaar* szerint ez a szabályozás tulajdonképpen azt jelenti, hogy az államnak „nincs többé köze” ahhoz az üzlethez, amely a prostituált és a kliens között zajlik.²⁵ Ez természetesen csak azzal a kitételrel igaz, hogy az államnak nincs köze az üzlethez, hogyha az a közigazgatási jogi szabályok által meghatározott keretek között történik. Mivel a szabályok legjelentősebb részét a helyi jogalkotásért felelős szervek hozzák, így persze szigorúan véve igaz, hogy az állami befolyás a prostitúcióra vonatkozó szabályozás tekintetében elenyésző, ám a helyi szervek, még ha nem tartoznak is hierarchikusan a központi adminisztráció szervezetébe, mégis erőteljes hatósági befolyást jelenítenek meg. Több szerző is kiemeli, hogy annak ellenére, hogy a bordélyházak létesítését és működtetését 1911-ben betiltotta a holland állam, a huszadik század végéhez közeledve már egyre kevésbé törődtek a hatóságok azzal, hogy érvényt szerezzenek a jogszabálynak.²⁶ Jogalkotási téren ez a türelmi zóna intézményének kialakításában jelentkezett. Emellett az 1980-as évek közepén már kidolgoztak egy törvényjavaslatot a bordélyházak legalizálására, de ez elbu-

²⁴ Hendrik Wagenaar: *Democracy and Prostitution: Deliberating the Legalization of Brothels in the Netherlands*. Administration & Society, vol. 38, 2006, p. 207.

²⁵ Uo.

²⁶ Például Judith Kilvington – Sophie Day – Helen Ward: i. m.; Hendrik Wagenaar: i. m.

kott a helyi önkormányzatok tiltakozásán, amelyet az váltott ki, hogy kötelezővé tette volna számukra az engedélykiadást a bordélyházak vonatkozásában. A helyi önkormányzatok érdekében azonban egy olyan szabályozási megoldás állt, amely a jogosítványok lehető legszélesebb körét biztosítja számukra az illetékességi területükön működő szexuális szolgáltatások iparának szabályozása felett.²⁷ Rendkívül fontos hangsúlyozni, hogy önmagában a prostitúcióra vonatkozóan – amennyiben az felnőtt korúak között zajlott, és kölcsönös beleegyezésen alapult – a holland büntetőtvörvények már 2000 előtt sem tartalmaztak azt szankcionáló rendelkezést.²⁸

A 2000-es jogszabály-módosítás mögött három alapvető ok húzódott meg: a prostituáltak helyzetének javítása, a szexuális szolgáltatások iparának átláthatóbbá és könnyebben ellenőrizhetővé tétele, valamint a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények elleni küzdelem elősegítése.²⁹ A prostituáltak helyzetét mind a kliensekkel szemben, mind az őket foglalkoztató bordélyház-üzemeltetőkkel és egyéb vállalkozókkal szemben is javíthatja a legalizáció és a prostitúció szexmunkaként történő elismerése, hiszen így más munkavállalókkal hasonló pozícióba kerülnek. Emellett ez a társadalmi megbélyegzettségüket és kirekesztettségüket is csökkentheti. Látható az is, hogy bár a holland törvényhozás számára is fontos szempont a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények elleni küzdelem – és ezzel együtt el is ismerik ezeknek a bűncselekményeknek a prostitúcióval való kapcsolatát –, mégis, a svéd államéval ellentétes szabályozási megoldást választottak a probléma kezelésére. Természetesen ebben a legfőbb szerepet az játssza, hogy míg a svéd modell megközelítésében a szexuális szolgáltatások vásárlását sosem lehet két egyenlő fél közötti üzletnek vagy szerződésnek tekinteni, és az szükségképpen magában foglalja a prostituált kizsákmányolását, addig a holland modell a szexmunkát bármely más munkavégzéssel teszi egyenértékűvé (legalábbis szabályozási szinten). Ez egyébként párhuzamba állítható a prostitúcióval kapcsolatos elsőként bemutatott feminista nézettel is, sőt, egyes szerzők szerint a feminista irányzat (ahogyan a svéd modell esetében is),

27 Liz Kelly – Maddy Coy – Rebecca Davenport: *Shifting Sands: A Comparison of Prostitution Regimes Across Nine Countries*; Child & Woman Abuse Studies Unit, London Metropolitan University, 2009, p. 23.

28 Dutch Policy on Prostitution. Dutch Ministry of Foreign Affairs, 2012, p. 4.

29 Hendrik Wagenaar: i. m. 207. o.

30 Joyce Outshoom: *Pragmatism in the Polder: Changing Prostitution Policy in the Netherlands*. *Journal of Contemporary European Studies*, August 2004, pp. 168–169.; Liz Kelly – Maddy Coy – Rebecca Davenport: i. m. 23. o.

meghatározó szerepet játszott a prostitúcióra vonatkozó szabályozás megváltoztatásában, csak éppen a svédországgal ellentétes irányba hatva.³⁰

A holland modellben legálisan végezhető szexmunka a működési engedéllyel rendelkező bordélyházakban (illetve klubokban), valamint az utcai prostitúció is engedélyezett, amennyiben a kijelölt türelmi zónákban valósul meg. Emellett szintén engedélyhez kötött sajátos fajtája – és bizonyos értelemben keveréke a bordélyháznak és az utcai prostitúciónak – az úgynevezett „ablakprostitúció” (*window prostitution*). Utcái prostitúciónak nem tekinthető, hiszen a prostituált nem közterületen tartózkodik, ám a láthatóság eleme itt ugyanúgy jelen van, mint az utcai prostitúció esetében, hiszen ennek a megjelenési formának a célja az, hogy a potenciális kliens az utcán sétálva is lássa az ablakban ülő prostituáltat. A láthatóság e formája sem a klubok, sem a bordélyházak esetében nincs jelen. A holland szabályozás rendszerében a helyi önkormányzatok felelősek a bordélyházak engedélyezéséért.

A holland igazságügyi minisztérium a 2000-es jogszabály-módosítás hatásaiával kapcsolatos 2007-es vizsgálata szerint a helyi önkormányzatok általában meghatározták az illetékességi területükön létesíthető bordélyházak számát. A jelentés arra is rámutat, hogy a legálisan (és illegálisan) működő bordélyházak mellett továbbra is megtalálhatók az országban a különféle intézmények, amelyek hivatalosan nem szexuális szolgáltatás céljára jöttek létre, de hagyományosan ilyen jellegű tevékenységet folytatnak a kereteik között (például masszázsszalonok vagy szaunaklubok). Ezekre az intézményekre tehát (mivel nem minősülnek engedély alapján működő bordélyháznak) a szabályozás nem vonatkozik, és a jelentés kiemeli, hogy ebből adódóan a hatóságok ezekben az esetekben értelemszerűen a prostitúciós tevékenységre vonatkozó – például egészségügyi – szabályok betartását sem tudják ellenőrizni. Emellett jelen van Hollandiában is a „szobáztatás”, amelyet a helyi önkormányzatok egy része nem tett engedélykötelessé, így tehát ez tekinthető a prostitúció legkevésbé szabályozott formájának az országban (ugyanaz vonatkozik az eskort jellegű prostitúcióra is). Az utcai prostitúciót csak kis számú helyi önkormányzat engedélyezte, türelmi zónák kijelölése mellett (ilyen található például Utrechtben és Eindhovenben).³¹ A kijelölt zónákon kívül történő utcai prostitúció szabálysértésnek minősül, és bírság kiszabásával büntetendő.

31 Annelies L. Daalder: *Prostitution in the Netherlands since the lifting of the brothel ban*. Ministry of Justice of the Netherlands Research and Documentation Centre, Boom Juridische uitgevers, WODC, The Hague, 2007, pp. 12–30.

A 2000-es szabályozás eredményeképpen mára gyakorlatilag valamennyi önkormányzat kialakította a bordélyházakra vonatkozó engedélyezési és szabályrendszerét (az egészségügyi és munkavédelmi szabályozást is beleértve), emellett az önkormányzatok majdnem fele tette kötelezővé az engedély kiállítását a „szobában” végzett prostitúcióval foglalkozók számára.³² Kriminlizáció szempontjából tehát az egyetlen érintett terület az utcai prostitúció maradt, amely szabálysértési kategória, ha azt nem a szintén a helyi önkormányzatok által kijelölt türelmi zónában végzik, a központi szintű jogalkotás ugyanis nem teszi kötelezővé az önkormányzatoknak ilyen zóna kijelölését.

A vizsgálatok szerint az engedélyezési rendszer kialakítása a szexuális szolgáltatások iparának megkettőződéséhez vezetett. Létrejött a legális szektor, ahonnan eltűntek a fiatalkorúak, valamint az országban illegálisan tartózkodó migránsok, hiszen az engedélyezési szisztéma a viszonylag gyakori hatósági ellenőrzéseket is magában foglalja. Kialakult – pontosabban továbbélt és átalakult – a törvényesen működő ipar mellett az illegális szektor is, amelyben helyet kaptak a legális szektorból kiszorulóak, valamint folytathattak az olyan cselekmények, amelyek az új szabályozás szerint is bűncselekménynek minősültek, például a prostitúcióra kényszerítés. A legfontosabb változásnak talán a továbbélt illegális szektor szerkezetének átalakulása tekinthető annak eredményeképpen, hogy az engedélyezéshez szükséges feltételeket könnyebben teljesítő holland prostituáltak az ipar legális oldalára áramlanak, és ebben a szektorban pedig mára javarészt Kelet-Európából és Nyugat-Afrikából érkező migránsok tevékenykednek, akik átvették a korábban Latin-Amerikából, Thaiföldről és a Fülöp-szigetektől érkezettek helyét.³³

A holland törvényhozás elé 2009-ben terjesztették be a prostitúció szabályozásáról és a szexuális iparban tapasztalható abúzus megszüntetéséről szóló törvényjavaslatot, amely egyebek között az emberkereskedelem és a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekmények elleni intézkedéseket tartalmaz, ezzel párhuzamosan pedig szigorítja a kontrollt a szexuális szolgáltatások ipara és a szexmunkások felett. A javaslat értelmében a holland állam kötelezővé tenné az engedélyhez kötött működést a prostitúció minden formája tekintetében (egy központi szinten meghatározott engedélyezési eljárás keretében), a szexmunkára vonatkozó életkori minimumot pedig tizennyolcról huszonegy évre emelné. Ugyancsak szigorodna a szabályozás a kliensek te-

³² Liz Kelly – Maddy Coy – Rebecca Davenport: i. m. 24. o.

³³ Joyce Outshoorn: Policy Change in Prostitution in the Netherlands: from Legalization to Strict Control. *Sexuality Research and Social Policy*, vol. 9, 2012, p. 237.

34 Uo. 241. o.

kintetében, ugyanis ha egy kliens olyan prostituálttal kötne üzletet, akinek nincs engedélye, az új törvény lehetőséget adna a megbírságolására.³⁴ A legfontosabb változás azonban, amelyet az új törvény hozna az, hogy a helyi önkormányzatoknak módjukban állna illetékességi területükön valamennyi olyan intézmény (bordélyházak, szexklubok stb.) működését illegálisnak minősíteni, amelyek dolgozói szexuális szolgáltatásokat nyújtanak (ez nem vonatkozna a szobában, önállóan dolgozó szexmunkásokra).³⁵ A törvényjavaslat elfogadására, bár az országgyűlés már több alkalommal megvitatta, eddig nem került sor. Amennyiben a holland parlament mégis megszavazza a törvényt, ez egyrészt jelentős szigorítás lenne a jelenlegi szabályokhoz képest, másrészt pedig a bordélyházakkal kapcsolatos jogalkotás és az engedélyezési eljárás részletszabályainak kidolgozása kikerülne a helyi önkormányzatok hatásköréből, hiszen ezt a feladatot a törvényhozás és a központi közigazgatás szervei vennék át. Természetesen önmagában nem tekinthető negatívumnak vagy visszalépésnek, ha egy jelenség szabályozása helyi szintről központi szintre kerül, de az eredeti, 2000-es jogszabály-módosítás mögött meghúzódó jogalkotói szándék egyértelműen azt tartotta célszerűbbnek, ha ezeket a jogköröket a helyi hatóságokhoz telepítik. Ennek legnagyobb előnye, hogy a bordélyházak és hasonló intézmények esetében kiemelten fontos a helyi önkormányzatok, a rendőrség, a helyi érdek-képviselői csoportok, a bordélyházak üzemeltetői – és az ott dolgozó szexmunkások –, valamint a területet egyéb célra használók (helyi lakosok, üzlettulajdonosok, a körzetben dolgozók) közötti, minél közvetlenebbül megvalósuló érdekegyeztetés, amely pótolhatatlan hozzáadott értékkel bír a szabályozási rendszer kialakításában. Wagenaar is erre hívja fel a figyelmet, amikor a holland városok erre vonatkozó jogalkotásának és az engedélyezési eljárásának elemzésekor arra a következtetésre jut, hogy az ilyen fajta decentralizáció elengedhetetlen ahhoz, hogy egy működőképes rendszer alakulhasson ki. Ennek feltétele ugyanis, hogy a rendszerben részt vevő valamennyi fél tisztában legyen a rendszer működésében játszott szerepével és felelősségével³⁶, és érezze, hogy érdekében áll a rendszer szabályszerű működése vagy működtetése. Ennek legegyszerűbb módja pedig az, hogy az említett jogkörök a helyi önkormányzatoknál maradnak. A központi szintre emelés mellett az sem szól, hogy esetleg egyes önkormányzatok elégtelen, hiányosságokkal küszködő szabályozási

³⁴ Dutch Policy on Prostitution... i. m. 9. o.

³⁶ Hendrik Wagenaar: i. m. 213. o.

rendszer alakítottak volna ki, hiszen az állami – vagy a független szervezetek által végzett – vizsgálatok ilyen tendenciáról nem számoltak be.

Az előbbieken bemutatott rendszereken kívül természetesen számtalan szabályozási forma ismert. Gyakori megoldás például, hogy a prostitúciós tevékenység önmagában legális, de annak szervezett formái (például bordélyház, vagy a mások prostitúciós tevékenységéből származó haszonszerzés) már törvénybe ütköznek (például Kanada, Bulgária).

Teljes legalizálás

A legalizálás a prostitúció valamennyi formájának tulajdonképpen feltételek nélküli (engedélyezési eljáráshoz nem kötött) törvényessé tételét jelenti. Ilyen szabályozásra – vagyis a szabályozás teljes hiányára – jelenleg sehol sem találhatunk példát.

A legliberálisabb szabályozásnak tekintett *új-zélandi modell* sem valósítja meg a teljes körű legalizációt, hiszen annak ellenére, hogy a prostitúció valamennyi formája legális az országban, annak bizonyos szervezett formáit (például bordélyházak vagy eszoktorszolgálatok) engedélyhez kötik. A holland szabályozásnál az teszi mégis megengedőbb szelleművé, hogy az utcai prostitúció végzése nem kötött sem engedélyhez, sem helyhez (tehát nem kizárólag kijelölt türelmi zónákban végezhető). A jelenlegi rendszer alapját a 2003-as, a prostitúció reformjáról szóló törvény (*Prostitution Reform Act*) adja, amelynek célja az volt, hogy dekriminalizálja a prostitúciót. Érdemes megjegyezni, maga a törvényszöveg is kimondja, hogy a törvény „*nem kívánja sem jóváhagyni, sem pedig erkölcsileg elítélni a prostitúciót mint jelenséget*”.³⁷ Ez kifejezetten ellentétben áll az egyesült államokbeli, az angol vagy az előbbieken bemutatott svéd modellel, amelyek kimondottan erkölcsi alapon – legyen az a társadalomra vetített közerkölcs vagy a prostituáltak kizsákmányolásának morális alapon történő helytelenítése – indokolja meg a működtetett rendszert. A szabályozás célja itt tehát kizárólag a szexmunkások emberi jogainak védelme és megóvása a kizsákmányolástól, a szexmunkások egészségének, biztonságának és jólétének elősegítése, a közegészség által diktált szempontok szem előtt tartása, valamint a tizennyolc év alattiak kizárása a legálisan végezhető prostitúcióból.³⁸ Érdekes tehát itt is megfigyelni,

³⁷ New Zealand, Public Act 2003/No.28: Prostitution Reform Act, Part 1/Section 3

³⁸ Uo.

hogy míg a svéd szabályozás a kizsákmányolás megelőzésének módját a kriminalizálásban látja – természetesen a prostituáltak kivételével –, addig az új-zélandi modell ezt a valamennyi formára kiterjedő legalizálás mellett is lehetségesnek tartja, bizonyos feltételek megvalósulása mellett. Az új-zélandi jogalkotó tehát nem azért dekriminalizálta a prostitúciót, mert erkölcsileg helyesnek, követendőnek tartja, hanem mert úgy vélte, a prostitúció társadalmi szempontból helyes vagy helytelen voltáról való döntés nem tartozik a feladatkörébe. Ennek megfelelően a prostitúció természetesen nem tartható a büntetőjogi szabályozás körébe sem. A jogalkotó azonban úgy vélte, a prostitúció mégis jár olyan kockázatokkal, amelyeknek elhárítása már az ő felelősségi körébe tartozik, így a felsorolt lehetséges következmények megelőzése, illetve szempontok figyelembevétele érdekében alakította ki a jelenlegi szabályozást.

A prostitúció jogi szabályozásával kapcsolatos nehézségek

A prostitúció jogi szabályozásával kapcsolatos problémák gyökere, hogy a szabályozással érintett területeken olyan érdekek és értékek ütköznek, amelyek mindegyikét nem lehet szimultán figyelembe venni és tiszteletben tartani. Legalábbis a világon eddig kialakított szabályozások egyikének sem sikerült ezt maradéktalanul megvalósítani. Természetesen a szabályozásoknak ez nem is (volt) céljuk, hiszen rájuk az jellemző, hogy valamilyen szempontrendszer alapján kiválasztanak egy – vagy néhány egymás mellett megférő – érdeket és/vagy értéket, amelyet a szabályozásnak védelmeznie kell, és a konkrét jogalkotás során ez lesz az, amit a szabályozásnak érvényre kell juttatnia. Ez a megosztottság a szakirodalomra is jellemző, a kifejezetten egy adott ország, város vagy szabályozási típus helyzetének tényszerű bemutatására szorítkozó munkák kivételével valamennyi forrás egyértelműen leteszi a garast egyik vagy másik védendő érdek vagy érték mellett, ezzel pedig – legtöbbször nem is implicit módon – a többi, versengő érdek és érték fölé helyezik őket. Úgy vélem azonban, nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a bemutatandó szempontok közül melyik az, amelyiknek – legalábbis teljes értékű – figyelembevételéről lemondhatunk, le kell mondanunk annak érdekében, hogy a „magasabb rendűnek” vélt érdeket vagy értéket megvédhesük. A szakirodalomnak, a gyakorlatnak és talán leginkább a szabályozásnak arra kellene törekednie, hogy megtalálja azt a megoldást, amelynek alkal-

mazásával valamennyi megjelenő szempontot figyelembe lehet venni és tiszteletben lehet tartani. Természetesen a jogi szabályozás világában nem egyedülálló eset, hogy egy érdek érvényesülését alá kell rendelni egy másiknak ahhoz, hogy megfelelő regulációt alakíthassunk ki. A prostitúcióval kapcsolatban azonban olyan szempontok, érdekek találkoznak és kerülnek összeütőközésbe, amelyek egymás javára történő figyelmen kívül hagyása a szabályozással érintettekre nézve rendkívül súlyos következményekkel járhat, emellett közvetlen hatással lehet az egész társadalomra is.

A problémák egy része a prostitúciónak mind az utcai, mind pedig egyéb formái esetében jelen van, ám az utcai prostitúció az, amely a legnagyobb társadalmi figyelmet kapja főként láthatósága miatt, és ez az a megjelenési forma, amelynek vizsgálatán keresztül a problematikus pontok a legjobban megragadhatók.

Az utcai prostitúció kiemelt figyelmet kap más formákhoz képest

Az utcai prostitúciónak a prostitúció többi formájától való megkülönböztetésére azért van szükség, mert olyan sajátosságokkal bír, amelyek az egyéb megjelenési formákhoz képest előtérbe helyezik mind a jogi szabályozás, mind a köz- és a médiafigyelem szempontjából. Annak ellenére, hogy Európában széleskörű megfigyelhető tendencia az utcai prostitúció fokozatos visszaszorulása, mégis ez az, amelyet a közvélemény, a média (és a törvényhozók) a prostitúció fogalmával azonosítanak (kivéve ez alól az a néhány ország, ahol már sor került a prostitúció más formáinak legalizálására, ahol ennek következtében ezek is láthatóbbá váltak). Ennek oka, hogy az utcai prostitúció az, amely a legláthatóbb a közösség tagjai számára, akár a mindennapi életük során. Tekintet nélkül arra, hogy legális-e vagy sem, türelmi zónákban végezhető, vagy bárhol, mégis ez az, amivel az adott területet egyéb célra használók akaratlanul is találkoznak. Ez az, ami miatt a jogalkotás – még ha a prostitúció egyéb formáit adott esetben nem szabályozza vagy kriminalizálja is – kiemelt figyelmet fordít az utcai prostitúcióra vonatkozó állami reakció kereteinek meghatározására. Emellett kijelenthető, hogy egész Európában – sőt, világszerte – megfigyelhető jelenség, hogy az olyan országokban, amelyekben a prostitúció egyéb formái is a büntetendő cselekmények közé tartoznak, a rendőrség ott is hajlamos az ezzel kapcsolatos tevékenységét az utcai prostitúcióra összpontosítani. Ebben a körben is a prostituáltakra koncentrálnak, az egyéb szereplőket figyelmen kívül hagyják. *Matthews* rámutat, hogy Angliában ez a helyzet például az utcai prostitúció és a szintén

törvényellenesen működő bordélyházak esetében.³⁹ Ez természetesen magyarázható azzal, hogy az utcai prostitúció az a megjelenési forma, amely látható, amelyet könnyű beazonosítani és intézkedni vele kapcsolatban.

Az utcai prostitúció jelenségét a közösség tagjai – illetve a hatóságok vagy a szakértők egy része – nem feltétlenül önmagában tartják problematikusnak, hanem a hozzá kapcsolódó jelenségek miatt. Matthews kifejti, hogy a legerőteljesebben jelentkező kísérőjelenség a zaklatások és megfélemlítő magatartások számának növekedése az utcai prostitúcióval érintett területen, különösen a női lakosságra irányulóan.⁴⁰ (Bár Matthews kifejezetten a női lakosságot említi, ez valószínűleg kiterjeszthető valamennyi női területhasználóra is.) Ehhez kapcsolódnak a különféle, a területet egyéb funkcióra használókat általában zavaróan érintő olyan jelenségek, mint például a megnövekedett autóforgalom, a magasabb zajszint, a nagyobb mennyiségű utcai szemét. Matthews szerint ezek a lakosság körében az általános biztonságérzet csökkenéséhez, az informális közösségi csatornák hálózatának szűküléséhez, a személyes mozgáster csökkenéséhez és végső soron a szabad mozgáshoz való jog korlátozottságához vezetnek.⁴¹ Az angol kutató nézetei tehát e tekintetben közel állnak a „törött ablakok elméletében”⁴² vázoltakhoz, sőt tanulmányában maga is hivatkozik az elméletre.⁴³ A „törött ablakok elmélete” szerint ha egy háznak betörnek egy ablaka, és azt nem javítják ki azonnal, akkor hamarosan az összes ablaka be lesz törve, mert a kijavítatlan ablak azt az üzenetet közvetíti a közösségnek, hogy a hatóságok nem törődnek az ilyen jellegű eseményekkel. Ebből vezetik le, hogy a bűnelkövetés megelőzésének hatékony módszere, ha mindennemű zavaró, közösséggellenesnek nevezett magatartásformára szigorú intézkedéssel reagál a rendőrség, így mutatván a közösségnek folyamatos jelenlétét.⁴⁴ „Az elmélet ezt két fő érveléssel támasztja alá. Egyfelől egyértelmű ok-okozati összefüggést feltételez a gyakran még szabálysértésnek sem minősülő, de rendezavarónak tartott magatartások és a súlyosabb bűncselekmények előfordulása között. Másfelől pedig fontos szempontként szerepel a teóriában,

³⁹ Roger Matthews: Policing Prostitution. Ten Years On. British Journal of Criminology, vol. 45, 2005, p. 891.

⁴⁰ Roger Matthews: Developing More Effective Strategies for Curbing Prostitution. In: Ronald V. Clarke: Situational Crime Prevention: Successful Case Studies. Harrow and Heston, New York, 1997, p. 75.

⁴¹ Uo.

⁴² James Q. Wilson – George L. Kelling: The police and neighborhood safety. Broken Windows. Atlantic Monthly, vol. 249, 1982, pp. 29–38.

⁴³ Roger Matthews (1997): i. m. 75. o.

⁴⁴ James Q. Wilson – George L. Kelling: i. m.

hogy az antiszociális, a rendetlenség érzését keltő viselkedésformák félelmet keltenek a közösség törvénytisztelő tagjaiban. Ezekkel a gondolatokkal indokolja tehát Wilson és Kelling, hogy minden előforduló antiszociális magatartásra fokozott szigorral kell reagálni, és a kriminogénnek tartott környezetet teljesen meg kell szüntetni.”⁴⁵ Ez a gondolatmenet jelenti az utcai prostitúcióra rendőrségi eszközökkel történő reagálás egyik veszélyét, hiszen ennek alapján minősülhet az utcai prostitúció olyan közösséggelens magatartásnak, amelynek megszüntetése a súlyosabb bűncselekmények és a lakosság életminősége nagymértékű leromlásának elkerülése érdekében feltétlenül és akár szigorú eszközökkel is szükséges lehet.

Területhasználat és annak kontrollja

A városokban mindig is jelen volt a területekért, a területhasználatért folytatott versengés az ott megjelenő szereplők között, akik nemcsak a területhasználat joga felett kerültek egymással összeütközésbe, hanem a területhasználat jellegének meghatározásával összefüggésben is. A legfontosabb szereplők ezen a téren a lakossági célú, az üzleti célú és a szórakozást célzó területhasználók. A területhasználat e módjai, bár sokszor ellentétes érdekeket jelenítenek meg, olykor egymással is összeférhetetlenek, mégis általában a társadalmilag elfogadott, a hatalom által propagált közérkölc határain belül maradnak. A határon történő átlépést valósítja meg egyrészt az utcai prostitúció, másrészt pedig a prostitúcióval foglalkozó különféle intézmények létrehozása, ha azok nyíltan vagy legalábbis közzismerten ezzel a céllal működnek. Az ilyen jelenségek a területhasználatnak egy olyan módját valósítják meg, amelyet a többi területhasználó rendszerint magára nézve – különféle szempontok miatt, legyen az akár a közérkölc gyakran emlegetett szempontja, a terület vonzerejének csökkenése vagy a prostitúcióhoz kapcsolódó bűncselekményektől való félelem – veszélyesnek gondol és ennek következményeként ki akar iktatni. A területhasználat jellegének kialakulása tehát nem csupán a véletlen következménye, hanem helyi, sőt központi stratégiák, civil és üzleti érdek-képviselési csoportok is részt vesznek benne, ilyen értelemben tehát mesterséges állapotnak tekinthető. *Hubbard és Sanders* szerint az általuk „piros lámpásnak” nevezett terek – ezen tulajdonképpen az utcai prostitúcióval érintett közterületeket, illetve azokat a városrészeket kell érteni, amelyekben a prostitúció akár utcai, akár egyéb formái koncentrá-

⁴⁵ Podoletz Léna: Zéró tolerancia és alternatívái a rendészetben. In: Kadlót Erzsébet (szerk.): Közbiztonság és társadalom. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2011, 326–341. o. [Kriminológiai Közlemények 69.]

lódnak – a prostituáltak területtel kapcsolatos mindennapos magatartása és az állam (ideértve a rendőrséget is), a jog és a helyi közösségek által alkalmazott stratégiáinak folyamatos kölcsönhatása következtében alakulnak ki.⁴⁶

Matthews rámutat, hogy a prostitúció mindig is a területi kontroll tárgyául szolgált. Gondoljunk csak a prostituáltak rehabilitációjával foglalkozó ügynevezett Magdolna-otthonokra, vagy a bordélyházakra.⁴⁷ *Corbin* idézve azt is megjegyzi, hogy a területi kontrollnak ez a fajtája a prostitúciót láthatatlanná, de mégis hozzáférhetővé, elérhetővé tette.⁴⁸ Ez jól megvilágítja, hogy a területi kontroll, a fizikai elkülönítés mind a prostitúciót folytatókra, mind pedig a prostitúcióval felhagyni kívánókra vonatkozott (esetükben legalábbis addig, ameddig az otthont el nem hagyták). Ezen keresztül pedig könnyen belátható a prostituáltakat sújtó stigma kialakulásának körforgása: a prostituáltakat a történelem folyamán mindig igyekeztek elkülöníteni a társadalomtól, mivel tevékenységük, életmódjuk nem felelt meg a közerkölcsnek. A területi elkülönítés azonban magában hordozza a megbélyegzés kialakulását, hiszen a társadalomtól elkülöníteni az arra valamilyen szempontból veszélyes elemeket, jelenségeket szokás. A területi elkülönítést szükségesnek tartó rendészeti politika erről az oldalról vizsgálva tehát mindenképpen a stigmatizációs folyamatokat erősíti. A bordélyházban, magánlakásban, klubokban stb. folytatott prostitúcióval kapcsolatban ez a szempont talán kevésbé merülhet fel, hiszen ezekben az esetekben maga a jelenség is láthatatlan annak ellenére, hogy lehet akár köztudott is egy-egy ilyen jellegű intézménynek, lakásnak vagy akár városnegyednek a létezése. Stigmatizáció szempontjából a jelentősebb gondot a türelmi zónák okozzák, amelyek (kis számból adódóan) tulajdonképpen egy a közösség tagjai által jól ismert helyre zárják be a jelenséget. A türelmi zónák kijelölésének célja, hogy egy szigorúan behatárolt, meghatározott területen legyen lehetőség utcai prostitúció folytatására. A zónák kijelölésének számtalan szempontja lehet, a szabályozás országonként változó, de a mögöttes indokok között mindig megtalálható egyrészt a cél, hogy bizonyos intézmények környékén ne lehessen prostitúciós tevékenységet folytatni (például oktatási intézmények, állami, önkormányzati épületek közelében), és hogy bizonyos – általában a jobb anyagi-szociális helyzetben lévő rétegek által lakott, valamint a turisták és a befektetők által preferált – területektől távol tartsák a

46 Phil Hubbard – Teela Sanders: Making Space for Sex Work: Female Street Prostitution and the Production of Urban Space. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 27, 2003, p. 75.

47 Roger Matthews (2005): i. m. 884. o.

48 Alain Corbin: *Women for Hire: Prostitution and Sexuality in France After 1985. The Poppy Project, Eaves Housing for Women*, London, 1990. Idézi Roger Matthews (2005): i. m. 884. o.

jelenséget. Matthews is egyértelműen arra az álláspontra helyezkedik, hogy a türelmi zónák kialakítása a prostituáltak társadalomból való kirekesztettségét mozdítja előre, hiszen így a „számkivetettek” és „deviánsak” könnyen ellenőrizhetők lesznek, a „normális” nőktől területileg is elkülönítve.⁴⁹ A zónák egyik veszélye tehát az, hogy tulajdonképpen egy jól körülhatárolt területet alakítanak ki, ahol az adott, társadalmilag kevésbé elfogadott magatartásnak helye van, ám ez azt a jelentést is magában hordozza, hogy ezeken a helyeken kívül – és a zónákon kívüli társadalomban – máshol nincs. Megkerülhetetlen tény azonban, hogy az utcai prostitúciónak valóban számtalan olyan kísérőjelensége van, amelyek zavarón hatnak a közösség azon tagjaira, akik más célú területhasználatot folytatnak vagy szeretnék folytatni (például a helyi lakosok, üzletlajdonosok, az adott körzetben dolgozók stb.). Ilyen kísérőjelenség lehet a nagy mennyiségű szemét megjelenése az utcán, a megnövekedett áthaladó autóforgalom vagy a zajszint megemelkedése (főként éjszaka), illetve bizonyos típusú bűncselekmények számának megnövekedése.

Számtalan országban találhatunk példát arra, hogy rendőrség vagy a helyi önkormányzatok az építészeti bűnmegelőzés (*Crime Prevention Through Environmental Design; CPTED*) eszközeivel próbálták meg kiszorítani a prostitúciót az olyan területekről, ahol nemkívánatos jelenségnek minősítették, ilyenek például a különböző útlezárások vagy a közlekedés irányításának erre a célra való alkalmazása.⁵⁰ Az ilyen, a szituációs bűnmegelőzés eszköztárába is sorolható megoldások használata arra hívja fel a figyelmet, hogy alkalmazási területeiken a rendőrség úgy véli, az utcai prostitúcióra való reagálás adekvát módja egy ilyen jellegű, tisztán kontroll típusú eszköz bevetése. Emellett az is valószínűsíthető, hogy egy ilyen megoldás az utcai prostitúció olyan területre való áthelyeződéséhez vezet, amelyik továbbra is könnyen megközelíthető gépkocsival, esetleg éppen arra a környékre, amerre az addigi prostitúciós zónát érintő útlezárás az autóforgalmat elterelte.

A prostitúciós szerződéselmélet és a prostitúció egyszerű munkavégzésként való felfogásának visszasságai, a megbélyegzettség

Amint az a feminista nézetek vázolásából látható, a prostitúcióra vonatkozóan létezik egy olyan elméleti megközelítés, amely szerint a szexuális szolgáltatások áruba bocsátása nem különbözik a munkavégzés egyéb fajtáitól, illetve az egyéb, nem szexuális jellegű szolgáltatások pénzért történő nyújtásától.

⁴⁹ Roger Matthews (2005): i. m. 887. o.

⁵⁰ Uo. 885. o.

A hagyományos szerződéselméletek hiányossága, hogy nem veszik figyelembe a prostituáltakat sújtó megbélyegzést. Természetesen ez valószínűleg nem is célja egy olyan teóriának, amely csak a felek közötti viszonyt vizsgálja, ám ha makroszinten vizsgáljuk a prostitúció más munkavégzéssel azonos szabályok szerint történő kezelését, már nem mehetünk el szó nélkül a stigmatizáció jelensége mellett.

Edlund és Korn modellje szerint a prostitúció tulajdonképpen egy szakképzettséget nem igénylő, ehhez képest viszont magas fizetéssel járó munka, amely nők esetében a házasság alternatívája (a magas fizetést a házasság piacán a szexmunka következtében történő pozícióvesztések kompenzációjaként értelmezik).⁵¹ Ez az álláspont vitatható, hiszen a két szerző abból az alapfeltevésekből indul ki, hogy egy nő nem lehet feleség és prostituált egyszerre.⁵² Emellett feltételezik, hogy a szexuális szolgáltatások nyújtásából származó anyagi haszon a prostitúció minden formája tekintetében olyan mértékű, amely kompenzálja az általuk megnevezett károkat (vagy legalábbis azt célozza). Azonban a prostitúcióban való részvételt ilyen mértékig racionális döntésnek felfogni hibás szemléletmódot takar. Bár valószínűnek tűnik, hogy a prostituálti tevékenység a házassági piacon történő pozícióvesztést idéz elő, erre irányuló kutatási eredményt a szerzők nem ismertetnek. Emellett ez a modell teljességgel figyelmen kívül hagyja a prostituáltaként tevékenykedő férfiakat. A pozícióvesztést érdeme-
sebb lehet tehát társadalmi, kisközösségi oldalról megközelíteni.

Giusta, Di Tommaso és Strom – akik a prostitúciót olyan szükségszerű keresőtevékenységként fogják fel, amelynek gyökere az alternatív pénzkereseti lehetőségek hiánya – szerint a reputáció két szempontból fontos gazdasági szereplőnek. Az egyik, hogy egy adott közösség tagjaiként fontos számukra más tagok pozitív értékelése. A másik pedig, hogy tisztában vannak azzal, hogy a negatív értékelésből fakadó szociális szankciók milyen következménnyel járhatnak a gazdasági fejlődésükre. A reputáció természete tehát kettős – egyfelől szükséges a jövedelemszerzés szempontjából, másfelől pedig kívánatos az egyén közösségi léte oldaláról. A megbélyegzettség ennek a reputációnak az elvesztése, ami hatással lehet a jövedelemre, a munkavégzés körülményeire is, és nem csupán a prostituáltakat sújthatja, de a klienseket is.⁵³ *Moffatt és Peters* nézete szerint a prostituáltakat sújtó stigma legin-

⁵¹ Lena Edlund – Evelyn Korn: A Theory of Prostitution. *Journal of Political Economy*, vol. 110, no. 1, 2002, pp. 181–214.

⁵² Uo. 182. o.

⁵³ Marina Della Giusta – Maria Laura di Tommaso – Steinar Strom: Who Is Watching? The Market for Prostitution Services. *Journal of Population Economics*, vol. 22, 2009, p. 504.

kább olyan akadályként fogható fel, amellyel a prostituáltak akkor szembeütköznek, amikor megpróbálnak egy másik szakmában elhelyezkedni.⁵⁴

A szerződéselméletek (feminista) kritikusai szerint a prostitúció munkaként való elismerése csak a szexuális szolgáltatások iparának bővüléséhez vezet. A prostitúció ilyen formán történő legalizálása véleményük szerint nem azt jelenti, hogy a kormányzatok ily módon hozzásegítik a nőket ahhoz, hogy a prostitúciós tevékenységből származó jövedelmüket ezentúl legálisan, szabályok keretei között szerezhessék meg, hanem inkább azt az opportunista magatartást takarja, amely a nők kizsákmányolásából származó (adók formájában történő) haszonszerzésre irányul.⁵⁵

A „feketepiac” problematikája

A prostitúciós feketepiac létezése a kriminalizáció bármely formája esetén magától értődőnek tűnik. Annak ellenére, hogy a kriminalizálás hívei gyakran érvelnek azzal, hogy a büntetőjogi vagy szabálysértési jogi szankciók elretentő vagy a szakmától eltántorító hatással lehetnek (illetve a kliensi magatartás kriminalizálása esetén a kereslet ettől várt csökkenése a kínálat apadását hozza majd magával), a vizsgálatok szerint ez csupán a prostitúció latenciáját növeli, és a látható formák helyett egyre inkább a láthatatlan formák kerülnek előtérbe.⁵⁶ Emellett a svéd modell esetén az a lehetőség is felvetődött, hogy a svéd férfiak alkotta kereslet egyre inkább a külföldi országokban (Dánia, Hollandia) található kínálat felé fordul.⁵⁷ Rendkívül hasonló képet mutatva a prostitúció feltételekkel történő legalizálásában rejlő legnagyobb veszély szintén az, hogy azok, akik nem tudnak vagy nem akarnak megfelelni a jogi szabályozás által támasztott feltételeknek, kiszorulnak a törvényes keretek között működő piacról. Természetesen ez a legkevésbé sem jelenti azt, hogy ennek elkerülésére a megfelelő megoldás a feltételek nélküli, teljes körű legalizáció. Hangsúlyozni kell, hogy a feltételek nélküli legalizáció sem egyenlő azzal, hogy a prostitúció bizonyos esetei ne alkothatnának továbbra is bűncselekményi kategóriát (például prostitúcióra kényszerítés vagy a gyermek- és fiatalalkorúak prostitúciójából származó haszonszerzés). Be kell látni azonban, hogy a

54 Peter G. Moffatt – Simon A. Peters: Pricing Personal Services: An Empirical Study of Earnings in the UK Prostitution Industry. *Scottish Journal of Political Economy*, vol. 51, 2004, pp. 675–690. Idézi Marina Della Giusta – Maria Laura di Tommaso – Steinar Strom: i. m. 502. o.

55 Janice G. Raymond: Prostitution on Demand: Legalizing the Buyers as Sexual Customers. *Violence Against Women*, vol. 10, 2004, p. 1184.

56 Judith Kilvington – Sophie Day – Helen Ward: i. m. 85. o.

57 Uo. 85–86. o.

szexuális szolgáltatások áruba bocsátása sajátos kockázatokat hordoz magában. Erre válaszol a már vázolt új-zélandi modell, amikor a prostitúció minden – kölcsönös, önkéntes beleegyezésen alapuló, felnőtt korúak között létrejövő – formáját legalizálja, és az egyes formák gyakorlását a sajátosságaihoz igazodó szabályokhoz köti. Ám az állami beavatkozás megmarad azon a legminimálisabb szinten, amely a közegészség védelmét, illetve az érintett felek egészségének, testi épségének védelmét biztosítani még tudja. Ennek egyik magyarázata, hogy Új-Zéland nem kíván az előbbieket megvalósulásához feltétlenül szükséges mértéken túl beavatkozni a felek között létrejövő üzletbe, másrészt pedig nem tartja feladatának, hogy erkölcsi ítéletet alkosson a prostitúcióról és a szabályozást aztán ennek a morális alapú döntésnek megfelelően alakítsa ki. A feltételek nélküli legalizálás esetén a feketepiacot tulajdonképpen a prostitúció bűncselekményt megvalósító formái alkotják.

Függetlenül azonban attól, hogy melyik szabályozási megoldás mellett tesszük le a garast, a feketepiac léte mindenképpen aggasztó. Egy teljesen ellenőrizhetetlenül működő piaci szegmens alakul így ki, amelyben nem csupán az egészségügyi vagy egyéb közigazgatási jogi szabályok megszegésére támad lehetőség az ellenőrzés hiánya miatt, hanem könnyebben sor kerülhet a bűncselekményi kategóriát alkotó formák megvalósítására is. Emellett meg kell említeni azt is, hogy a feketepiacon dolgozó prostituáltak sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben vannak legálisan tevékenykedő társaiknál, hiszen körülményeikből adódóan kevésbé mernek a rendőrséghez vagy egyéb hatósághoz fordulni a jogaik – akár súlyos – sérülése esetén. Az ezzel kapcsolatos legjelentősebb probléma talán a migránsokat érinti, akik illegális státusuk, valamint a jog- és nyelvismeret hiánya miatt halmozottan hátrányos helyzetbe kerülnek a feketepiacon. A prostitúció – a legalizálás bármilyen liberális formája mellett is – még mindig erősen stigmatizált tevékenységnek számít. Ez pedig csökkenti a prostituáltak hajlandóságát arra, hogy részt vegyenek az engedélyezési eljárásban⁵⁸, nyilvántartásba kerüljenek, hiszen ezzel az anonimitásukat kockáztatják, ami pedig elengedhetetlen a megbélyegzettség elkerüléséhez, ami ugyancsak a feketepiac irányába tereli a prostituáltak egy részét.

A prostituáltak mint munkavállalók jogai

Az előbbiekből is kiderül, hogy a prostituáltaké különösen sebezhető csoport, és mint ilyen, az államnak gondoskodnia kell arról, hogy a munkavégzéssel kapcsolatos jogaik ne – vagy legalábbis a lehető legkisebb mértékben – sérüljenek.

⁵⁸ Uo. 89. o.

Kriminalizálás esetében ez természetesen nem merül fel, hiszen a szabályozás azt sugallja, hogy ha valaki ezt a tevékenységet választotta a megélhetésre, akkor ezzel a döntésével vállalta az ezzel járó kockázatokat is, fakadjanak azok abból, hogy a kliens megtagadja a fizetést, vagy akár a kliens erőszakos magatartásából. A bármilyen fokú legalizálást megvalósító szabályozás az, amelynek esetén tehát a gyakorlatban is felmerülő kérdés e jogok megerősítése. Erre azért van szükség, mert az előbb említett kockázatok a tevékenység legális végzése esetén is ugyanúgy jelen vannak, tehát a szabályozásnak arra kell koncentrálnia, hogy ezek bekövetkezése esetén lehetőség legyen a hatóságokhoz fordulni. Vizsgálatok megerősítik, hogy ha a szabályozás a prostituáltakat nem bűnelkövetőként kezeli, akkor könnyebben fordulnak a rendőrséghez segítségért.⁵⁹ Emellett az ilyen jellegű szabályok léte már önmagában csökkenti a kockázatokat, ha a kliens is munkavégzésnek fogja fel a szexuális szolgáltatások nyújtását.

A legalizáció és a szabályozás ösztönöz

Szólni kell még a legalizációval kapcsolatban leggyakrabban felmerülő kritikáról miszerint a legalizálás ösztönzőleg hat a jelenség terjedésére.⁶⁰ Ha adótnak vesszük, hogy a kriminalizáció elrettent vagy legalábbis eltántorít, akkor ezt megfordítva valóban arra a következtetésre juthatunk, hogy a legalizálás ösztönöz. A szabályozás azonban nem egyenlő a bátorítással. A szabályozó modellek egyik legfontosabb jellemzője, hogy különös súlyt fektetnek a kilépés elősegítésére, megkönnyítésére. A legalizálás – és az ezzel kapcsolatos szabályok meghatározása – tehát távolról sem azt jelenti, hogy ne lenne szükség elterelésre, alternatíva teremtésére, a kilépést könnyítő intézményrendszerre. A legalizálás hívei is belátják ugyanis, hogy nem minden prostituált választotta önként ezt a tevékenységet, vagy ha így volt is, bármikor lehetőséget kell adni neki a kilépésre.

Konklúzió

A prostitúció szabályozására számtalan megoldást dolgoztak ki világszerte, a teljes körű kriminalizációtól kezdve a különböző feltételekkel történő legalizálásig. Láthatunk példát központi jellegű szabályozásra, valamint arra is, hogy a szabályok kialakítását az állam a helyi önkormányzatokra bízza. A

⁵⁹ Uo. 85. o.

⁶⁰ Roger Matthews: Street Prostitution: Ten Facts in Search of a Policy. *International Journal of the Sociology of Law*, vol. 23, 1995, p. 397.

szabályozások elméleti háttere is teljességgel eltér egymástól, van, ahol a prostitúciót erkölcsileg elítéli, van, ahol ez csupán a kliensre és a mások prostitúciós tevékenységéből történő haszonszerzésre vonatkozik, és van, ahol a szabályozás szexmunka elnevezéssel ismeri el a prostitúció legitím munkavégzés jellegét. Elmondható azonban, hogy eddig nem született olyan szabályozás, amely a prostitúció kapcsán felvetődő valamennyi problematikus kérdésre adekvát választ képes adni úgy, hogy az ne járna együtt valamely fontos érdek sérelmével. Az új-zélandi modell a szabályozás legliberálisabb szellemét valósítja meg annak következtében, hogy az állam deklarálta: nem kíván a közegészségen, illetve a prostitúcióban részt vevők egészségén és biztonságán kívül más érték védendő volta mellett állást foglalni. A szabályozás különös nehézségét egyrészt az adja, hogy a jelenség érzékeny volta miatt rendkívül nehéz – jelenlegi eszközeink mellett nem is lehetséges – a szexuális szolgáltatások iparának helyzetét pontosan felmérni, csak becsléseket lehet közölni mind a prostituáltak száma, mind az ipar szerkezete tekintetében. A másik nehézség, hogy bár a liberális szabályozások élesen elkülönítik a prostitúció szabályozását a hozzá kapcsolódó súlyos bűncselekményekétől, mégis kérdéses, hogy meg lehet-e ezt tenni felelősségteljesen. Emellett örök kérdésként fogalmazódik meg, hozzájárulhat-e az állam a szabályozással vagy éppen annak hiányával ahhoz, hogy egy embert megvásároljanak, vagy éppen ellenkezőleg, beleszólhat-e az állam abba, hogy mit tesz valaki a saját testével (ameddig másoknak nem okoz kárt vele). Ezek azok a főbb pontok, amelyek miatt a prostitúcióra vonatkozó szabályozásban a legkisebb konszenzus sem mutatkozik a világ országai között, és az egyes államokon belül is folyamatos politikai és szakmai viták tárgya az aktuális szabályozás helyes vagy helytelen volta.

IRODALOM

Brents, Barbara G. – Hausbeck, Kathryn: Violence and Legalized Brothel Prostitution in Nevada: Examining Safety, Risk and Prostitution Policy. *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 20, 2005

Corbin, Alain: Women for Hire: Prostitution and Sexuality in France After 1985. The Poppy Project, Eaves Housing for Women, London, 1990

Daalder, Annelies L.: Prostitution in the Netherlands since the lifting of the brothel ban. Ministry of Justice of the Netherlands Research and Documentation Centre, Boom Juridische uitgevers, WODC, The Hague, 2007

Eckberg, Gunilla: The Swedish Law that Prohibits the Purchase of Sexual Services: Best Practices for Prevention of Prostitution and Trafficking in Human Beings. *Violence Against Woman*, vol. 10, 2004

- Edlund, Lena – Korn, Evelyn:** A Theory of Prostitution. *Journal of Political Economy*, vol. 110, no. 1, 2002
- Giusta, Marina Della – Di Tommaso, Maria Laura – Strom, Steinar:** Who Is Watching? The Market for Prostitution Services. *Journal of Population Economics*, vol. 22, 2009
- Hubbard, Phil – Sanders, Teela:** Making Space for Sex Work: Female Street Prostitution and the Production of Urban Space. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 27, 2003
- Kelly, Liz – Coy, Maddy – Davenport, Rebecca:** Shifting Sands: A Comparison of Prostitution Regimes Across Nine Countries; Child & Woman Abuse Studies Unit. London Metropolitan University, 2009
- Kilvington, Judith – Day, Sophie – Ward, Helen:** Prostitution Policy in Europe: A Time of Change? *Feminist Review*, vol. 67, 2001
- Matthews, Roger:** Street Prostitution: Ten Facts in Search of a Policy. *International Journal of the Sociology of Law*, vol. 23, 1995
- Matthews, Roger:** Developing More Effective Strategies for Curbing Prostitution. In: Ronald V. Clarke: *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. Harrow and Heston, New York, 1997
- Matthews, Roger:** Policing Prostitution. Ten Years On. *British Journal of Criminology*, vol. 45, 2005
- Moffatt, Peter G. – Peters, Simon A.:** Pricing Personal Services: An Empirical Study of Earnings in the UK Prostitution Industry. *Scottish Journal of Political Economy*, vol. 51, 2004
- Outshoorn, Joyce:** Pragmatism in the Polder: Changing Prostitution Policy in the Netherlands. *Journal of Contemporary European Studies*, August 2004
- Outshoorn, Joyce:** Voluntary and Forced Prostitution: the 'realistic approach' of the Netherlands. In: **Joyce Outshoorn (ed.):** *The politics of prostitution: Women's movements, democratic states and the globalization of the sex commerce*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004, pp. 185–205.
- Outshoorn, Joyce:** Policy Change in Prostitution in the Netherlands: from Legalization to Strict Control. *Sexuality Research and Social Policy*, vol. 9, 2012
- Pateman, Carole:** What's Wrong with Prostitution? *Women's Studies Quarterly*, vol. 27, 1999
- Podoletz LÉna:** Zéró tolerancia és alternatívái a rendészetben. In: **Kadlót Erzsébet (szerk.):** *Közbiztonság és társadalom. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2011, 326–341. o.* [Kriminológiai Közlemények 69.]
- Raymond, Janice G.:** Prostitution on Demand: Legalizing the Buyers as Sexual Customers. *Violence Against Women*, vol. 10, 2004
- Tamási Erzsébet:** Egy törvény exportja. A prostitúció szabályozásának svéd modellje. *Jogelméleti Szemle*, 2011. december. <http://jesz.ajk.elte.hu/tamasi48.html>
- Wagenaar, Hendrik:** Democracy and Prostitution: Deliberating the Legalization of Brothels in the Netherlands. *Administration & Society*, vol. 38, 2006
- Wilson, James Q. – Kelling, George L.:** The police and neighborhood safety. *Broken Windows*. *Atlantic Monthly*, vol. 249, 1982

PONGÓ TAMÁS

Büntetőpolitika és társadalmi nyilvánosság

A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetében 2014. október 29-én került sor a *Büntetőpolitika és társadalmi nyilvánosság* című szakmai konferenciára, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia rendészeti albizottsága és Jogtudományi Intézete, valamint a Belügyi Tudományos Tanács szervezett.

Finszter Géza levezető elnök rövid megnyitóbeszédében a társadalmi nyilvánosságot jellemezte meg a konferencia kulcsfogalmaként, az egyes előadások – különböző szempontok alapján – e köré épültek. A konferencia első részében az egyes érintett területek bemutatására elméleti és gyakorlati nézőpontból került sor, az e területeken dolgozó szakemberek előadásai által. Ebből kifolyólag a tandemeket elméleti és gyakorló rendészeti szakemberek alkották, hogy egyértelműen körvonalazódjon a kétféle nézőpont és az eltérő vélemények a populizmus megjelenéséről, hatásairól az idegenrendészet, a közfoglalkoztatás, valamint a bírói tevékenység körében.

A populizmus-fogalom margójára

A megnyitó után *Fleck Zoltán* tanszékvezető egyetemi tanár vitaindító előadása elemezte a populizmussal mint fogalommal kapcsolatos kételyeket, bizonytalanságokat. Világossá tette, hogy a populizmus nem lehet az állami hatalomgyakorlás egyik módozata, a fogalmat pedig tágabban indokolt értelmezni. Kiemelte annak a jelentőségét, hogy a populizmus szó önmagában feltételezi azt a tényt, hogy a népnek köze van a hatalomgyakorláshoz. Egyúttal a politikai apátia, az elit által működtetett demokrácia¹ ellenpólusként is értelmezhető a populizmus, mint egy erős (részvételi) demokrácia, amelyben nagymérvű a társadalmi bevonódás, főként a helyi szinteken. Ennek az erős helyi szintű társadalmi részvételi lehetőségnek az egyik kulcsembere, a jogirodalomban megjelenő álláspontok alapján, a polgármester. Továbbgondolva a populizmus szerepét, kiemelte, hogy napjaink veszélyes,

¹ E jelenség kapcsán említette Fleck Zoltán David van Reybrouck könyvét. David van Reybrouck: A populizmus védelmében. Gondolat Kiadó, Budapest, 2010

kiszámíthatatlan világában a populizmus jelentheti a megoldást a társadalmi széttagoltságra, hiszen integrációs modellt kínál, amelynek alapvető jellemzője az egyenlőségen és igazságosságon alapuló társadalom.

Az előbbi megállapítások után Fleck kitért a büntetőpopulizmus – szintén kétséges – fogalma mögötti tartalom bemutatására. E körben kiemelte, hogy az állam iránti elvárás a generális prevenció, álláspontja szerint azonban egy állam, amely csak az ultima ratio jellegű intézkedéseit használja, alapvetően gyenge.

Mindezen ellentmondások feloldására két megoldást ajánlott megfontolásra, ezek közül az első az elit minél nagyobb mértékű felvilágosítása, véleménye szerint azonban ez nem demokratikus. Második lehetőségként a bizalomalapú társadalmi rendszer kiépítését említi, e bizalomnak az intézményekben való közbizalomként szükséges megjelennie. E körben megemlíthetnénk példaként, hogy az igazságszolgáltatásba vetett közbizalom mint alkotmányos érték² az Alkotmánybíróság számos határozatában is megjelenik, adott esetben a büntetőeljárások kontextusában is. Fleck a közbizalom vonatkozásában azonban azt is hangsúlyozta, hogy mindez egy olyan társadalomban nem valósulhat meg, ahol a társadalmat deviánsokra és normálisokra osztják, így ezt elkerülendőnek véli.

Egy adatsor a közbizalommal kapcsolatos számtalan felmérésből.³

	2005	2006	2008	2009	2010	2011	2012
Mennyire bízik meg...							
... a civil-, nonprofit szervezetekben	n. a.	2,8	2,4	2,5	2,4	2,4	2,6
... a rendőrségben	2,3	2,5	2,3	2,4	2,4	2,4	2,4
... az egyházakban	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	2,3	2,3	2,3
... az önkormányzatban	2,5	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,2
... az igazságszolgáltatásban	2,4	2,4	2,1	2,2	2,3	2,2	2,2
... a parlamentben	2,0	1,9	1,7	1,6	1,8	1,6	1,5
... a politikusokban	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4

1–4 átlagos értékek (1 = egyáltalán nem; 2 = nem nagyon; 3 = eléggé; 4 = nagyon)

Idegenrendészet és populizmus

Fleck Zoltán vitaindító előadását *Tóth Judit* tanszékvezető egyetemi docens előadása követte a konferencia idegenrendészet és populizmus szekciójában.

² Lásd 13/2014. (IV. 18.) AB hat.; 7/2014. (III. 7.) AB hat.; 34/2013. (XI. 22.) AB hat.; 25/2013. (X. 4.) AB hat.; 962/B/1992. AB hat.

³ Közbizalom-felmérés, 2012. <http://www.scribd.com/doc/126361532/Kozbizalom-felmeres-2012>

Kiemelte, hogy bár a populizmus fogalma vitatott, a következményei sokkal egyértelműbbek, e szerint nem erősíti az alapjogokat, hanem éppenséggel rombolja, erodálja őket, noha éppen azt igyekszik elérni, hogy az alapjogok ürügyén szükséges több költségvetési forrás, újabb szabályozás. Hatására más tényezők kerülnek előtérbe, például a nagyobb igazgatási létszám. A továbbiakban öt aggályos pontot emelt ki a populizmus kapcsán.

Elsőként az idegenjog és az idegenrendészet összevonását, ennek hátrányát a fogalmi meghatározások nyomán mutatta be. Míg az idegenjog a honos és nem honos közti különbséget jelenti egy adott állam jogrendszerében, és ebből fakadnak sajátos rendelkezések a külföldiek beutazására, tartózkodására, addig az idegenrendészet azokra a személyekre vonatkozik, akik megszegik az idegenjog szabályait. E két terület összevonását aggályosnak tartja, mivel ezáltal minden külföldit gyanússá, normaszegővé változtatunk a közvélemény szemében.

Másodszorban felhívta a figyelmet arra, hogy a büntetőjog és a közigazgatási jog is összeolvadni látszik akként, hogy a migrációra vonatkozó közigazgatási szabályokat a szankciók, a bizonyítási terhek, a kérelmező fogva tartása útján kriminalizálják, azaz büntetőjogi szabályokat alkalmaznak, noha azt rendészeti, idegenjogi keretek között teszik. Ez a vegyítés mellőzi a büntetőjog által nyújtott valódi garanciákat.

Harmadszorban aggályosnak tartja, hogy a rendőrségnek idegenrendészeti és külön nevesített államigazgatási jogköre is van. Ebből, véleménye szerint, nyilvánvalóan következik, hogy a rendőrségi törvény leválasztja az államigazgatásról az idegenrendészetet, mintha az nem lenne annak a része, miközben a jelenlegi funkcionális hatáskörelosztás értelmében a menekültek jogainak alkalmazását rendészeti ügynek minősíti. Ez jelenik meg a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal jogi státusában is, hiszen a hivatal rendészeti szerv, kiszakadva az államigazgatásból, miközben tartalmi szempontból egyaránt van menekültügyi, állampolgársági, idegenjogi és idegenrendészeti hatásköre.

Negyedik aggályos pontként a nemzetközi védelmet kérelmezők őrizetbe vételét fogalmazta meg. Különösen azért, mert az Emberi jogok európai egyezményének 5. cikke nem ad jogalapot a szabadságuk korlátozására az eljáráshoz rendelkezésre állás, a kérelmükre indult eljárásban a szökés veszélyének megelőzése céljából, és legfeljebb személyazonosításuk, kiutasításuk végrehajtása vagy büntetőeljárás miatt lenne erre legitím ok. Ezt az emberi jogokkal való ellentétet, álláspontja szerint az Alkotmánybíróság sem érzékelte, amikor nem találta megalapozottnak a jogellenes fogva tartás (tévesen elrendelt idegenrendészeti őrizet) miatti kártérítési igényt, noha az ENSZ

Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 9. cikkének (5) bekezdése értelmében ez nemcsak a büntetőeljárásban, de egyéb eljárásokban is állami kötelezettség. Ez ellentétes az Alkotmánybíróság által már megerősített elvvel, miszerint a hazai jogba átirrt emberi jogok nem erodálhatók a másféle megfogalmazás révén, mivel az egyezés tartalmi.⁴

Végül az Európai Unió irányelvei átültetésének nehézségeire és a jogszabályi környezet gyors változására hívja fel a figyelmet. Kiemelte, hogy az irányelvek átültetésekor sem mellőzhető a hatásvizsgálat, valamint a jogbiztonság, a kiszámítható jogalkotás követelménye, az elért jogvédelmi szint megőrzése, továbbá a megfelelő felkészülési idő biztosítása.

A szekció másik előadója *Tóttós Ágnes*, a Belügyminisztérium európai együttműködési főosztályának vezető tanácsosa volt. Előadásában az ezen a területen szerinte megjelenő két problémát emelte ki: 1. az egyoldalú információáramlás; valamint 2. a média idegenellenességet növelő szerepét. Hangsúlyozta, hogy az idegenrendészet területén az inklúzió, azaz a befogadás elvének szükséges előtérbe kerülnie. Továbbá akként vélekedett, hogy a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalnak azért szükséges kiszakadnia az államigazgatási rendszerből, mivel specifikus feladatokat végez, s ezek ellátásához elengedhetetlen a speciális jogi felhatalmazás és szakértelem. Tóth Judit véleménye szerint ez azonban még nem magyarázza meg, hogy miért nem elegendő a szakhatósági eljárás, a szakértő alkalmazása és a közigazgatási jogban bevált egyéb garancia az ágazati jog alkalmazásához, különösen a kérelemre induló eljárás, az önkéntes jogkövetés terén, annak érdekében, hogy ne legyen aránytalan és szükségtelen az alapjogok korlátozása.

Közfoglalkoztatás és populizmus

A közfoglalkoztatás és populizmus szekció előadóinak sorában elsőként *Zemplényi Adrienne*, az Alapvető Jogok Biztosa Hivatalának jogi főreferense kapott szót. Előadásában röviden bemutatta a közfoglalkoztatás fő célját, ez a szociális segélyezés helyett a munkára ösztönzésben foglalható össze. Meg-

⁴ Az Alkotmánybíróság a 61/2011. (VII. 13.) AB határozatában elvi jelentőséggel kimondta, hogy az „[e]gyes alapjogok esetében az Alkotmány ugyanúgy fogalmazza meg az alapjog lényegi tartalmát, mint valamely nemzetközi szerződés (például a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya és az Emberi Jogok Európai Egyezménye). Ezekben az esetekben az Alkotmánybíróság által nyújtott alapjogvédelem szintje semmiképpen sem lehet alacsonyabb, mint a nemzetközi (jellemzően a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága által kibontott) jogvédelem szintje.” A hazai alapjogvédelem minimumszintje tehát nem süllyedhet a vállalt nemzetközi jogi elvárások alá.

jegyzendő, hogy ez az előadott célkitűzés összhangban áll az alaptörvény M) cikkének (1) bekezdésével⁵, valamint az O) cikkben foglalt felelősségi és társadalmi szolidaritási eszmékkel⁶. Mint elmondta, kiemelt jelentőségű a témakör megértése kapcsán, hogy a közfoglalkoztatás intézménye a társadalmilag veszélyeztetett és rászoruló csoportok foglalkoztatásáról szól. A továbbiakban hangsúlyozta, hogy milyen feltételek szükségesek a közfoglalkoztatás megnyílásához, ilyen például az álláskeresés, ami regisztrációt igényel valamely munkaügyi kirendeltségen; illetve a hátrányos helyzet megléte. Több problémát is megfogalmazott a jelenlegi rendszer működéséről, ezek közül az egyik legfontosabb, hogy a közfoglalkoztatott munkára történő felvételekor a felsorolt szempontok helyett a munkáltatói szándék, válogatás az irányadó, mivel a munkáltató nem is ismeri a jelentkezők rászorultsági, jogszabályban meghatározott preferenciális sorrendjét. További alapjogi korlátozásként említette, hogy a munkára és/vagy a szociális támogatásra való felvétel vagy annak megőrzése érdekében például ellenőrizhetik az otthonát, akár a tekintetben is, hogy azt megfelelően rendben tartja-e. Mindez egyes önkormányzati rendeletekben külső ellenőrök bevonásával történik, és ezáltal jelentősen sérül a magánszférához való jog, ami semmiképpen sem kívánatos. Különösen sérelmes, ha az önkormányzatok kiszervezik magáncégeknek e környezettanulmányok elkészítését, ily módon e szereplőket nem kötik a közigazgatás belső szabályai, illetve nem is számoltathatók el a közigazgatás eszközeivel. Mindezt súlyosan nélkülöző emberekkel teszik meg, akiknek nincs érdemi jogvédelmük. E jelenség súlyos alapjogi aggályokat vet fel.

A szekció másik felszólalója *Réthy Pál*, a Belügyminisztérium közfoglalkoztatási stratégiai és koordinációs főosztályának főosztályvezetője volt. Előadásában röviden összefoglalta, hogy a közfoglalkoztatás bemutatásában kiemelkedően fontos a médianyilvánosság. A tapasztaltak alapján a helyi és kistérségi médiák pozitív véleményt közvetítenek a közfoglalkoztatásról, míg az országos és bulvársajtó kevésbé pozitív álláspontra helyezkedik. Hangsúlyozta, hogy minden ilyen esetben az egyén megkérdezése a legfontosabb feladat. Előadásának zárásaként kiemelte, hogy a közfoglalkoztatás eszköz, amelynek segítségével, több foglalkoztatási, képzési eredmény mellett, a feketegazdaság visszaszorítása is elérhető. Hangsúlyozta, hogy a közfoglalkoztatás célja a segély helyett történő munka.

⁵ (1) Magyarország gazdasága az értékteremtő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik.

⁶ Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.

Véleményem szerint ez a zárógondolat összecseng az alaptörvény XIX. cikkének (1)–(3) bekezdéseivel⁷, mindennek ékes bizonyítéka, hogy napjainkban is nagy „erőbedobással” zajlik az államcélként megfogalmazott klauzula gyakorlati megvalósítása.

Igazságszolgáltatás és populizmus

A konferencia utolsó szekciója a bírói populizmus kérdéskörével foglalkozott. Ennek keretében *Bencze Mátás* egyetemi docens a bírói populizmus tartalmát a közhangulatnak megfelelő ítélkezésként fogalmazta meg. E gondolatot továbbfűzve megállapította, hogy a bírakat egyes nem jogi és törvényen kívüli tényezők is befolyásolják, ennek következtében nem minden esetben járnak el az esküjük szerint. E tényezők előtérbe kerülésének lehetőségére két példát említett: 1. a diszkrecionális jogkörben való döntéseket; valamint 2. a versengő rendelkezések esetét.

Felhívta a hallgatóság figyelmét arra is, hogy léteznek a bírói szakmában rövid és hosszú távú érdekek is egyazon időpontban, s ilyen helyzetekben a bírák, az őket befolyásoló illegitim tényezők okán, a rövid távú érdekeknek megfelelő döntést hoznak, hozhatnak, e rövid távú érdek nem más, mint a közhangulatnak megfelelő döntés, amely egyenlő a bírói populizmussal. Zárásként kiemelt néhány olyan külső jelet, amelyből mindez a döntési folyamat levezethető, ilyen például az indokolásban való szóhasználat vagy a büntetési tételek egymással történő összevetése.

E gondolatokra reagált *Harangozó Attila*, a Szegedi Ítéltábla elnöke. Beszédében egy fontos problémára hívta fel a figyelmet. Véleménye szerint a bírói döntéshozatal és ítélkezési gyakorlat csak a sajtónyilvánosságot kapó ügyek miatt kerül a nyilvánosság ítélőszéke elé, ám ezek az ügyek csupán elenyésző részét alkotják. Amikor a bírák esetleg valóban illegitim tényezők által befolyásoltan hoznak, hoznának ítéletet, annak minden esetben súlyos következményei vannak. E jogkövetkezmények körében utalt az etikai kódex

⁷ (1) Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson. Anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékoság, öregség, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult. (2) Magyarország a szociális biztonságot az (1) bekezdés szerinti és más rászorulóknak esetében a szociális intézmények és intézkedések rendszerével valósítja meg. (3) Törvény a szociális intézkedések jellegét és mértékét a szociális intézkedést igénybe vevő személynek a közösség számára hasznos tevékenységéhez igazodóan is megállapíthatja.

kiemelt szerepére, valamint a fegyelmi eljárás lehetőségét is megemlítette az ilyen helyzetek rendezésének eszközeként.

Kerekasztal-beszélgetések

A szekciók után két kerekasztal-beszélgetésre került sor, az első a hajléktalanság, a rendőri igazoltatások és az iskolai erőszak témáját járta körbe, míg a második a bulvármédia és a populizmus összefüggéseit vette górcső alá.

Az első kerekasztal-beszélgetés levezető elnöke Tóth Judit, résztvevői pedig *Ivány Borbála*, a Magyar Helsinki Bizottság jogi előadója, *Markó Attila*, az Országos Rendőr-főkapitányság osztályvezetője, *Czobor Anita*, a szegedi közterület-felügyelet osztályvezetője, valamint *Gaál Renáta*, a RÉS Szociális és Kulturális Alapítvány női éjjeli menedékhelyének munkatársa volt. A beszélgetésben szó volt a hajléktalanok helyzetéről, különös tekintettel a november 1. és április 30. közötti krízisidőszakra. Fontosnak tartották a résztvevők annak megemlítését, hogy a szociális intézményekben bizonyítottan nincs elegendő férőhely a rászorulóknak, valamint hogy a hajléktalanság önmagában vált büntethetővé. Érvként hangzott el e tekintetben, hogy nem a közterületi szeméremértés, a köztisztasági szabályok megsértése vagy a gyermekkel koldulás vált büntetendővé, hanem új elemként pusztán a létük, a közterületen való tartózkodásuk vált azzá, megsértve ezzel az emberi méltóság és a mozgásszabadság jogát mint alapvető jogokat. További jogalkalmazói nehézségnek tartják, hogy definiálatlan az életvitelszerű lakás, tartózkodás, így az alkalmazása (folyamatszerűség, ismétlődés, különbségtétel az ülés/alvás vagy pihenés között) előzmények és útmutató hiányában megalapozatlan.

A hajléktalanság témája után az iskolarendőr szerepéről, az azzal kapcsolatos ellentmondásokról folytattak diskurzust a résztvevők. Fontos aggályként vetődött fel, hogy a társadalom jelentős része nincs tisztában a különbségekkel az iskolarendőr és a bűnmegelőzési tanácsadó feladata között. Egyes résztvevők álláspontja szerint az iskolai erőszak miatt sokkal inkább gyakorlati haszna van a rendőrségi törvény módosításának.

A második kerekasztal-beszélgetést *Pap András László*, az MTA Jogtudományi Intézetének tudományos tanácsadója elnökölte, résztvevőként jelen volt *Weyer Balázs*, a Főszerkesztők Fórumának elnöke, *Bernáth Gábor*, az ELTE Társadalomtudományi Karának médiakutatója, valamint *Balogh Lídia*, az MTA Jogtudományi Intézet tudományos segédmunkatársa. A beszélgeté-

sen előtérbe került annak vizsgálata, mi az oka annak, hogy napjainkban az újságírók csak a sajtótájékoztatókból tájékoznak, és megszűnőben van az oknyomozó újságírás. Megállapították, hogy a túlzottan felgyorsult világ következtében előtérbe került a felszínes információszerzés. Am további fontos faktor, hogy a média napirendjét, témáit a politikai keretek határozzák meg. Kiemelték a bulvárosodást, annak káros hatásaival együtt, különösen az államigazgatási szervek tájékoztatási tevékenységében.

Zárszó

A konferencia összegzéseként Finszter Géza javasolta a konferencia témáinak további elemzését, továbbá hangsúlyozta aktualitását, fontosságát, az ehhez a követelményhez igazodó konferenciacím-választást, amely nem provokál, hanem közös gondolkodásra ösztönzi a jogtudomány és jogalkalmazás résztvevőit. Fontosnak tartja, hogy a jogalkotáskor és jogalkalmazáskor elegendhetetlen a jogtudomány és annak művelői véleményének kikérése, bevonása a szakmai munkákba.

Véleményem szerint a konferencia egy napjainkban rendkívül aktuális témát bocsát szakmai vitára. A populizmus kérdéskörének nehézségeire mutat rá az a tény, hogy nincs egységes fogalma. De hogyan is beszélhetnénk egységes definícióról, ha a jog különböző területein jelenik meg (ami önmagában még nem volna baj), s a tartalma minden egyes terület sajátosságai szerint változik, és e folyton mozgó jelentéstartalom ráadásul kibővül az ugyanazon a területen tevékenykedő elméleti és gyakorlati jogalkalmazók eltérő szempontjaival.

Mindeme tényezők összessége indokolja az ilyen és hasonló szakmai konferenciák megrendezését, valamint a populizmus körüli diskurzus napirenden tartását, tekintettel arra, hogy a populizmus mindenkit érint.

